

ISSN 1987-6890

გვერდობა

EKONOMISTI

საერთაშორისო სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი
International Scientific-Analytical Journal

4

2 0 1 2

UDC33

ე-49

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტი

ეკონომისტი

საერთაშორისო სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი
გამოცემის 2009 წლის იანვრიდან

ოქტომბერი **4** 2012

მთავარი რედაქტორი რამაზ აბესაძე

სამეცნიერო-სარედაქციო კოლეგია

საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის წევრ-კორესპონდენტები:
ვლადიმერ პაპავა, ავთანდილ სილაგაძე, ლეო ჩიტავა

ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორები:

იური ანანიავილი, როზეტა ასათიანი, თემურ ბერიძე, ბიორბი ბერუაშვილი, ვახტანგ ბურდული, რევაზ გობოხია, რევაზ კაკულია, თემურ კანდელაკი, მურმან კვარაცხელია, ალფრედ კურატაშვილი, იაკობ მუსხია, ელგუჯა მემკვიბიძე, სოლომონ კავლიაშვილი, უზანბი სამაღაშვილი, როლანდ სარჩიშვილი, ავთანდილ სულაბერიძე, თემურ შენგელია, თინა ჩხეიძე, ნოდარ ჭითანავა, ეთერ ხარაიშვილი, მიხეილ ჯიბუტი.

აკადემიური დოქტორები:

ნანული არევაძე, ნანა ბიბილაშვილი, მერაბ გველესიანი, ლინა დათუნაშვილი, ეთერ კაკულია, ნაზირა კაკულია, ანზორ კურატაშვილი, თეა ლახარაშვილი (მთავარი რედაქტორის მოადგილე), იზა ნათელაური, დალი სოლოღაშვილი, ნოდარ ხაღური, ელენე ხარაბაძე, მამუკა ხუციშვილი (მთავარი რედაქტორის მოადგილე), რევაზ ჯავახიშვილი. მაგისტრი ბიორბი ყუფარაძე (კანსისმგებელი მდივანი).

უცხოელი წევრები:

ანა ახვლედიანი (ლიდი ბრიტანეთი, კანსისმგებელი მდივანი უცხოეთში), ლარისა ბელინსკაია (ლიტვა), ელდარ ისმაილოვი (აზერბაიჯანი), ბინდრა კანნაშკინე (ლიტვა), დავით კურტანიძე (აშშ, მთავარი რედაქტორის მოადგილე), ანტანას მასტიტუსი (ლიტვა), ვლადიმერ მენშიკოვი (ლატვია), მიხეილ როკიტლიშვილი (აშშ), სლავომირ პარტიცკი (პოლონეთი), ლიმიტრი სოროკინი (რუსეთი), ანდრეი ჰერმანი (პოლონეთი).

ჟურნალი ხელმძღვანელობს თავისუფალი პრესის პრინციპით. რედაქციის შეხედულება შესაძლოა არ ემთხვეოდეს ავტორის აზრს და იგი პასუხს არ აგებს ინფორმაციის სიზუსტეზე.

თბილისი

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
Paata Gugushvili Institute of Economics

EKONOMISTI

International Scientific-Analytical Journal
Published from January 2009

October **4** 2012

Editor-in-Chief **Ramaz Abesadze**

SCIENTIFIC-EDITORIAL BOARD

CORRESPONDING MEMBERS OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF GEORGIA:

Leo Chikava, Vladimer Papava, Avtandil Silagadze

DOCTORS OF ECONOMIC SCIENCES:

Iuri Ananiashvili, Roseta Asatiani, Temur Beridze, Giorgi Berulava, Vakhtang Burduli, Nodar Chitanava, Tina Chkheidze, Revaz Gogokhia, Mikhail Jibuti, Revaz Kakulia, Temur Kandelaki, Eter Kharashvili, Murman Kvaratskhelia, Alfred Kuratashvili, Jakob Meskhia, Elguja Mekvabishvili, Solomon Pavliashvili, Ushangi Samadashvili, Roland Sarchimelia, Temur Shengelia, Avtandil Sulaberidze.

ACADEMIC DOCTORS:

Nanuli Arevadze, Nana Bibilashvili, Lina Datunashvili, Merab Gvelesiani, Revaz Javakhishvili, Nazira Kakulia, Eteri Kakulia, Anzor Kuratashvili, Tea Lazarashvili (deputy editor-in-chief), Iza Natelauri, Nodar Khaduri, Elene Kharabadze, Mamuka Khuskivadze (deputy editor-in-chief), master Giorgi Kuparadze (executive secretary), Dali Sologhashvili

FOREIGN MEMBERS:

Anna Akhvlediani (Great Britain, executive secretary abroad), Larisa Belinskaja (Lithuania), Eldar Ismailov (Azerbaijan), Gindra Kasnauskiene (Lithuania), David Kurtanidze (USA, deputy editor-in-chief abroad), Antanas Mackstius (Lithuania), Vladimir Menshikov (Latvia), Slawomir Partycki (Poland), Mikhail Roketlishvili (USA), Dmitri Sorokin (Russia), Andrei Herman (Poland)

The journal follows the principles of free press. The views of editorial board do not necessarily reflect author's option and it accepts no responsibility for the accuracy of information.

Tbilisi

ს ა რ ჩ ე ვ ი

დემოგრაფია

ავთანდილ სულაბერიძე, თამარ შინჯიაშვილი – საპენსიო სისტემის რე-
ფორმის დემოგრაფიული კონტექსტი 5

რეგიონული ეკონომიკა

Yana Orlenko – Evaluation of Food Market Development on the Regional Level 15

Viktor Velychko – The Strategic Area of Development as a Segment of Regional Space 22

Oleksandr Onyschenko – Conceptual Basis for the Public Administration in the
Sphere of Innovational Development of the Region 26

მაკროეკონომიკა

Irina Dragan – Essence and Results of Interaction Between Market and State
Regulation Under Conditions of Growing Shortage of Resources and Environmental
Degradation 32

მედია მელაშვილი, ნუნუ ქისტაური – გლობალიზაციის გავლენა
განვითარებადი ქვეყნების ეკონომიკაზე 37

ეკონომიკური ურთიერთობები

Sergey Tockiy – Program Support of National Economy’s Economic Security 42

ტურიზმი

მარინა მეტრეველი – ეკონომიკური ურთიერთობები ტურიზმის სფეროში 48

ვენერა გოგავა – კახეთის რეგიონის ტურისტული პოტენციალი 58

ნანა შარაბიძე – აგროტურიზმის საგანმანათლებლო-აღმზრდელობითი
ფუნქცია და პერსპექტივები საქართველოში 68

სოფლის ეკონომიკა

Volodimir Slavin – Conceptual Approaches to the Organization of the Investment
Activity of Agricultural Enterprises 72

Lesya Tihonchuk – The Formation of Effective Resource Support of Agricultural
Producers Through the Development of Financial and Credit Relations in Ukraine 76

Andriy Antonov – The Optimal Ratio Between the Production and the Ecology in
Terms of Sustainable Rural Development 81

მაგისტრანტებისა და დოქტორანტების სამეცნიერო ნაშრომები

თათია უდესიანი – გლობალიზაციის პერიოდში საქართველოს
ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესების საკითხები 86

ნინო დემეტრაძე – ბიზნეს გარემო საქართველოში 90

სესილი ტაბატაძე – სოფლის მეურნეობის დაზღვევა საქართველოში 93

ინფორმაცია 96

C O N T E N T S

DEMOGRAPHY

Sulaberidze Avtandil, Shinjiashvili Tamar – Demographic Context of Pension System Reform 5

REGIONAL ECONOMY

Orlenko Yana – Evaluation of Food Market Development on the Regional Level 15
Velychko Viktor – The Strategic Area of Development as a Segment of Regional Space 22
Onyschenko Oleksandr – Conceptual Basis for the Public Administration in the Sphere of Innovational Development of the Region 26

MACROECONOMICS

Dragan Irina – Essence and Results of Interaction Between Market and State Regulation Under Conditions of Growing Shortage of Resources and Environmental Degradation 32
Melashvili Medea, Kistauri Nunu – The Influence of Globalization on the Economies of Developing Countries 37

ECONOMIC RELATIONS

Tockiy Sergey – Program Support of National Economy's Economic Security 42

TOURISM

Metreveli Marina – Economic Relations in the Field of Tourism 48
Gogava Venera – Touristic Potential of Kakheti Region 58
Sharabidze Nana – Educational Function of Agro Tourism and its Perspective in Georgia 68

AGRICULTURE

Slavin Volodimir – Conceptual Approaches to the Organization of the Investment Activity of Agricultural Enterprises 72
Tihonchuk Lesya – The Formation of Effective Resource Support of Agricultural Producers Through the Development of Financial and Credit Relations in Ukraine 76
Antonov Andriy – The Optimal Ratio Between the Production and the Ecology in Terms of Sustainable Rural Development 81

SCIENTIFIC WORKS OF UNDERGRADUATES AND DOCTORAL STUDENTS

Udesiani Tatia – The Improvement of Georgia Economic Conditions in the Period of Globalization 86
Demetradze Nino – Business Environment in Georgia 90
Tabatadze Sesili – Agriculture Insurance in Georgia 93

INFORMATION 96

დემოგრაფია

ავთანდილ სულაბერიძე
ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი,
ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის დემოგრაფიისა
და სოციოლოგიის ინსტიტუტის დირექტორი

თამარ შინგიაშვილი
ეკონომიკის დოქტორი,
სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ასოცირებული პროფესორი

საპენსიო სისტემის რეზორმის დემოგრაფიული კონტამსტი

ბოლო ოცდაათი წელია, რაც მოსახლეობის დაბერების პრობლემები მრავალი ქვეყნის მთავრობათა ყურადღების ცენტრშია. აღნიშნულ საკითხს, ჯერ კიდევ 1982 წელს ვენაში, გაეროს მოსახლეობის ფონდის მსოფლიო ასამბლეაზე დაეთმო ყურადღება, ხოლო 2002 წელს კი, მადრიდის ასამბლეაზე გარკვეულად მსჯელობა, სადაც მიღებულ იქნა მოსახლეობის დაბერების პრობლემათა ახალი საერთაშორისო სამოქმედო გეგმა, რომლის პრიორიტეტულ მიმართულებად მიჩნეული იქნა: ხანდაზმულ ადამიანთა სოციალური დაცვის სამართლიანი გარემოს უზრუნველყოფა, ხანდაზმული ადამიანები და საზოგადოებრივი განვითარება, ხანდაზმულთა კეთილდღეობა და ღირსეული სიბერე, ხანდაზმული ადამიანის განვითარების ხელშეწყობი გარემო და სხვ.

მადრიდში მიღებულ მოსახლეობის დაბერების პრობლემების სამოქმედო გეგმას მრავალი ქვეყანა მიუერთდა, მათ შორის, პოსტკომუნისტური ქვეყნები. სამწუხაროდ, მოსახლეობის დაბერების პრობლემების მადრიდის გეგმის შესაბამისად, საქართველოში ჯერჯერობით არ შემუშავებულა სამოქმედო გეგმა. მიუხედავად ხელისუფლებისადმი ჩვენი არაერთი თხოვნისა, რომ აუცილებლად და მიზანშეწონილად მიგვაჩნია მადრიდის სამოქმედო გეგმის შესაბამისად, საქართველოში დაიწყო მოსახლეობის დაბერების ეროვნულ სამოქმედო გეგმაზე მუშაობა, მას არავითარი რეაგირება არ მოჰყოლია. ვთავაზობთ საპენსიო რეფორმის დემოგრაფიულ კონტექსტს, სადაც საპენსიო მინიმალური ასაკის განსაზღვრა გაანალიზებულია დასავლეთ ევროპის და პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში არსებული საპენსიო ასაკის და მოსახლეობის სიცოცხლის ხანგრძლივობის ფონზე. ქვეყანაში არსებული არაზუსტი სტატისტიკური აღრიცხვის გამო, ერთი მხრივ, გამოყენებულია საქსტატის ოფიციალური (A), მეორე მხრივ, ქართველ ექსპერტთა (გ. წულაძე, ნ. მაღლაფერიძე, ა. ვადაჭკორია. საქართველოს დემოგრაფიული წელიწადი 2010) შეფასებითი (B) სტატისტიკური მონაცემები, რომლებიც გაანგარიშებულია ფაქტობრივ მოსახლეობაზე და რომლის საფუძველზე შედგენილი სტატისტიკური ცხრილები და გრაფიკები დანართშია წარმოდგენილი.

დღეისათვის, მსოფლიოში დემოგრაფიული განვითარების სამი პოლუსია: პირველი, სოციალურ-ეკონომიკურად განვითარებული ქვეყნები განვითარებული დემოგრაფიული ქცევით, რაც გულისხმობს, მოსახლეობის უახლესს – ცივილიზებულ ტიპს, რომლისთვისაც შობადობის დაბალ დონესთან ერთად დამახასიათებელია სიცოცხლის მაღალი ხანგრძლივობა დემოგრაფიული დაბერების მაღალი დონით და შობადობასთან შედარებით მოკვდაობის მაღალი დონის გამო მიმდინარეობს დეპოპულაცია.

მეორე, სოციალურ-ეკონომიკურად დაბალგანვითარებული ქვეყნები, განვითარებადი დემოგრაფიული ქცევით, მაღალი შობადობის ფონზე ხასიათდებიან სიცოცხლის დაბალი ხანგრძლივობით და მოკვდაობის დაბალი დონით, იმყოფებიან მოსახლეობის აღწარმოების თანამედროვე ტიპის II და III ფაზაში და დამახასიათებელია მოსახლეობის ბუნებრივი მატების მაღალი დონე.

მესამე, გარდამავალი ეკონომიკის პოსტკომუნისტური ქვეყნები განვითარებული დემოგრაფიული ქცევით, რომლებიც იმყოფებიან მოსახლეობის აღწარმოების თანამედროვედან უახლეს ტიპზე გარდამავალ ტიპთაშორის პერიოდში, რაც ნიშნავს, რომ დაწყებულია დეპოპულაციის პროცესი (მოკვდაობის მეტობა შობადობაზე), დასავლეთ ევროპის ქვეყნებთან შედარებით გააჩნიათ დემოგრაფიული დაბერების შედარებით დაბალი დონე, დაბალი სიცოცხლის ხანგრძლივობა და მოკვდაობის ოდნავ დაბალი დონე, თუმცა, ჩვილთა მოკვდაობის მაჩვენებელი 2-ჯერ და მეტად აღემატება განვითარებული ქვეყნების ანალოგიურ მაჩვენებლებს.

საქართველო თავისი დემოგრაფიული განვითარებით მიეკუთვნება მესამე პოლუსის ქვეყნებს, თუმცა, მისი დემოგრაფიული მაჩვენებლები მასთან შედარებით საპენსიო რეფორმის კუთხით გარკვეულ არაორდინალურ ვითარებას ქმნის. ამიტომ, საქართველოს დემოგრაფიულ მაჩვენებლებს ერთი მხრივ, შევადარებთ ევროპის მაღალ განვითარებულ, მეორე მხრივ, პოსტკომუნისტურ ქვეყნებს. პოსტკომუნისტურ ქვეყნები წარმოდგენილია სომხეთის, ზერბაიჯანის და შუა აზიის ქვეყნების გარეშე, სადაც სრულიად განსხვავებული დემოგრაფიული ვითარებაა. მიზნიდან გამომდინარე, ძირითად აქცენტს დემოგრაფიული დაბერების სტრუქტურულ თავისებურებებზე (განსხვავება) გადავიტანეთ.

საქართველოს დემოგრაფიული დაბერების ძირითადი თავისებურება მისი სტრუქტურიდან გამომდინარეობს. როგორც ცხრილი 1-დან ჩანს, ევროპის განვითარებული ქვეყნებისგან საქართველო გამოირჩევა დემოგრაფიული დაბერების (65 წელს გადაცილებულთა წილი მოსახლეობის საერთო რაოდენობაში) დაბალი და 15 წლამდე ასაკის მოსახლეობის შედარებით მაღალი დონით (ამ უკანასკნელის შედეგად საქართველოს შრომითი რესურსების შევსების რეზერვი მეტია).

ცხრილი 1

საპენსიო ასაკისა და სიცოცხლის ხანგრძლივობის თანაზარდობა საქართველოსა და ევროკავშირის ქვეყნებში

ქვეყნები	მამაკაცი			ქალი			80 წელს გადაც., %	მედიანი ასაკი, წ.	სტრუქტურა	
	სიცოცხ. ხანგრძ., წ.	საპენსიო ასაკი, წ.	სხვაობა, წ.	სიცოცხ. ხანგრძ., წ.	საპენსიო ასაკი, წ.	სხვაობა, წ.			15 წ.	65 წ.+
საქართველო A	70,0	65	5	78,7	60	18,7	2,9	37,6	17,1	14,4
საქართველო B	65,7	65	0,7	75,2	60	15,2	3,4	39,0	19,5	15,8
ავსტრია	78,2	65	13,2	83,2	65	18,2	4,9	41,8	14,7	17,6
ბელგია	77,5	65	12,5	83,9	65	18,9	5,4	42,4	16,7	18,8
დიდი ბრიტანეთი	77,8	65	12,8	82,3	65	17,3	4,8	40,3	17,2	17,9
გერმანია	77,8	65	12,8	83,1	65	18,1	5,5	46,4	12,6	21,3

დანია	76,7	65	11,7	81,4	65	16,1	4,3	42	17,2	18,8
ესპანეთი	78,6	65	13,6	84,7	65	19,7	5,4	41,9	15,6	17,8
იტალია	78,6	65	13,6	84,6	60	14,6	6,4	43,3	14,2	20,4
საბერძნეთი	77,7	65	12,7	82,5	65	17,5	4,5	43,3	14,1	19,5
პოლანდია	78,5	65	13,5	82,6	65	17,6	4,1	42,3	16,8	17,8
ნორვეგია	79,2	67	12,2	83,4	67	16,4	4,4	40,0	17,9	16,6
ფინეთი	77,9	65 (63-68)	12,9	83,6	65 (63-68)	18,6	4,8	42,6	16,5	20,2
საფრანგეთი	78,6	60	18,6	85,1	60	25,1	5,8	41,3	18,1	19,1
შვეიცარია	80,2	65	15,2	84,7	64	20,7	5,2	43,2	14,7	18,8
შვედეთი	79,6	65	14,6	83,6	65	18,6	5,3	41,6	16,9	20,1

მინიმუმ 1-დან 7,4 წლამდე ვარირებს საშუალო მედიანურ ასაკთა შორის სხვაობა. ანუ, საქართველოს მოსახლეობა შედარებით უფრო ახალგაზრდულია, ვიდრე დასავლეთ ევროპის პოსტკომუნისტური ქვეყნების.

მოსახლეობის საერთო რაოდენობაში 80 წელს გადაცილებული მოსახლეობის წილი 4,0%-ზე დაბალია და შესაბამისად, ექსპერტული შეფასებით, მინიმუმ 11 წლით დაბალია მამაკაცთა, ხოლო 6,2 წლით ქაღთა სიცოცხლის ხანგრძლივობა (შედარებულია დანიის მაჩვენებლებთან, რომელიც ყველაზე დაბალია დასავლეთ ევროპაში).

ცხრილი 2

საპენსიო ასაკისა და სიცოცხლის ხანგრძლივობის თანაზარღობა საქართველოსა და პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში

ქვეყნები	მამაკაცი			ქალი			80 წელს გადაც. %	მედიანური ასაკი, წ.	სტრუქტურა	
	სიცოცხ. ხანგრძ., წ.	საპენსიო ასაკი, წ.	სხვაობა, წ.	სიცოცხ. ხანგრძ., წ.	საპენსიო ასაკი, წ.	სხვაობა, წ.			15 წ.	65 წ.+
საქართველო A	70,0	65	5,0	78,7	60	18,7	2,9	37,6	17,1	14,4
საქართველო B	65,7	65	0,7	75,2	60	15,2	3,4	39,0	19,5	15,8
ბულგარეთი	70,9	63	7,9	77,7	60	17,7	4,1	42,9	14,5	19,1
ესტონეთი	68,9	63	5,9	79,3	63	16,3	4,5	39,6	15,3	17,1
ლატვია	68,7	62,0	6,7	78,1	62	16,1	4,2	40,9	15,1	17,5
ლიტვა	67,0	62,5	4,5	78,3	60	18,3	4,1	41,2	14,2	17,1
პოლონეთი	72,3	65	7,3	80,4	60	19,6	3,7	39,8	14,5	15,4
რუსეთი	61,9	60	1,9	74,1	55	19,1	3,1	38,9	16,1	13,6
სლოვაკეთი	71,8	62	9,8	79,3	62	17,3	2,9	39,0	14,9	13,7

ხორვა- ტია	73,8	65	8,8	80,4	60	20,4	4,4	42,6	14,5	18,6
ჩეხეთი	74,3	63	11,3	80,3	63	17,3	3,6	41,2	15,1	17,5
უნგრეთი	70,4	62	8,4	78,3	62	16,3	4,0	41,1	14,8	17,4

ასევე, თუ შევადარებთ ცხრილი 2-ში ცალკე გამოყოფილ პოსტკომუნისტური ქვეყნების (სომხეთის, ზერბაიჯანის და შუა აზიის ქვეყნების გარეშე, სადაც სრულიად განსხვავებული დემოგრაფიული ვითარებაა) მაჩვენებლებს, საქართველოს, გარდა რუსეთის და სლოვაკეთისა, დაბერების ყველაზე დაბალი მაჩვენებელი აქვს, ხოლო 15 წლამდე ასაკის მოსახლეობის წილით ყველაზე მაღალი. აღნიშნულის შედეგად, მოსახლეობის საშუალო მედიანური ასაკიც მათთან შედარებით დაბალია.

რაც შეეხება 80 წელს გადაცილებული მოსახლეობის წილს მთელ მოსახლეობაში რუსეთის და სლოვაკეთის შემდეგ, მნიშვნელოვნად ჩამორჩება სხვა ქვეყნების ანალოგიურ მაჩვენებლებს.

რაც ყველაზე ნიშანდობლივია, საქართველოსგან განსხვავებით, მამაკაცთა საპენსიო ასაკი 65 წელი, ხოლო ქალთა 60 წელი, არის სწორედ იმ ქვეყნებში, სადაც 80 წელს გადაცილებული მოსახლეობა 4,0%-ზე მეტია. აღსანიშნავია, რომ საფრანგეთში, სადაც 80 წელს გადაცილებულთა წილი (5,6%) ევროპაში ყველაზე მაღალია, საპენსიო ასაკის 62 წლამდე გაზრდაზე ცხარე დისკუსიაა გამართული.

მიუხედავად იმისა, რომ უმრავლეს პოსტკომუნისტურ ქვეყანაში (გარდა პოლონეთისა), 80 წელს გადაცილებულთა წილი 4,0%-ზე მეტია, მამაკაცთა მინიმალური საპენსიო ასაკი 65 წელზე ნაკლებია. საქართველოს მსგავსად, მამაკაცთა საპენსიო ასაკი 65 წლამდე, გარდა პოლონეთისა და ხორვატიისა, არცერთ ქვეყანას არ გაუზრდია. მხოლოდ ბულგარეთმა – მამაკაცებისთვის, ესტონეთმა და ჩეხეთმა კი ორივე სქესისთვის მინიმალური საპენსიო ასაკი 63 წლით განსაზღვრეს. რაც შეეხება ლიტვას, ლატვიას, სლოვაკეთს და უნგრეთს აქ იგი 62-დან 62,5 წლამდე ვარირებს.

საინტერესოა ის, რომ მამაკაცთა სიცოცხლის ხანგრძლივობასა და საპენსიო ასაკს შორის სხვაობა, როგორც დასავლეთ ევროპის, ასევე პოსტკომუნისტურ ქვეყნებთან შედარებით საქართველოში (ოფიციალური სტატისტიკით 5,0, ხოლო შეფასებით 0,7 წელი) ყველაზე დაბალია.

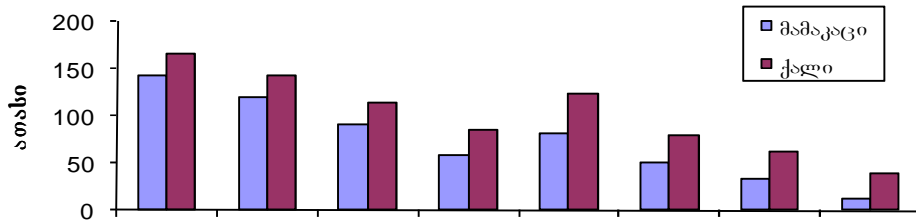
საქართველოში არსებული მინიმალური პენსია (100 ლარი) რამოდენიმეჯერ ჩამორჩება ევროპისა და პოსტკომუნისტურ ქვეყნებს. მაგალითად: რუსეთში, სადაც პენსია დაახლოებით 438 ლარს შეადგენს, საქართველოს 4,3-ჯერ აღემატება, ხოლო დანიაში 47-ჯერ (4680 ლარი).

საქართველოში, განსხვავებით სხვა ქვეყნებისგან, საპენსიო რეფორმა ძირითადად იძულებით ფისკალურ ხასიათს ატარებდა და არ გათვალისწინებულა 50 წელს გადაცილებული მოსახლეობის ასაკობრივ-სქესობრივი სტრუქტურის თავისებურებანი. დიაგრამა 1-დან ჩანს, რომ საქართველოს 50 წელს გადაცილებული მოსახლეობის გენდერული სტრუქტურის, ყველა ასაკობრივ ჯგუფში, როგორც ოფიციალურ, ისე შეფასებით მაჩვენებლებში ტრენდი ერთნაირია - ქალთა მეტობა მამაკაცებზე.

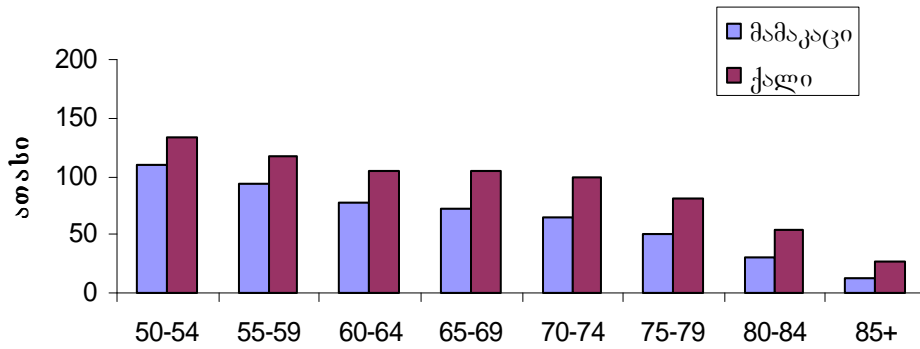
ქალთა მეტობა მამაკაცებზე მაღალია 60 წლის, განსაკუთრებით 65 წლის ზემო ასაკებში. 50 წელს გადაცილებულ მამაკაცთა ნაკლებობა ქალების რაოდენობაზე, მიანიშნებს ქალებთან შედარებით მათ მაღალ ავადობაზე და ზემოკვდაობაზე. რის გამოც, დღევანდელ საპენსიო ასაკს 65 წელს, ქალებთან შედარებით, მამაკაცთა ნაკლები რაოდენობა აღწევს.

ღიაბრაზა 1

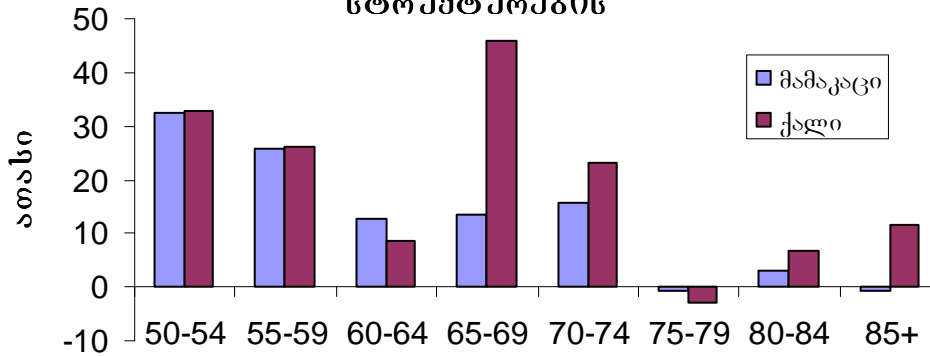
**50 წელს გადაცილებული მოსახლეობის
ასაკობრივი სტრუქტურა
(ოფიციალური მონაცემები)**

**50 წელს გადაცილებული მოსახლეობის
ასაკობრივი სტრუქტურა (შეფასებითი
მონაცემები)**

**სხვაობა (ოფიციალური და შეფასებითი
მონაცემებს შორის) 50 წელს
გადაცილებული მოსახლეობის
სტრუქტურების**

რეფორმის მიზანი, არა მხოლოდ ფისკალურ ხასიათს უნდა ატარებდეს, არამედ, გათვალისწინებული უნდა იყოს სიცოცხლის ხანგრძლივობის დონე, რაც საქართველოში სხვა ქვეყნებთან შედარებით მნიშვნელოვნად დაბალია. დასავლეთ ევროპის და პოსტკომუნისტური ქვეყნების საპენსიო ასაკის მოსახლეობის სტრუქტურისგან საქართველოს ძირითადი განმასხვავებელი თავისებურება ისაა, რომ ქვეყნის დემოგრაფიულ დაბერებაში მნიშვნელოვანია არა იმდენად შობადობის შემცირება, არამედ სიცოცხლის ხანგრძლივობის დაბალი დონე, რაც გამოწვეულია მამაკაცთა ზემოკვდაობით შრომისუნარიან ასაკებში და განსაკუთრებით 55 წელს ზემო ასაკის მამაკაცებში. სიცოცხლის ხანგრძლივობის დაბალი მაჩვენებელი საბოლოო ჯამში აისახება საპენსიო ასაკის მოსახლეობის ასაკობრივ-სქესობრივ სტრუქტურაში, რაც აშკარად ჩანს მოტანილი დიგრამებიდან. საქართველოს საპენსიო ასაკის მოსახლეობის სტრუქტურაში აშკარაა, რომ სიცოცხლის დაბალი ხანგრძლივობის გამო 75 წლის ზემო ასაკის მოსახლეობა მცირეა, განსაკუთრებით მამაკაცების, რომ აღარაფერი ვთქვათ 80 წელს გადაცილებულ მამაკაცებზე.

დასავლეთ ევროპის და პოსტკომუნისტურ ქვეყნებთან შედარებით საქართველოს საპენსიო ასაკის მოსახლეობის ასაკობრივი სტრუქტურა უფრო “შეკუმშულია” და “დაბალია”. მათგან განსხვავებით, ქვეყნის საპენსიო ასაკის მოსახლეობის სტრუქტურაში ყველაზე მაღალი წილით წარმოდგენილია 70-74 და 65-69 ასაკობრივი ჯგუფები, განსაკუთრებით მამაკაცებში. აღნიშნული ძირითადად გამოწვეულია იმით, რომ წინა საპენსიო და საპენსიო ასაკებში მამაკაცთა ავადობა და მოკვდაობა ბევრად აღემატება ქალებისას. შესაბამისად, ამითაა განპირობებული ისედაც დაბალი სიცოცხლის ხანგრძლივობაში მაღალი სხვაობაც.

გარდაცვალების მიზეზთა შორის პირველ ადგილზე სისხლის მიმოქცევის სისტემით (IX კლასი), ახალწარმონაქმნებით (II კლასი), სუნთქვითი ორგანოებით (X კლასი) და საჭმლის მომნელებელი ორგანოებით დაავადებები (XI კლასი), რომელთა წილი შეფასებითი მაჩვენებლებით გარდაცვალებულთა საერთო რაოდენობის 84,2%-ს შეადგენს და ოფიციალურზე 2-ჯერ მაღალია აღნიშნული მიზეზებით გარდაცვალებულთა კოეფიციენტი, განსაკუთრებით მაღალია წინა საპენსიო 60-64 წწ. ასაკის მოსახლეობაში.

შეფასებითი მაჩვენებლები ბევრად მაღალია, ვიდრე ოფიციალური სტატისტიკა. საგანგაშოა ზემოთ დასახელებული ავადობის მიზეზებით გარდაცვლილთა შედარება სქესობრივ ჭრილში. საერთოდ, ქალებთან შედარებით მამაკაცთა ზემოკვდაობა სხვა ქვეყნებისათვისაც დამახასიათებელია, თუმცა, იქ ქალთა და მამაკაცთა მოკვდაობის დონეთა შორის განსხვავებები შედარებით დაბალია. ჩვენთან კი ოფიციალური მაჩვენებლებით მამაკაცთა მოკვდაობის დონე 17,4%-ით მეტია ქალთა მოკვდაობაზე, ხოლო შეფასებითი მაჩვენებლით 25,0%-ით, რაც ფაქტიურად აისახება კიდევ ქალთა და მამაკაცთა სიცოცხლის ხანგრძლივობას შორის არსებულ სხვაობაშიც. განსაკუთრებით შემაშფოთებელია 50-60 წლის ასაკობრივ ჯგუფში, სადაც მამაკაცთა ზემოკვდაობა ქალებთან შედარებით თითქმის 3-ჯერ, ხოლო 60-65 წწ. ასაკობრივ ჯგუფებში ორჯერ მაღალია.

შეიძლება ითქვას, რომ მამაკაცთა ზემოკვდაობა, გარდა ფიზიოლოგიური თავისებურებისა, გარკვეულწილად განპირობა მამაკაცთა სოციალურ-ეკონომიკურმა პრობლემებმა. საქმე ისაა, რომ უმუშევრობის მაღალი დონის შედეგად, განსაკუთრებით 50 წლის ზემო ასაკებში, დაირღვა ოჯახში ტრადიციულად არსებული მამაკაცის “მარჩენალის როლი”. იგი დამოკიდებული გახდა ოჯახის სხვა წევრებზე, რამაც გამოიწვია სტრესული მოვლენები. ეს უკანასკნელი კი-

დევ უფრო გამწვავდა, როდესაც ხელისუფლებამ (დაუფიქრებლად, მხოლოდ ფისკალური მოსაზრებით?) მამაკაცთა საპენსიო ასაკი 65 წლამდე ასწია, რის შედეგადაც, წინა საპენსიო ასაკის მამაკაცთა (60-65წ.წ) საარსებო მინიმუმი კიდევ უფრო გაუარესდა. როგორც ფსიქოლოგები ადასტურებენ, მათში გაიზარდა უსუსურობის განცდა და უფრო დამოკიდებული გახდა ოჯახზე. მისგან გამოწვეული სტრესული მოვლენების ზრდამ გამოიწვია გულსისხლძარღვთა დაავადებების ზრდა მამაკაცებში, ხოლო მის სამკურნალოდ ექიმთან ვიზიტის და წამლის ფული მას აღარ აღმოაჩნდა და შესაბამისად, კიდევ უფრო გაიზარდა ამ მიზეზით მამაკაცთა ზემოკვდაობა ქალებთან შედარებით.

ანუ, რა მივიღეთ მამაკაცთა მინიმალური საპენსიო ასაკის 65 წლის დაწესებით. ვერც მინიმალური პენსიის ოდენობა დაეუახლოვეთ საარსებო მინიმუმს და სანაცვლოდ დაეკარგეთ ადამიანისეული რესურსი?! არადა, კონსტიტუციით სამართლებრივი, სოციალურად ორიენტირებული ჰუმანიზმით სავსე ქვეყანა ვართ?!

საპენსიო რეფორმისას ყველა ქვეყანა ითვალისწინებს მოსალოდნელ სიცოცხლის ხანგრძლივობის მაჩვენებლებს, რაც ჩვენთან ასევე არ გათვალისწინებულა. ცხრილი 3-დან ჩანს, რომ დაბადებისას მოსალოდნელი სიცოცხლის ხანგრძლივობის მაჩვენებლები აშკარად განსხვავებულია ოფიციალურ და შეფასებით მონაცემების მიხედვით. ოფიციალური სტატისტიკით იგი 4 წლით მეტია შეფასებითზე, რაც საკმაოდ მაღალია და გარდაცვალებულთა არასრული აღრიცხვის შედეგია. ასევე განსხვავებულია ეს მაჩვენებლები გენდერულ ჭრილში, მაგრამ ყველაზე საყურადღებოა მამაკაცთა და ქაღთა სიცოცხლის ხანგრძლივობაში 9 წლიანი სხვაობა. მამაკაცთა და ქაღთა სიცოცხლის ხანგრძლივობის სხვაობის ტრენდი ოფიციალურ და შეფასებით მაჩვენებლებში ერთნაირია. ორივე მონაცემებით 50 წლის ზემო ასაკის მოსახლეობის სიცოცხლის ხანგრძლივობა ბუნებრივია მცირდება, მაგრამ საკმაოდ მაღალია გენდერული სხვაობა, განსაკუთრებით წინა საპენსიო ასაკებში, რომელიც ქაღთა სასარგებლოდ 6,37 და 3,62 წლებს შორის ვარიებს.

მოტანილი ცხრილი 3-ის კოჰორტული ანალიზიდან ნათელია, რომ 1997 წლის საპენსიო რეფორმამდე პენსიაზე იყვნენ 1942 წლამდე დაბადებული ქაღები და 1937 წლამდე დაბადებული მამაკაცები, ხოლო საპენსიო ასაკის ზრდის შედეგად, 1942 წელს დაბადებული ქაღების და 1937 წელს დაბადებული მამაკაცების საპენსიო ასაკმა ერთბაშად 5 წლით გადაიწია და ყოველგვარი ფსიქოლოგიური მომზადების გარეშე პენსიის იმედად დარჩენილი 55 წლის ქაღები და 60 წლის მამაკაცები, უმუშევრობისა და სიღატაკის მაღალი დონის პირობებში შემოსავლების გარეშე დარჩნენ, რაც ბუნებრივია, ამ ასაკის მოსახლეობაში სტრესულ მოვლენებს გაზრდიდა. საჭირო იყო, მოსახლეობის ფსიქოლოგიური მომზადება და საპენსიო ასაკის ერთბაშად მოსახლეობისათვის მოულოდნელად, არამედ 3 და 5 წლის შემდეგ დანიშვნა. მიგვაჩნია, რომ ქვეყანაში არსებული სოციალურ-ეკონომიკური და დემოგრაფიული ვითარებიდან გამომდინარე, აუცილებელი იყო საპენსიო ასაკის იმავე დონეზე დატოვება, რაც პოსტკომუნისტურმა ქვეყნებმა იმ პერიოდში გააკეთეს.

საერთოდ, საპენსიო რეფორმის გატარების რამდენიმე ვარიანტი არსებობს. პირველი – პენსიის მინიმალური საპენსიო ასაკის იმავე დონეზე დატოვება და მინიმალური პენსიის რაოდენობის გაზრდა; მეორე – პენსიის მინიმალური ასაკი გაზრდა მინიმალური პენსიის რაოდენობის იმავე დონეზე დატოვებით; მესამე – მინიმალური საპენსიო ასაკის შემცირება და პენსიის იმავე ოდენობით დატოვება ან ზრდა და ა.შ.

ნებისმიერი სახის საპენსიო რეფორმა დაკავშირებულია ერთი მხრივ, ადამიანისეულ, მეორე მხრივ, ფინანსურ რესურსებთან. რატომღაც ჩვენთან, ევ-

როპისა და პოსტკომუნისტური ქვეყნებისგან განსხვავებით მეორეს მიანიჭეს უპირატესობა და უზუღველვეს ადამიანისეული კაპიტალი.

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ქვეყნის დემოგრაფიული უსაფრთხოებიდან გამომდინარე, არსებითი მნიშვნელობა უნდა დავუთმოთ ადამიანისეულ რესურსს, განსაკუთრებით, დემოგრაფიულად დაბერებულ მთიანეთში და სოფლებში.

სწორედ აღნიშნულიდან გამომდინარე, მიგვაჩნია, რომ 60-64 წლის ასაკის მამაკაცებს პენსია, უმუშევრობის მაღალი დონის პირობებში დაეხმარება მათ საკუთარი ჯანმრთელობის დაცვაში, მცირე ბიზნესის განვითარებაში და ა.შ. ყოველ შემთხვევაში, პენსია ეკონომიკურად დამოუკიდებლობის მცირე გარანტია იქნება.

ცხრილი 3

50 წელს გადაცილებული ასაკის მოსახლეობის მოსალოდნელი სიცოცხლის ხანგრძლივობა მოკვლავის ცხრილების მიხედვით 2010 წლისთვის

დაბადების წლები (კოჰორტები)	ასაკი 2010 წელს	მოსალოდნელი სიცოცხლის ხანგრძლივობა ასაკის გენდერული სხვაობა (წელი)							
		A			B			A	B
		ორი-ჰემსქესი	მამაკაცი	ქალი	ორი-ჰემსქესი	მამაკაცი	ქალი		
1960-1964	50	28,09	24,80	30,97	25,78	22,43	28,80	6,17	6,37
1955-1959	55	24,0	21,06	26,48	21,87	18,93	24,41	5,4	5,48
1950-1954	60	20,15	17,59	22,19	18,18	15,72	20,23	4,60	4,51
1945-1949	65	16,56	14,57	18,17	14,60	12,58	16,20	3,60	3,62
1940-1944	70	13,36	11,68	14,52	11,97	10,60	12,96	2,84	2,36
1935-1939	75	10,61	9,38	11,35	9,47	8,68	9,99	1,97	1,31
1930-1934	80	8,54	7,57	9,01	7,2	6,59	7,26	1,44	0,67
1930 წლის ქვემოთ	85+	7,25	6,24	7,64	5,25	5,0	5,37	1,40	0,37
დაბადებისას	0	74,30	69,95	78,73	70,41	65,72	75,16	8,7	9,4

ზემოაღნიშნული არაზუსტი სტატისტიკა ართულებს ზუსტ გაანგარიშებებს. მიუხედავად ამისა, ვეცდებით დაახლოებით განვსაზღვროთ ასაკის პენსიით გასაცემი თანხის რაოდენობა, თუ მამაკაცთა საპენსიო ასაკს 65-დან 60 წლამდე ჩამოვწევთ და გავუთანაბრებთ ქალთა საპენსიო ასაკს.

სოციალური მომსახურების სააგენტოს მონაცემებით დღეისათვის (2012წ.) საპენსიო ასაკის მოსახლეობაზე თვეში 66 მილიონ 713 ათასი ლარი გაიცემა, რაც წელიწადში საშუალოდ 800 მილიონ 556 ათას ლარს შეადგენს. 60 წლიდან მამაკაცთა მინიმალური საპენსიო ასაკის შემთხვევაში ოფიციალური სტატისტიკის თანახმად (რომელიც აღემატება, როგორც შეფასებით, ისე სააგენტოს მონაცემებს), საპენსიო ასაკის რაოდენობას 2010 წლისთვის დაემატებოდა 60-64 წლის – 90,5 ათასი მამაკაცი, ასაკით გასაცემი საპენსიო ხარჯები გაიზარდებოდა თვეში 9 მილიონ 50 ათასით და წელიწადში 108 მილიონ 600 ათასით, რაც საბოლოო ჯამში იქნებოდა წელიწადში 908 მილიონ 665 ათასი ლარი.

რა თქმა უნდა, ზემოთ მოტანილი "უხეში" გაანგარიშების რეალობაში გადმოტანა სხვა ციფრებს მოგვცემს, მაგრამ ის, რომ მამაკაცთა საპენსიო ასაკის ქალებთან გათანაბრებით ქვეყანა არ დაიქცევა და ბიუჯეტში მოიძებნება სახსრები, ეს ნათელია.

ვფიქრობთ, ბიუჯეტის სწორად დაგეგმვის შემთხვევაში ეს შესაძლებე-

ლია. უფრო მეტიც, თუ ბიუჯეტში შემცირდება ზედმეტად გაბერილი მილიტარისტული და სხვა არასწორი ხარჯები. ამ რაოდენობის პენსიონერებისთვის პენსიის გადიდებული (თუნდაც, საარსებო მინიმუმამდე) ოდენობაც არა გვეგონია შეუძლებელი იყოს.

საპენსიო ასაკის ერთ-ერთი არსებითი შედეგი სამართლიანობის აღდგენაა. დემოგრაფიული ასპექტი, გარკვეულწილად უკავშირდება საპენსიო რეფორმის სამართლიანობის პრინციპს. საქმე ისაა, რომ 50 წლის ზემო ასაკის მოსახლეობა ღირსეული სიბერისთვის, პატიოსნად იხდიდა საშემოსავლო გადასახადს ბიუჯეტში.

ანუ, მოსახლეობამ გასცა, რათა მიეღო. სამართლიანი ხელისუფლება თავის ხალხს მას პენსიის სახით დაუბრუნებდა. ხელისუფლებამ კი არა თუ საპენსიო ფონდებში გადახდილი თანხის, არამედ ანაბრების კომპენსაციაც კი არ გადაეთა და საკუთარი ხალხი სიბერეში ბედის ანაბარა დატოვა.

დღეისათვის, საფრანგეთში საპენსიო ასაკის 62 წლამდე გაზრდა ცხარე პოლიტიკური დებატებით მიმდინარეობს. ექსპრეზიდენტი სარკოზი დათმობაზე არ მიდიოდა, მაგრამ დასაშვებად მიიჩნევდა მრავალშვილიანი დედებისათვის არსებული საპენსიო ასაკის დატოვებას. ანუ, საპენსიო რეფორმისას დასაშვებია გარკვეული გამონაკლისები, რაც ჩვენ საპენსიო რეფორმაშიც უნდა გავითვალისწინოთ.

აქ მოვიტანთ ფრანგი დემოგრაფის, სოციალურ მეცნიერებათა უმაღლესი სასწავლო სკოლის დირექტორის – პერვე ლე ბრასის საპენსიო სისტემაზე შეხედულებას: “მაინც რა არის საპენსიო სისტემა? ის, რისთვისაც მუშაობის ყოველი წელიწადი უფლებას იძლევა საპენსიო თვეების ერთი და იგივე რაოდენობა მიენიჭოს ნებისმიერი კატეგორიის ადამიანს, მაგრამ მხედველობაში მისაღებია სოციალურ კლასებს შორის იმედების სხვადასხვაგვარობა. როგორია დღევანდელი ფრანგული სისტემა? 1981 წლიდან საპენსიო ასაკად დადგენილია 60 წელი. სისტემაში იკვეთება ასეთი ჰიპოტეზა: 60 წლის ადამიანს, მიუხედავად მისი სოციალური კატეგორიისა, იმედი აქვს, რომ კიდევ 22 წელი (საფრანგეთში 60 წლის მოსახლეობის მოსალოდნელი სიცოცხლის ხანგრძლივობა) იცოცხლებს. და, თუ მან მუშაობა დაიწყო ვთქვათ, 16 წლის ასაკში, მიაღწია 60 წელს, იღვაწა 44 წელი და კიდევ რჩება სიცოცხლის 22 წელი, ე.ი. მას შეუძლია ისარგებლოს თითოეული ნამოღვაწარ წელზე ექვსთვიანი პენსიით. ხოლო მან, ვინც მუშაობა დაიწყო მოგვიანებით, 22 წლისამ, პენსიაზე გავიდა 62 წლის ასაკში და მოაგროვა მუშაობის ორმოცწლიანი სტაჟი, კიდევ რჩება სიცოცხლის 20 წელი, ისიც მოღვაწეობის თითოეული წლისათვის იღებს ექვსთვიან პენსიას”.

ანუ, საუბარია საპენსიო რეფორმაში სამუშაო სტაჟის გათვალისწინებაზე, რაც ხელისუფლებამ უსამართლოდ უკუაგდო. სამუშაო სტაჟის გათვალისწინება კი საშუალებას იძლევა დაწესდეს მინიმალური და სრული პენსიის ოდენობა, თუმცა, საპენსიო რეფორმის სხვა ვარიანტებთან ერთად ეს ცალკე თემაა.

საპენსიო ასაკის 60 წლამდე დაწვევის დადებითი ეფექტი იქნება:

1. 60-64 წლის ასაკის მამაკაცთა ჯანმრთელობის გაუმჯობესება და სიცოცხლის ხანგრძლივობის ზრდა.
2. 80 წელს გადაცილებულ ხანდაზმულთა წილის ზრდა.
3. 60-64 წწ. მოსახლეობის უმუშევრობიდან გამომდინარე პენსიით მათი სოციალური დაცვა.
4. მცირე (ოჯახური) ბიზნესის წარმოებისათვის დამატებითი კაპიტალის გაჩენა.
5. სტრესული დაავადებებით გულსისხლძარღვთა და სხვა დაავადებათა

შემცირება.

6. სამკურნალო ხარჯების დაფარვის შესაძლებლობა, დაზღვევის სისტემაში ჩართვის პერსპექტივით.

7. მოსახლეობის ნდობის აღდგენა სახელმწიფოსადმი, რაც კერძო საპენსიო ფონდების ფორმირებას შეუწყობს ხელს და ა.შ.

საპენსიო ასაკის დაწვეით მოსალოდნელია მხოლოდ საბიუჯეტო პრობლემა, მაგრამ, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, საბიუჯეტო შემოსავლების სწორი მენეჯმენტის შემთხვევაში, მისი გადაჭრა შესაძლებელია.

საპენსიო სისტემის რეფორმა დემოგრაფიული ასპექტით შეიძლება დაიწიოს 2014 წლიდან და მინიმალური ასაკი ორივე სქესისთვის 60 ასაკი (შეიძლება მამაკაცის 62 წლამდეც აწვევა) დაწესდეს. მის ზრდას საფუძვლად ამჯერად უნდა დაედოს 80 წელს გადაცილებული მოსახლეობის 4,0%-მდე ზრდა, რაც საქართველოში 2030 წლამდე მოსალოდნელი არ არის. მიუხედავად ამისა, საპენსიო ასაკის თანდათანობითი ზრდა შეიძლება ეტაპობრივად განხორციელდეს. მაგალითად, 63 წლამდე მისი ზრდა – 2020-2025 წლებში, ხოლო 65 წლამდე 2025 წლის შემდეგ.

ამ თვალსაზრისით, აუცილებელია ჩვენთან არსებული სოლიდალური ტიპის საპენსიო სისტემასთან ერთად ავამოქმედოთ კერძო საპენსიო სისტემა. საპენსიო სისტემის შერეული ვარიანტი ბევრად უფრო ეფექტიანია, ვიდრე არსებული. მისი მაგალითია ჩილე და სხვა ქვეყნები. მიზნიდან გამომდინარე, აქ არ შევუდგებით მისი ძლიერი და სუსტი მხარეების ანალიზს.

ჩვენი მიზანია განვიხილოთ საპენსიო რეფორმის ერთ-ერთ ვარიანტად დემოგრაფიული ასპექტი. რაც შეეხება თვით სისტემის რეფორმას, ამისათვის კარგად მოგვსენებათ, უნდა შეიქმნას დამოუკიდებელ ექსპერტთა ჯგუფი (იურისტები, ეკონომისტები, სოციოლოგები, ფსიქოლოგები, გერენტოლოგები, დემოგრაფები და სხვ.), რომელიც შეიმუშავებს საპენსიო რეფორმის ახლებურ ვარიანტებს.

Sulaberidze Avtandil

*Doctor of Economic Sciences Professor,
Director of the Institute of Demography and
Sociology of Ilia State University*

Shinjiashvili Tamar

*Doctor of Economics,
Associated Professor of Sokhumi State University*

DEMOGRAPHIC CONTEXT OF PENSION SYSTEM REFORM

Summary

In the article, the pension reform of Georgia is analyzed in comparison with the pension reform of the developed European and post-communist countries, where, in the authors' opinion, the countries' demographic aspect was not taken into account. In particular, the main characteristics of the aging population and demographic structure. In their view, the minimum retirement age for men - 65 years, established in the country due to extra mortality rate in comparison with women, does not comply with reality and should not be more than 62 years old. In the pension reforms, carried out in Georgia, the main attention should not be focused only on the fiscal aspects but also the social, medical and demographic characteristics.

The paper, based on the demographic and medical data analysis, introduces expected socio - demographic effects caused by reduction of the minimum retirement age for men.

Orlenko Yana

PhD in Economics,

Associate Professor, Postdoctoral Fellow

Academy of Municipal Management (Ukraine)

EVALUATION OF FOOD MARKET DEVELOPMENT ON THE REGIONAL LEVEL

The estimation of the food market at regional level. Proved the decisive factors for the formation of demand in the food market in the state.

Keywords: agriculture, food security, food market, food products, the formation of demand.

Орленко Я.Ю. Оценка развития продовольственного рынка на региональном уровне

Дана оценка развития продовольственного рынка на региональном уровне. Обгрунтовано определяющие факторы формирования спроса на продовольственном рынке в государстве.

Ключевые слова: отрасль сельского хозяйства, продовольственная безопасность, продовольственный рынок, продовольственные товары, формирования спроса.

Introduction

The basis of balanced human nutrition is the consumption of meat. The problem of proper provision of population of this product is extremely urgent, and, above all because meat is the main source of protein, fat, etc.

Meat sub complex provides the need of the population in meat and its processing products. The basis for its establishment is field of livestock that produces meat. Meat sub complex's positive work in general depends on the efficiency of their operation.

Unfortunately, stockbreeding of Ukraine has been a backward and low profitable sector of agriculture for many years. It is caused by a significant reduction in livestock and poultry, high production costs, disparity in prices for industrial and agricultural products, disparity in wages of workers in these industries, monopoly of processing and trading business enterprises, inadequate credit and fiscal mechanisms of the state. The level of purchasing prices does not lead to even simple reproduction. The discrepancy appears in the ratio of purchasing prices for agricultural raw materials and sales prices, retail prices for processed products.

As for purchase capacity of population, Ukraine has developed socio-economic situation that led to the reduction of solvency's level and, therefore, to the consumption volumes of meat and its processed products.

Analysis of recent research

On the relevance of public policy problems of food supply indicate numerous theoretical studies and synthesis of both domestic and foreign scientists, including works of A. I. Altukhov, V. Y. Ambrosov, Y. D. Bilyk, V. I. Boyko, O. I. Datsiy, S. M. Kvasha, M. H. Koretsky, A. S. Lisetsky, I. I. Lukinova, P. M. Makarenko, V. V. Maslakov, L. Y. Melnik, V. M. Oliynyk, B.I. Paskhaver, E. E. Rummyantseva, P. T. Sabluk, I. N. Topiha, V. A. Tochylyna, M. Y. Khorunzhiy, Y. S. Khromov, G. V. Cherevko, A. M. Shpychak, V. V. Yurchyshyn. Besides, scholarly works of scientists dealing with food security should be mentioned such as I. Y. Bogdanov, V. M. Geyts, B. V. Gubsky, Y. A. Zhalilo, V. I. Muntian, S. I. Pyrozhkov, V. Senchahova and others.

Statement of research objectives

- to provide assessment of the food market development on the regional level;

- to justify the decisive factors for the demand formation in the food market on the state's level.

Results

Neither today, nor in the nearest future regions will have the opportunity to meet the needs of Ukrainians in meat products only at the expense of domestic meat producers. Therefore, they are forced to allow the import of meat and meat products. Thus, today the government firstly has to put all its effort in getting agricultural enterprises out of the crisis; in the development and expansion of cattle; in the restoration of animal herds and in increasing production levels; and in state regulation of imports and exports of meat and meat products. This will allow in the long term to increase production volumes and consumption patterns as a whole and as per capita.

The main strategic objective for market of milk and milk products, eggs and other livestock products is the expansion of the boundaries of existing market and finding new opportunities for export of production.

Formation of demand for milk and milk products is influenced by many factors. They, in our opinion, can be brought to the following groups: economic, demographic and marketing ones. With regard to economic factors, the leading ones in this group are an effective demand of the population and price of product unit realization. Demographic factors include population, its age, habits, tastes and preferences, place of residence. Marketing factors analyze the profile of the proposed product. These include primarily the quality of products, consumer characteristics, and purpose of products and methods of their use. In recent years a significant factor of demand change is an organization of advertising appeals.

The determining factor in the demand formation in the food market is purchasing power of population, which has decreased sharply in recent years. In turn it negatively affected the level of demand and thus narrowed the domestic market capacity. At the same time restraining factor of purchasing power of the population is a high level of retail prices for food products. So the challenge of the price formation steps out as one of the central in marketing activities of each subject of the market and is the defining condition for the formation of supply and demand in the market [6, p. 93].

Essential role increasingly beginning to play a so-called “beneficial products” with a long shelf life, functionality of packages applied, and the possibility of consumption in any conditions. These deep-processed products do not require significant labor costs and time in the process of preparation for consumption. In this group there are also much of dairy products. “Profitable products” win not only in view of the consumers' demands, but also in view of market services offered.

In the production of “beneficial products” price, quality and benefits act as integrated elements of the product that is a market product. All of that ultimately helps to reduce production costs and sales costs [4].

Consumption of milk, as well as other foods besides physiological needs depends on two groups of factors: economic and not economic. Economic factors are, above all, the market price on food and income of the population. Not economic factors are also very important, in particular preferences and tastes of consumers and other factors.

Calculated based on average data rate of demand elasticity's price is traditionally determined by the ratio of changes in consumption to changes in commodity price. It is negative and equals 0.45. So we can assume that milk and dairy products are little elastic goods, since the coefficient of elasticity is in the range from 0 to -1. This means that every change in price leads to a proportionally smaller change in quantity demand [5, p. 83].

Mutual influence of supply and demand, as it is noted by V. G. Andriychuk, determines the state of market equilibrium. However, their action has opposite directions. “The limited consumption affects the production volumes and limited production affects

consumption volumes. In Ukraine, namely consumption is now the main limiting factor for food production. The sharp limitation of purchase capacity of Ukrainian population made even the consumption of basic food products sensitive to the level of prices on them". [1]

The impact of income on demand for dairy products is best assessed on the basis of the coefficient of income elasticity of demand. Overall rate of profitable elasticity of demand for milk and its derivatives is low, but is significantly different for different products. The lowest coefficient of elasticity is characteristic of fresh milk. Higher is revenue elasticity of different types of cheese, especially with taste additions. With increasing household incomes exactly on those dairy products the demand will increase.

Low purchasing power of population as a result of low level of income leads to increasing demand for basic products – food products. In this respect, Ukraine belongs to the "poor" countries (the countries where the spending on food is over 50% of income). Total or cash costs are best correlated with income. Therefore, the attempt is made to assess their impact on the consumption level of milk and dairy products in different population groups.

1. There is a tendency to equalize the level of consumption of milk and dairy products in different groups depending on income, but it is quite slow.

2. Milk consumption is increasing in all groups (with few exceptions of the fourth group), regardless of income level.

3. More rapidly is increasing consumption of milk in groups with lower incomes and total expenditures respectively. There is a close correlation between income levels and growth rates of consumption of milk and its processing products. During 2007-2010 years the pace of growth in consumption of milk and dairy products in the poorest population group have been exceeding the growth rate of consumption in the most wealthy group in 1.18 times.

5. On the annual rates of consumption of milk (360 kg) it can be noted that according to the norms milk and dairy products are consumed by about 35-40% of Ukrainian people.

Interesting is another trend that is observed in rural families. With the growing share of total costs rate of milk products consumed that are produced in private households, is significantly reduced, which has a positive effect on increasing the supply of milk. This fact together with price levels, market conditions, and the ratio of supply and demand do not affect changes in consumption of dairy products by rural population [6, p. 94].

Incomes of the population are closely correlated with the demand for agricultural products. Obviously, it is expected that with increasing the incomes of household new trends in consumption will arise. First of all there will be an opportunity to buy more expensive and highly nutritious foods and to eat outside the home (in restaurants and bars, cafes, etc.). World experience shows that after reaching the appropriate level of the populations' income, food consumption and some of their kinds including dairy, is a relative constant value, and the share of the expenditures on food in total aggregate expenditures is constantly decreasing.

Issues related to solvent demand for animal products should not be resolved by further deepening of unprofitableness of their production, but by increasing the real incomes of households and the introduction of targeted food support (subsidies) to people with low-income, which needs state protection. Average insufficient consumption of milk per year is 118 kg and of meat products - 9 kg. 1000 UAH would have to cover this gap in consumption according to the prices of 2010. This requires the organization of targeted subsidies (school breakfasts, school lunches and food assistance to preschool institutions, as well as those who are below the poverty line; supporting the purchasing power of large families).

The main strategic question for the industry's development in the long term remains a steady increase in productivity of the dairy herd. Low productivity of dairy cows is caused primarily by diseases, deficiencies in the organization of production and selection-breeding work, insufficient level of nutrition, resulting in feed used primarily to maintenance of the vital activity of livestock rather than formation of milk. As a result, cost of feed per 1 kg of milk is in 1.5 - 1.8 times higher than in the developed countries. Improving the quality of feed and

livestock breeding highly reduces feed costs per unit of output. Thus, with the increase of productivity of cows from 2500 to 4000 kg the feed consumption is reduced from 1.31 to 1.05 kg feed per 1 kg of milk.

In our opinion, the most promising strategy on the milk market integration is to create groups of horizontal and vertical types. Establishment of cooperatives of producers of raw milk (vertical integration) provides an opportunity to strengthen their market power to adjust the market price for raw milk, and to ensure quality control of manufactured products in private households. Cooperative formation can supply significant quantities of raw materials for processing, which will allow increasing their selling price for milk and increasing profits of private producers.

Strategy of horizontal integration we also propose to apply for the grain producers in the region. Because they are many (about 2 thousand), the market power of each of them is minimal. Creating powerful grain cooperatives will reduce the intensity of competition between them and will contribute to the growth of market prices for grain.

Unlike the dairy industry, poultry farming is completely focused on meeting domestic demand for poultry meat and eggs. Meat is almost completely consumed within the region, while eggs from 10 to 30% of the gross production are exported from the region where they were produced. The main consumers of eggs in Ukraine are large cities, for example, Kyiv, Odessa and others. For this industry we recommend the creation of trade marks to encourage the industry consolidation strategy in the markets of these cities. This will create a favorable image of Vinnitsa manufacturers.

A similar situation is in the markets of potatoes, vegetables and fruits in the region. Almost all production of these products is concentrated in the private sector in Zaporozhe region. The main causes of the current situation are the low level of yield of these branches of agriculture as well as high labor costs and complexity of the cultivation of vegetables and fruits. Another drawback of these branches of agriculture is the lack of market sales infrastructure. The only buyer of fruits and vegetables, which were grown in the agricultural enterprises of region, are canneries. However, the specified channel of the product realization is the least profitable for the sale because of the low prices offered by the canneries on put harvest.

We believe that without creation of appropriate infrastructure of fruits and vegetables' production market in the region the intensive development of the respective agricultural sectors is impossible. This task can be performed only under the condition of assistance and support from the state authorities. Trade fairs that take place each year in the regions with the assistance of municipal administrations enable agricultural enterprises of the region to find distribution for a large number of grown products. Besides, trade fairs enable consumers to make appropriate reserves for the winter season with the lowest costs.

Such measures will contribute for the development of these areas: application of this practice (trade fairs that take place each year in the regions with the assistance of municipal administrations) more than once a year as well as expansion of wholesale food markets, providing free access to them for agricultural producers, the resumption of procurement databases, creating of stockpiling, processing and marketing cooperatives by most enterprises themselves.

Consumption of grain products in recent years has been almost equal to their production levels. That means that companies-producers of grain products are dedicated to fulfilling the intra regional needs and they almost do not export grain products outside the boundaries of the administrative regions. Considerable part of business enterprises in the sphere of grain production ceased operating. The others are on the brink of survival. Given the above, we suggest for bread food production spheres of industries strategy to expand its markets beyond the regions' borders because inter regional market is almost saturated.

It should be mentioned that unlike the markets of agricultural products that are highly competitive, markets of food products are less competitive. This is caused by, primarily, a much smaller number of producers and structuring the markets according to the trade marks. Relatively competitive markets can be named the markets of flour and cereals, sugar, milk and sausage products (there one can observe a significant number of equally powerful players in the relevant markets).

Solving complex problems related to the strengthening of state food security involves the study of characteristic features and trends in development in the food market, including the elasticity demand for food products. Elasticity of demand as an economic category reflects the reaction of consumers of the product on the replacement of this or that product. It can be used to characterize the impact on consumers' reaction in different conditions. In practice, scholars mainly study the elasticity of demand based in price (reaction of consumers to prices change for goods) and income (changes in activity of consumers in purchasing goods with a change of their income).

Research of elasticity of demand for food is of great practical importance. The relevant studies are regularly carried out in many countries, and their results are used for determining development strategies of individual firms and for development of measures of state regulation of economy.

These issues are discussed in the works of V. Andriychuk, V. Artemenko, Y. Bilyk and other authors [1, 2, 3], which emphasize the relevance of their analysis. However, for systemic synthesis and interpretation of information about the features of consumption of food product in Ukraine there is a need to develop the research method, adapting it to existing information sources, to the peculiarities of the domestic economy.

Because of great importance of food to human beings elasticity of demand for most of food products (both in price and income) is generally low. Often in publications when determining elasticity of demand for food products information is used about changing the relevant parameters for a long (5-10 years) period of time. This approach often allows confirming or clarifying the conclusion about inelasticity of demand for food products. It, however, does not allow to thoroughly investigating the reaction of consumers for these or that circumstances. Elasticity's indicators can be dynamically changed in a quite large range depending on various factors. Therefore, determination of elasticity's indicators of demand for food products based on annual performance indicators allows responding quickly to the changing situation on agricultural markets, assessing the effectiveness of these or that measures of state regulation of the agricultural sector.

According to the mathematical definition of elasticity it is a level of one variable's response on the shift of another variable, expressed as the ratio of percentage change. Thus, the elasticity of demand shows on how much percent the demand on the particular product will change with the change of the product's indicators and of factors that affect it (price or consumers' incomes) by one percent. Therefore, for the defining of the elasticity of demand it is necessary to set the level of changes for a certain period of time or for different groups of consumers and demand factors, the effect of which is studied.

Different formulas can be used to calculate the levels of elasticity. The most popular are those formulas to calculate the levels of elasticity that are built on the basis of the famous mathematician and economist Robert Allen's proposals. He proposed to determine the ratio of changes in demand, price or income of consumers to the midpoint of the interval in which the change has occurred. This approach is advantageous because it allows analyzing elasticity as with an increase of investigated parameters as with their reduction.

Traditionally, to determine the demand for food products the average rates of consumption per capita are used. In determining the elasticity of demand for food products it should be taken into account only those products that reach the consumer through the stage of

implementation. This is connected with the essence of the concept of "demand", which is an economic category of commodity production and is determined on the market need for goods.

The vast majority of main food products that are consumed by the rural population are produced in their own farms. Therefore, to study the manifestations of the elasticity of demand for food products we propose to use data on their consumption and on income of urban households. Because part of the food consumed by urban households was made in private households (for example, in 2010 potatoes - 35.3%, vegetables - 24.4%, eggs - 12.3%, etc.), such products are not taken into account when calculating the elasticity of demand.

In determining the demand for basic food commodities according to the income the information on households' groups that are located in urban areas with different levels of average per cost were used. Because between the income level and the total expenses there is a direct and very close relationship, the difference in total costs between different groups of households we will consider as the indicator of their incomes' change. We rejected data on a group of households with the highest costs and several relatively small groups with the lowest incomes. As a result, we investigated changes in consumption of purchased food products' indicators among households with average per total cost of minimum cost of living.

It is well known that increasing the level of incomes of the population in general leads to a less than proportional growth in expenditure on food products. This pattern was first recognized in the XIX century by the German statistician Ernst Engel and is called "Angel of the law". A manifestation of this law is a low elasticity of demand for food products by income.

The carried out calculations basically confirm this pattern. To goods with low income elasticity can be attributed such goods as bread, potatoes, butter, eggs and vegetable products to some extent. Exactly these food products populations are inclined to attribute to the "basic products". There is nothing among the basic food commodities, such as those that can be characterized by a negative income elasticity, which would mean referring them on according to consumer characteristics to the category of so-called "low-grade" (less valuable) good products. Survey data of households' investigations indicate that relatively wealthier segments of the population do not reduce the consumption of bread or potatoes compared to the poorer. On the one hand, national traditions are manifested in this, and on the other hand, too low is a proportion of inhabitants of Ukraine, whose level of income could be considered as acceptable.

Conclusions

Obviously, unequal are elasticities of demand for food in different regions of the country with different levels of population's income and the structure of agricultural production. The accumulation of relevant information would make it possible in the future to use the regression analysis for the study of elasticity of demand. This would give the opportunity to apply a more advanced method of elasticity's coefficient calculation.

The analysis made by us demonstrated that in case of increasing the incomes of the poor part of Ukraine's population the significant increase of the levels of their purchases of meat and dairy products, fish and vegetables is expected. Nowadays it is important to reduce prices for meat products to increase demand on them.

References

1. Андрійчук В.Г. Оцінка макро- і мікропараметрів економіки в контексті продовольчої безпеки України // Економіка АПК. – 2001. – № 5. – С. 61-65.
2. Артеменко В. Основи вимірювання регіонального розвитку з використанням концепції якості життя // Регіональна економіка. – 2003. – № 2. – С. 133-141.
3. Білик Ю.Д. Продовольча безпека України: стан та перспективи використання потенційних резервів // Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України у XXI столітті. – К.: ІАЕ УААН, 2001. – С. 139-148.

4. Білокур М.Д., Шевченко О.О. Структури в організаціях аграрного сектору економіки України : Монографія / М.Д. Білокур, О.О. Шевченко. – Д.: АРТ-ПРЕС, 2008. – 176 с.

5. Продовольчий комплекс України: стан і перспективи розвитку / За ред. чл.-кор. НАН України Б.М.Данилишина. – / Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України/. – К.: Наукова думка, 2007. – 276 с.

6. Шевченко О.О. Формування підходів до забезпечення продовольчої безпеки на національному рівні // Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія «Управління» Вип.3(5). Державне управління та місцеве самоврядування / За заг. ред. В.К. Присяжнюк, В.Д. Бакуменка. – К.: Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління. – 2010. – С. 92-99.

The region serves as not only a social but also a cultural category. Due to the fact that the value system of any society, including the region is defined by the both institutional and social factors, the culture influences the nature of institutions which are formed in society, the emergence of various regional formations. On the other hand, these different formations affect the nature of cultural change. And then what was the result causes further changes, leading ultimately to the differences in the ways of the development of individual regions [7, p. 96].

Cultural region combines some aspects of regional specificity, which are considered to be basic for the allocation of geographic, economic or social problems of the region. Its specialty comes from specific natural, historical and economic conditions, in which specific community has been forming. However, specific features of the cultural region cannot adequately comprehend without taking into account the existing environment and, therefore, physical and geographical region, and without regard to the nature of economic ties that were formed in it, historically inherent social trends and more.

Modern understanding of the content of the concept of "region" appears in the definitions adopted in the EU region's sustainable development (Sustainable Development), which means a socio-economic development, when the process of integrating political, economic and social activities comes while maintaining the natural balance and the development of basic natural processes with an aim to ensure the basic needs of every social group or citizens of this and all subsequent generations [3, p. 36]

Thus, theoretical and methodological understanding of the content of the concept of "region" had come through series of stages, each being characterized by taking into account the key to understanding regional differences in factors that had been occurring at different stages of socio-economic development of society. Depending on the nature of these changes theoretical approaches to the nature of economic relations between regions of Ukraine varied.

The complexity of the regional economy means, above all, a balance, a proportion, a coordinated development of the productive forces of the region. It is a relationship between elements of the economy, when the major national economic function is being effectively implemented. In the specialization of the region there are no significant intra-regional disparities and the region's ability to carry out in their play within the expanded based on available resources and develops economic relations between regions remains.

The integrity of the region means the rational use of natural resources in the region, proportional coupling of different industries, and the formation of stable intra-regional and inter-regional industrial and technological ties, the presence of a particular community of people with certain traditions, certain way of life.

An important feature of the region is its handling, directly related to the administrative and territorial division of Ukraine. It is appropriate to emphasize, that control to some extent contributes to the integrity of the region, because administrative and territorial authorities should ensure coordination (management) of all elements of the social economy: a material production, natural resources, an infrastructure, a manpower, etc., as well as various relations - trade, financial, social, environmental, industrial, with a spatial and temporary stability.

The specialty of the development of the regions of Ukraine, regional differences of a single economic space are caused by different historical and geographical preconditions for economic development of eastern and western areas of natural resource potential, the resettlement of population and demographic situation. In the works of domestic and foreign regionalists [1, 2, 4, 6] a number of the most common causes of regional disparities (inequalities) are indicated. The most important of them, in our opinion, are the following:

- Differences in climatic conditions of life and business in certain regions of the country;
- The scope, quality and direction of the usage of natural resources that define "productivity" regions. This factor affects not only agriculture, fisheries, mining and forestry resources, but also in terms of distribution of industry and people's lives;

- Peripheral or deep location of the region, resulting in increased transportation costs, rising prices and shrinking market. Poor transport and communication links of peripheral region impede its economic development;

- The old pattern of production, delay the introduction of innovations;

- Sinter advantages (large intersection in the region of inter-relationships) and Sinter deficiencies (congestion);

- Trends in economic development of the country (in periods of economic growth in the so-called backward areas new firms arise, which causes an economic activity while during the stagnation the activity falls);

- The stage of technological development that affects one or more types of goods (raw materials, intermediate products, final consumption goods, services and so on.)

- Political conditions, forms of general and regional policy, institutional factors: the degree of regional autonomy, the history of development and so on.;

- Infrastructure factors: the presence or absence of harbors, airports, transportation systems, industrial sites, providing telecommunications systems and others, meaning a production infrastructure;

- A large external control on firms or small proportion of firms established by local entrepreneurs;

- Socio-cultural factors: the degree of urbanization, population's education, the availability of research centers and so on.

The strategic objective of socio-economic development of the region should be a substantially raise of the living standards of population by improving the quality use of regional resources, fundamentally new approaches to the development of productive forces and the radical improvement of ecological conditions. Therefore, the regulation of regional development should be aimed at resolving the prospective tasks of socio-economic development of the region, the search and evaluation of alternatives to a long-term economic development, and developing programs that will implement the priorities and the development of economic ties.

The purpose of regulating the development of the region should establish a specific course of action to prepare for the effective functioning of a competitive region. The main forms of regulation that are to be the macro-economic forecasting, planning or programming [5, p. 24].

Forecasting should be regarded as a scientific-analytical phase of the process of developing a comprehensive program of regional development. Forecast outlines the scope and capabilities of the set goals and objectives, identifies the direction of development and management decisions, and considers options for an active influence on the objective factors of long-term development. These forecasts are the starting material for macroeconomic planning or programming aimed at the development of programs of regional development.

The transformation of Ukraine into an independent sovereign state, the transition to a market economy and diversity of ownership have created entirely new conditions for the solution of social and economic problems at the business of the country, so that regional issues came to the forefront. Due to this approaches to the selection of the most important issues, their priorities, resources, sources and methods of solution varied.

The strategic development zone is a geographically, technologically and socio-ethnically differentiated segment of the regional space, which development is purposefully maintained in order to achieve the goal. The selection of a strategic development zone of a spatial system must meet the previously-established development objectives and selected problem areas.

The preparation of various planning documents involves identifying and solving economic, social, scientific, technical and other problems. Problems in social and economic planning are the theoretical and practical issues that require resolution. They are also the

differences between actual and desired state facility planning. By the nature of structuring (meaning the degree of development of relations between the phenomena and processes between factors, causes and consequences) is divided into four classes of problems associated with the development of economic relations between regions: standard (strictly deterministic relationships), structured (links correlative nature of the high degree of interdependence) weak structured problems (low level of interdependency relationships), unstructured problems (links can be established only on the basis of logical analysis).

Conclusions

Thus, the uniqueness of inter-regional relations in Ukraine is due to the significant differences in the industrial, scientific, technical and natural-resource potential of regions, vast distances between different areas, underdevelopment of transport communications and the low level of life of significant percentage of population. The mechanism of market competition has made a significant impact on the development and specificity of inter-regional cooperation, which divided the regions of their competitive advantages and disadvantages; varying degree of adaptation to market regions with different economic structure and the different mentality of the population.

Besides that, the regulatory role of the state has weakened, which resulted in the reduction of public investment in regional development, the abolition of many regional forms of social and economic support. It has also affected the actual inequality of different regions in economic relations. The disintegration of the Ukrainian market of goods in the 1990s was in a more rapid fall of interregional exchange of goods in comparison with the decline in production.

References

1. Безверхнюк Т.М. Геоінформаційні системи як інструмент вирішення завдань державної регіональної політики / Т.М. Безверхнюк // Менеджер – №3 (37). – Донецьк : ДонДУУ, 2006. – С. 169 – 175.
2. Вербицький І.С. Концептуальні засади стратегічного планування соціально-економічного розвитку регіону / І.С. Вербицький // Актуальні проблеми економіки. - 2007. - № 8 (74). - С. 157-165.
3. Воротін В.С. Модифікація та вдосконалення механізму державного управління соціально-економічним розвитком України: регіональний вимір / В.С. Воротін, Р.С. Демчак // Економіка та держава. - 2010. - № 4. – с. 35-38.
4. Джаферова Л.Р. Финансовые проблемы социально-экономического развития регионов / Л.Р. Джаферова // Культура народов Причерноморья. – 2005. – № 62. – С. 25–27.
5. Керецман В.Ю. Державне регулювання розвитку регіонів в Україні: теорія і практика: автореф. дис. д-ра наук з держ. управління: 25.00.02 «Механізми державного управління» / В.Ю. Керецман. – Національна академія державного управління при Президенті України. – К., 2005. – 32 с.
6. Ковальова Ю.М. Механізм регулювання соціально-економічного розвитку регіону на основі формування кластерів / Ю.М. Ковальова // Актуальні проблеми економіки. – 2008. - №4(82). – С. 179-187.
7. Стан і проблеми трансформації фінансів та економіки регіонів у перехідний період: зб. наук. праць IV Міжнар. наук.-практ. конф., 19-21 жовтня, 2006 р. / Хмельницький екон. Університет, – Хмельницький, 2006. – 541с.

Onyschenko Oleksandr

Ph.D. candidate,

Academy of Municipal Management (Ukraine)

CONCEPTUAL BASIS FOR THE PUBLIC ADMINISTRATION IN THE SPHERE OF INNOVATIONAL DEVELOPMENT OF THE REGION

Essence and mechanism of government control of innovative activity are investigated. Theoretical approaches are analysed to forming of mechanism of realization of regional innovative policy. Certainly constituents of mechanism of adjusting of innovative activity at regional level.

Key words: *innovations, innovative activity, innovative economy, region, adjusting of innovative activity, public innovative policy.*

Онищенко А.Р. *Концептуальные принципы государственного управления инновационным развитием региона*

Исследуется сущность и механизм государственного регулирования инновационной деятельности. Проанализированы теоретические подходы к формированию механизма реализации региональной инновационной политики. Определены составляющие механизма регулирования инновационной деятельности на региональном уровне.

Ключевые слова: *инновации, инновационная деятельность, инновационная экономика, регион, регулирование инновационной деятельности, государственная инновационная политика.*

Introduction

Innovative way for the development of Ukraine, as well as for the whole world is a non alternative strategy. Only this way in the context of globalization and the rapid movement of the world to post-industrial civilization, the country could count on a decent place in the world community.

Administration of the innovative activity is being realized through purposeful influence from the side of the governmental bodies on economic interests of institutions of the innovational sphere and provides predicting reactions of these institutions on the operation of state agencies as a condition of its effectiveness.

In order to deliberate the creation of conditions for the activities in research and innovation areas the state creates goals and principles of its own policies and priorities in this area. The aim of the innovation policy is to create socio-economic, scientific-technical, organizational and economic conditions for the priority development of the productive forces of society and regions.

Analysis of recent research

To the issue of state regulation of innovation activities at national and regional levels are devoted works of domestic scientists: O. M. Alymova, O. Amosha, V. D. Bazylevych, I. A. Blanca, M. P. Butko, B. V. Burkynskoho, A. D. Vasylyk, V. Geytsa, A. M. Ivanitsky, V. A. Izyumsky, D. V. Karamysheva, M. H. Koretsky, M. M. Kulayets, M. I. Krupko, M. A. Latynina, A. S. Lisetsky, V. Martynenko, Y. E. Pashchenko, A. A. Transplanted, V. L. Pilyushenka, L. M. Pismachenko, D. C. Povazhnogo, A. S. Popovich, S. F. Povazhnogo, A. M. Fedoryschevoyi and others.

To the formation of conceptual apparatus, a method for estimation of innovation potential, the definition of determinants of innovation development, the development of theoretical and methodological foundations of an innovative model of regional economic research are devoted works of a number of domestic and foreign scientists: L. L. Antoniuk, A. F. Balatsky, V. Dorofiyenko, S. M. Ilyashenko, Y. Kanygin, I. Komarnitsky, V. P. Miklovdy, M. V. Odrekhivska, M. I. Pityulych, A.M. Poruchnik, H. Y. Zhytsa and others.

Theoretical and applied aspects of the government support and the promotion of innovative activity at the regional level are being researched in scientific works of famous contemporary scientists and practitioners: A. Achkasov, P. Bubenka, V. Heyets, Z. Gerasymchuk, A. Golikova, B. Malitskaya, V. Onishchenko, G. Onischuk, V. Semynozhenko, V. Solovyev, V. Torkatyuka, M. Chumachenko, L. Shutenko and other scientists.

Analyzing the results of the studies of the above named authors concerning an innovative management development and the definition of an innovation potential, it should be noted that they did not find the proper coverage of the issue of forming a complex mechanism of innovation development of the region which require a more throughout study and systematic approaches; not sufficiently studied remain the questions of the analysis and evaluation of an innovative quality of the production potential of the region and the development of the mechanisms for increasing its innovativeness [1, p. 3-8].

Statement of research objectives

The purpose of the article is to make a justification of a theoretic - methodological mechanism of formation and realization of state regional innovation policy and establishing the role of a state in the regulation in the sphere of formation of innovative regional economy.

Based on this goal, the main objective is to investigate the nature and main directions of a state regulation of innovation activities; to study the mechanism of the realization of state innovation policy and to outline the components of the mechanism of regulation of regional innovation activities that affect the intensification of innovative processes in the region.

Results

The implementation of innovation policy involves some combination of measures, methods and relevant institutions which develop and implement measures that are crucial for the development and implementation of the innovations and which ensure the realization of innovative potential of individual regions.

The necessity and appropriateness of the government regulation of regional innovation development is due to three factors:

- unstable state of the economy;
- shortcomings of market-mechanism of self-innovation, generating problems that cannot be solved without the participation of the state;
- motivational factors in the formation of the state revenues.

The formulation and implementation of a regional mechanism for regulation of innovative activity involves separation of tasks or objectives to be set by the regional authorities, which can be distinguished as strategic, intermediate and current. All these goals are realized by using an appropriate mix of methods and control measures in the regulation of the innovative activity.

The strategic goals of innovation development of the region should be considered in the context of social and economic policy in the region and the key goals and objectives aimed at ensuring economic, social and environmental development. Strategic goals are formed for the long term, based on the prediction of regional development in the future. Implementation of strategic objectives includes the development of the system of intermediate and tactical goals and their adjustment to the current state of development. Their main feature is a direct link to the outlined strategic goals of regional development.

The implementation of a mechanism of regional innovation development has made the following main steps [2, p. 75]:

- Formation and legislative strengthening of the state policy to support innovative regional development;
- Building an efficient regional innovation infrastructure;
- Development of innovative programs of specific regions with priorities for innovation at the regional level;

- Implementation of innovative programs of regional development with the current adjustment.

Given the range of strategic, intermediate and tactical objectives the regional authorities are developing their own regional innovation policy based on the overall economic and political situation. In order to implement this policy there is a certain set of methods and instruments in innovation sphere available for the regional authorities.

The methods of implementation of innovation policy by the criteria of their application can be classified on legal, administrative and economic. There are also simple methods that provide one way of impact; and difficult methods that combine all three methods.

An important component of the mechanism of regulation of innovative activity in the region is the use of administrative and fiscal instruments, which are aimed at enhancing innovation processes in the region. Using a system of direct and indirect leverage, the state regulates the economic environment of innovation and determines the "rules" for all institutions which are involved in the innovation sphere. Indirect control levers create conditions for the activity of economic entities and their interest in innovation and act in such forms as tax regulations, pricing, financial-credit policy, public order etc.. The state regulation of innovation activities are carried out by legal, economic and social measures.

The measures of direct state regulation of innovation areas include financial assistance in the form of investment allowances, subsidies, grants, loans for the implementation of priority projects and innovative programs and more. The traditional instruments of direct state regulation of innovation are the development of the state sector regulations, regulations, guidelines that directly affect the activity of economic entities. Especially important are the legislative laws and regulations on taxation, innovation and investment, legal forms of activity and more.

Given the need for complexity, the modern state innovation policy among the objects of state regulation should include: identification and support of innovation priorities at national, sectoral, regional and local levels, as well as the formation and implementation of innovative programs for each of them; creating a regulatory legal framework and economic mechanisms to support and encourage innovation, protect the rights and interests of its subjects; funding of innovative projects; encouraging commercial banks and other financial institutions that control the implementation of innovative projects; establishing preferential taxation of innovation activities and supporting the operation and development of modern innovation infrastructure [4, p. 122].

The components of a comprehensive regional innovation policy are: the creation of an innovative infrastructure, the development of a technology transfer, the venture capital, the formation of regional innovation system, the development of a high-tech manufacturing, the integration of science, education and production, the formation of innovative clusters.

State influence on innovation activity in the region can be performed by organizational, managing, distribution, regulatory, incentive, control and research - analytical functions. Specification of the state innovation policy can be carried out by research and innovative programming, public planning, which are contributing to the formation of government contracts.

To the important functions of the state bodies empowered to regulate the innovation in the region should be included: the formation of scientific and innovative structures, an improvement of social status of innovation. The state (which is represented by the government and its agencies) is ought to ensure the activities of information systems - one of the main channels of distribution of innovations.

The main streams from the point of view of the need for complexity management actions and implementation of innovation policy at the regional level are the following:

- Formation of the institutional and legislative environment for positive change in the innovation sphere. The scale introduction of advanced technology and knowledge-intensive

industries are largely determined by institutional transformation, development of new advanced forms of business innovation;

- Government support and encouragement of investors which are investing in knowledge-based, high-tech manufacturing, as well as organizing various forms of ownership (during the development of innovation) through introduction of certain tax incentives, government guarantees, insurance and credit;

- Improving the tax system in order to create favorable conditions for conducting innovative activities by all subjects regardless of the ownership and types of financing. In today's economic climate it comes to the specification of the tax base and tax collection mechanism, changing depreciation policy in order to enable organizations to increase the depreciation funds as a source of investment in innovation;

- Foreign economic support, which requires forming joint organizations with foreign partners with the aim of production of domestic high-tech products and its implementation in the foreign market, providing national advertising innovations abroad, improvement of exhibition and fair activity, participation in international information systems with the purpose to exchange information on innovative projects.

The growth of economic independence of regions corresponds to the modern requirements of the world economy, which are embodied in the new paradigms of management.

Modern public administration is being built on three main principles: territoriality, democratic participation, partnership between public and private sectors. This strategic choice extends beyond the economy and encourages the state to act as the organizer of the search of the target plants. Therefore, the main feature of the regional socio-economic systems is the formation and implementation of strategic development of the region, which determine the image of the future of its condition and meets the system requirements for modern management approaches.

Defining the objectives of regional development is a subjective and objective process that is associated with the needs and interests of individuals, groups, organizations and management's subjects. The strategic goal for the development regional systems - ensuring high quality and standards of living that defines the following feature - meet the needs of areas. In meeting the goals of regional socio-economic system helps solve problems that involve the presence of special activities - management.

So, under the conditions of a systematic transformation of the economy one of the most important questions is the formation of a balanced regional policy. This requires an objective conceptual approach towards state management of innovative development. The essence of the concept is to use a system of government strategic approach which is widely used in the management of economic systems.

Generalizing the basic provisions of the strategic approach of innovation development of the region it can be argued that the strategy is a system of installations and measures to strengthen long-term competitive position within organization's mission. In today's conditions the strategy consists of two parts: 1) planned in advance and provided methods and action of adaption to the environment and 2) reactive actions to unforeseen events in the external environment. Given the internal hierarchy (structure) of the system, the strategy may be common to the entire region as a whole (total, base) and private (for a particular type of business -competitive, business - strategy, for management functions - functional, for business unit - operating).

The essence of the national strategy for regional innovation development activity is aimed at aligning the interests of the state, regions, local self-government, and various subjects of property, national-territorial units and all citizens. The procedure of strategic management and institutional development of the region involves the use of different approaches given the high extent of differentiation of regions in terms of socio-economic development, natural

resources, and the size of economic activity, social organization of life, political conditions and performance of local authorities.

An important strategic component of the regional innovation policy in the context of an integrated concept of innovation of regional development is the formation of innovative clusters [5].

A cluster is a network of suppliers, manufacturers, customers, items, industrial infrastructure, research institutes, which are interconnected in the process of creating surplus value. This approach is based on the calculation of positive synergy effects of regional agglomeration, meaning the proximity to the consumer and producer, network effects and diffusion of knowledge and skills. Consider some benefits of a cluster:

- the number of taxpayers and tax base is increasing ; handy tool to interact with businesses appears; the dependence on the individual business groups reduces; the basis for the diversification of economic development area appears;

- the infrastructure of human resources is improving; the infrastructure for research and development appears; the costs are being reduced; opportunities for more sufficient entry into international markets are disclosed.

There are a number of conditions that may contribute as well as to hinder the cluster development in Ukraine. Experts refer the following conditions to positive: the existence of scientific and technological infrastructure; psychological readiness for cooperation. To the restraining factors for the development of clusters should be included: the poor quality of business – climate; low levels of associative structures (chambers of commerce, industrial associations) that cannot cope with the task of development and implementation of priorities and interests of the regional business; short-term planning horizon - the real benefits from the cluster development appear only in 5-7 years.

So, talking about the successful implementation of the projects under the special promotion of clusters is possible only if the regional innovation strategy exists. Developing a cluster in isolation from the regional development is inefficient. No wonder that one of the founders of the cluster approach M. Porter in his method called an existence of a stable strategy as one of the most important factors for successful cluster development [3, p. 92].

While using the strategic approach towards governance of regional innovation development one must take into account which key points of growth are there in the region, and what can various groups of interest make for the development of these key points of growth. At the same time in identifying the promising innovation clusters and in planning their development regional strategies must be considered.

Conclusions

The study of a genetic basis of management thought and the basic tools of ensuring it allows to constate the evolution of the theories of state governance while the economy was approaching towards a postindustrial stage and in the role of investments in regional development, was gradually enriched by the determinants of innovation development; the development of theoretical and methodological foundations of an innovative model regional economic; the instruments of state support and promotion of innovative activity at the regional level; the formation of a conceptual apparatus, methods for estimation of innovative potential of the region.

However, the lack of security and conceptual depth in research in this area has meant that an integral concept of the innovation process was not formed; no effective mechanism of the functioning and the development of innovative capacity was created, there has been no sufficient impact on the assessment of a model for the developed innovative potential in the dynamics of economic growth of the region.

Only applying a systematic approach towards a research allowed us to specify the nature and approach the defining of the element of a comprehensive mechanism in administering the innovative development of the region.

The general concept of innovation processes at the regional level should be concretized in the priorities of the government regulation of regional innovation development, provide the salvation of the strategic, intermediate and routine tasks by using appropriate management tools, which are aimed at enhancing innovation processes in the region and which include the appropriate set of methods and measures of state regulation of innovative activity.

Building a management mechanism of innovation activity in the region requires the coverage of the entire set of components of the system of innovative development which should be considered when implementing a balanced state regional innovation policy. The defined components will determine the potential for the development of the innovative areas of the region and promote a consistent innovation in these territories. The mechanism of regulation of innovative activity should be formed taking into account the specific features of the respective areas and should provide the universalization and diversification of measures and instruments of the state regional innovation policy.

References

1. Луцків О.М. Інноваційний розвиток виробничого потенціалу регіону/ Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. – Львів. – 2007. – 22 с.
2. Гладинець Н.Ю. Концептуальні засади формування механізму регулювання інноваційної діяльності в регіоні // Науковий вісник Ужгородського університету / Серія Економіка. Спецвипуск 33. Частина 1. - 2011. - С. 74-79.
3. Угланова Л.И. Роль инновационной составляющей в стратегическом управлении социально-экономическим развитием региона // Инновационные процессы в области образования, науки и производства: Материалы межрегион. науч.-практ. конф. - Казань, 2004. - 266 с.
4. Пересада А.А. Управління інвестиційним процесом. - К.: Вид-во "Лібра", 2002. - 472 с.
5. Cluster-Based Community Development Strategies. A Guide for Integrating Communities with Regional Industry Cluster Strategies. Carnegie Mellon Center for Economic Development. – 2002. – <http://heinz.cmu.edu/ced/>; Economic Development Strategy. Hamilton's Clusters of Innovation. Hamilton. – 2005. – 111p.

მაცოდვემეცოდვე

Dragan Irina
Ph.D. in Economics,
Institute of Environmental Economics
and Sustainable Development NAS of Ukraine (Ukraine)

**ESSENCE AND RESULTS OF INTERACTION BETWEEN MARKET AND STATE
REGULATION UNDER CONDITIONS OF GROWING SHORTAGE OF
RESOURCES AND ENVIRONMENTAL DEGRADATION**

Annotation

The problems of resource-ecological safety of the state are defined. Essence and results of co-operation of market and state regulations under conditions of growing shortage of resources and environmental degradation are grounded.

Keywords: state regulation, institutional regulation, ecological orientation, natural potential, resource-ecological safety.

Драган И.В. Сущность и результаты взаимодействия рыночного и государственного регулирования в условиях растущей нехватки ресурсов и деградации окружающей среды

Аннотация

Определены проблемы ресурсно-экологической безопасности государства. Обоснована сущность и результаты взаимодействия рынка и государственной регуляции при условии роста дефицита ресурсов и деградации окружающей среды.

Ключевые слова: государственная регуляция, институциональная регуляция, экологическая ориентация, естественной потенциал, ресурсно-экологическая безопасность.

Introduction

Mutual influence in the system "society - nature" is increasingly evident at the present stage of human development: significant changes in the environment are shown on the quantitative and qualitative parameters of development of society, and increasing scale of society's activity causes irreversible total changes in the environment. This indicates that society and nature is a single dynamic system, for components of which interdependence and active feedback connections are typical. In other words, tendency of growth of dependence of the society from the natural environment can be traced due to exhaustion of natural resources, reduction of the area of the Earth per capita, reduction of assimilation capacity of the environment, its loss of original features as a favorable living environment that is caused by increasing human pressure on nature. Thus, the environmental crisis has become systemic.

Analysis of recent research

Works of A. M. Bronshtein, B. V. Burkyns'kyi, S. A. Hensiruk, M. I. Dolishniy, V. S. Kravtsiv, M. S. Nyzhnyk, S. M. Stoyk, A. I. Tarasov, K. K. Tkachenko, S. J. Callan, W. S. Gates are devoted to the study of environmental problems of nature. Socio-economic aspects of nature management are highlighted in the works of M. M. Amirhanov, A. E. Babynets, A. F. Balatskiy, O. V. Vrublevska, T. P. Halushkina, V. N. Gerasimovitch, A. V. Hidbut, E. V. Hirusov, A. A. Golub, K. G. Hoffman, L. S. Hryniv, O. V. Zhyvytskiy, V. M. Kyskyi, Y. Y. Tunytsya, and others. Nevertheless significant part of research on improving the economic mechanism of regulation of the use and protection of natural resources does not consider the specifics of recreational nature management.

Statement of research objectives

- to identify problems of resource and environmental security of the state;

- to justify the nature and results of the interaction of market and state regulation under conditions of growing shortage of resources and environmental degradation.

Results

Environmental crisis is, first of all, a crisis of the actual mechanisms of adaptation of society to the environment. There is an urgent need to change the vector of this interaction through the reform of institutions of management. It is about management of not only the economy but also the whole historical process [7, p. 290]. There is a need to note that the current scenario of reforms (American, Western European) have exhausted themselves. Their transfer to other territories did not give the expected results, and even suffered a complete fiasco. In particular, now it is admitted that "invisible hand" of the market can not cope with the problems without special management. The concept of state regulation of economy, developed by J. M. Keynes at one time showed the seriousness of the idea of predictable and controlled economy. The need for regulation is caused by the presence of so-called "market failures", though with part of these "accusations" and the overall position of their formation is difficult to agree.

Marshall drew attention for the first time to market failures. Later this question was actively considered in the theory of social welfare (V. Manson, F. Hirsch, A. Pigovian, G. Daly) [1, p. 169, 2, p. 170, 6, p. 255]. Market failure is called a situation in which the market is unable to independently, without external intervention produce effective individual and community decisions, resulting in disturbed economic equilibrium. The modern vision of market failures that determines the need to regulate the market mechanism is caused by a number of reasons.

Campbell R. McConnell and Stanley L. Brue, citing the arguments against the market system, name extinction of control function and competition, wasteful and inefficient production, injustice of income distribution, the violation of market mechanism through the presence of external effects, disregard of social needs, volatility [1, p. 88-91].

Paul A. Samuelson and Wilma D. Nordhaus state that such market economy is ideal, where all goods and services are voluntarily exchanged for money at market prices. This system ensures receiving maximum revenues without government interference. Yet, according to scientists, it is almost unattainable state, and every market economic system has flaws that lead to environmental pollution, unemployment, stratification of society into rich and poor. It characterizes the "market failure", which is due to imperfect competition and information, external effects. Moreover, markets do not always justly distribute incomes and can not always ensure macroeconomic stability and growth, especially in the long term. However, returning to the issue of breach of fairness in the distribution of revenues, the same authors emphasize that these are shortcomings of actually distribution, rather than the market [6, p. 67-79, p. 313-315].

Let us note that analyzing the so-called market failures or imperfections of the market, the aforementioned scientists stress that market efficiency is not being questioned. Besides, using the theory of social welfare and market efficiency, they justify the feasibility and scope of regulatory policy of the state.

Specifically, A. Samuelson and V. Nordhaus note: "... mixed economy is characteristic of all industrialized countries, where the market determines the volume of production and sets prices ... and the state manages the economy in general ... Both sides - market and state - are important for the continuous functioning of the economy. The existence of a modern economy without one of these parties is the same as the attempt to applaud with one hand". [6, p. 78]

The authors identify three main economic functions of the state in a market economy:

- 1) ensuring efficiency by conducting active environmental and antimonopoly policy;
- 2) redistribution of incomes and the use taxes for the establishment of social justice;
- 3) stimulating macroeconomic growth and stability [6, p. 74-79].

Scientists from different countries have studied these problems in the sphere of nature management and environmental protection. In particular, this is reflected in the writings of

researchers L. M. Cherchyk, G. B. Pohirschuk, who analyzed not only market failures but failures of the state in these areas, examined issue of correlation between state and market regulation of the economy [9, p. 609, 4, p. 120]. L. M. Cherchyk names the following causes of "failures" of the market in the environmental field: externalities (external effects), the absence or underestimation of prices for natural wealth, lack of markets, public goods, transaction costs, property rights, uncertainty and short-sightedness of the market. He underlines the need for implementation of environmental policy of the state aimed at a significant adjustment of failures of the market. Along with this scholar provides examples of ineffectiveness of state policy: provision of subsidies (on fertilizers, pesticides, herbicides, energy, water, etc.), the ineffectiveness of the tax system, control of prices inconsistency in the reform of property rights, etc. [9, p. 610].

However, as it is rightly observed by L. Melnyk, the market is only a subsidiary mechanism designed to serve the needs of people and is guided by the will of the people. That is, it works the way it is set up within clearly defined functions and in the exact modes of operation [3, p. 260].

The authors of "Economics" warn: "Without doubt, the market is a powerful driving force for economic growth. Yet do not try ... to assume that the state is an unnecessary relic of the past. The state plays a key role, providing a safe environment, in which markets can flourish, and helping to avoid extremes that occur when they (markets) are not limited in any way. Prosperity of modern economy depends on the support of the required balance and proper allocation of responsibilities between market and government". [6, p. 66]

It should be mentioned that role of the state has indeed grown significantly since globalization of consequences of government decisions, which may lead (and sometimes lead) to the irreversibility of social processes and to no reproduction of the vital natural resources, has become an important result of the development of technogenic civilization. "Never before in world history was such a big responsibility as today relied on the state power, because through unprecedented technological powers it had acquired such domination over the people, over the environment and even over all living on earth, which it had never before". [8, p. 520] But it also has negative consequences: hypertrophied responsibility of the state decreases extent of responsibility of certain people; eliminates civil liability for their decisions and results of their implementation. Obviously, there is a need to find consensus in the actions of civil society and the state, determine the extent and forms of state influence on market mechanisms.

Correlation between government regulation and market economy is schematically presented by P. Samolotov [5, p. 158]. We agree with the proposed terms of feasibility of state interference, namely that, firstly, this intervention should create conditions for improving the functioning of the market; secondly, the positive effects should exceed costs for organizing this intervention. Let us note that the state as an owner of natural resources represented by state-owned enterprises, establishments and institutions, is itself a full subject of market. And, therefore, the state must comply with its activities under market conditions, obey the laws and established rules of the game on a common basis, and provide control over their implementation and responsibility for the failure.

If we consider these issues more globally, we outline the problem of resource and environmental security of the state caused by degradation of natural landscapes and catastrophic reduction of nature and resource potential. The main reasons for this are recognized:

- intensive anthropogenic changes in nature and resource potential through the adoption of environmentally unjustified decisions;
- inefficient use of natural resources;
- consumer attitude to natural resources, the dominance of current interests over the perspective ones;
- imperfect environmental justification of projects;

- inadequate system of public administration, legislative support, institutional arrangements in nature management.

Agreeing with each of the problems mentioned, once again we emphasize the principle position: market is purely economic mechanism, so it is unfair and wrong to accuse it of failing non-economic functions. Although, we repeat again, that with an appropriate adjustment and set up, it can successfully solve environmental and social problems. Therefore, in our opinion, such accusations of the market as the inability to provide social justice, environmental security, social needs can not be directly related to it, they can not (in principle) be resolved only by means of market mechanism.

Addressing these issues is the prerogative of completely different institutions, in the first place - the state. Practically, presenting these accusations the scientists considered the market as a global regulator of social ecological economic system, which is wrong in principle.

Conclusions

Thus, purely market economy does not solve problems associated with the excessive use of natural resources, rapid exhaustion of non-renewable resources, degradation of landscapes, opportune use of land plots for the development of those forms of entrepreneurship that would ensure the maximum return in the short term without regard to the needs of future generations, environmental security, and sustainable development. This is why in the 1960-70s, when environmental problems were exacerbated, market-oriented countries had begun an active search for effective market and state regulators, their optimal combination. In economically developed countries models of mixed economy with a strong public sector were formed and function. State, corporations, banks, businesses, NGOs are equal significant attributes of a market economy, and combination of the interaction of state, market, institutional mechanisms provide positive results in nature management and environmental protection. Economic development should not be an end in itself. This requires restructuring of the social model based on the strengthening of institutional regulation and environmental orientation of development.

References

1. Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика / Пер. с англ. 11-го изд. – К.: Хагар-Демос, 1993. – 785 с.
2. Майер Джералд М., Раух Джемс Е., Філіпенко Антон. Основні проблеми економіки розвитку / Пер. з англ. А. Філіпенко. – К.: Либідь, 2003. – 684 с.
3. Мельник О.В. Природно-рекреаційний потенціал у процесі моделювання оцінки рівня туристичної привабливості території // Соціально-економічні дослідження в перехідний період: Зб. наук. пр. – Львів, 2004. – Вип. 2. – С. 259–265.
4. Погріщук Г.Б. Розвиток екологічного страхування і аудиту в Україні // Фінанси України. – 2003. – № 9. – С. 119–123.
5. Самольотов П.В. Механізми раціонального використання природних ресурсів в контексті сталого розвитку // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Природно-ресурсний потенціал в системі просторового розвитку: Зб. наук. пр. – Львів, 2004. – Вип. 2 (XLVI) – С. 156–160.
6. Самуэльсон П., Нордхаус В. Экономикс: Пер. с англ. – М.: Лаборатория Базовых Знаний, 2000. – 800 с.
7. Толстоухов А.В. Екобезпечний розвиток: пошуки стратегем: (Монографія) / А.В. Толстоухов, М.І. Хилько; Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України; Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – К.: Знання України, 2001. – 333 с.

8. Хвесик М.А. Економіко-правове регулювання природо-користування / М.А. Хвесик, Л.М. Горбач, Ю.П. Кулаковський; – К.: Кондор, 2004. – 523 с.: іл., табл. – Бібліогр.: с. 519–523.
9. Черчик Л.М. Еколого-економічні механізми та ринкові перетворення у сфері природокористування // Вісник Українського державного університету водного господарства та природокористування: Зб. наук. пр. – Рівне, 2004 – С. 608–612.

მედეა მელაშვილი
მეცნიერთანამშრომელი
ნუნუ ქისტაური
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი

გლობალიზაციის გავლენა ბანკოთარბაზი ქვეყნების ეკონომიკაზე

გლობალიზაცია ერთიანი მსოფლიოს ჩამოყალიბების პროცესია, რომელიც ხორციელდება განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკური, პოლიტიკური, სოციალურ-კულტურულ ღირებულებათა ნებაყოფლობითი გავრცელებით განვითარებადი და ჩამორჩენილი ქვეყნების მრავალფეროვან სივრცეებში.

ტერმინი გლობალიზაცია პირველად ამერიკელმა მეცნიერმა ტ. ლევიტმა გამოიყენა 1983 წელს, რომელიც მას აღიქვამდა როგორც საბაზრო ფენომენს და ამ ტერმინით იგი დომინირებადი ტრანსნაციონალური კომპანიების მიერ გამოშვებული პროდუქციის ბაზრების გაერთიანებას გამოსახავდა.

ეკონომიკურ ლიტერატურაში არსებობს აზრთა სხვადასხვაობა, ზოგჯერ რადიკალურად მწვავე, მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაზე გლობალიზაციის მნიშვნელობისა და გავლენის შესახებ. გლობალიზაციის მომხრეთა ძირითად კოზირს წარმოადგენს ის, რომ დღეისათვის არსებობს მრავალი გლობალური პრობლემა, რომელთა გადაჭრა ცალკეული ქვეყნისათვის შეუძლებელია და იგი ერთიან ძალისხმევას მოითხოვს. ესენია: ომისა და მშვიდობის, სიღარიბის და უმუშევრობის, ეკოლოგიური, დემოგრაფიული, კოსმოსის ათვისების, შიმშილის დაძლევის და სურსათით უზრუნველყოფის პრობლემები და ა.შ. რადიკალურად განსხვავდება გლობალიზაციის მოწინააღმდეგეთა მოსაზრებები, რომლებიც თვლიან, რომ წამყვანი ქვეყნები განვითარებად ქვეყნებში ახდენენ ბუნებრივი რესურსების მტაცებლურ გამოყენებას, რაც იწვევს მათი ეკონომიკური მდგომარეობის არათუ გაუმჯობესებას, არამედ პირიქით, სიღარიბის, შიმშილის მაჩვენებლების ზრდას, ეკოლოგიური სიტუაციის გაუარესებას, კონკურენტუნარიანობის შემცირებას და ა.შ., რითაც ხელს უწყობს ეროვნული კულტურის დეგრადაციას, ტრადიციების და ეროვნული თვითყოფადობის დაკარგვას და სხვა. რასაკვირველია, გლობალიზაციის პირობებში ასეთი საფრთხე არსებობს, თუმცა აუცილებლად გასათვალისწინებელია ის ფაქტორი, რომ გლობალიზაცია რეალური პროცესია და საჭიროა მისი არა კრიტიკა და უარყოფა, არამედ მაქსიმალური ძალისხმევის გამოჩენა მისი ნეგატიური ზემოქმედების განეიტრალებისაკენ.

გლობალიზაცია (როგორც კაცობრიობის განვითარების ობიექტური ტენდენცია) დამატებით შესაძლებლობებს უქმნის მსოფლიოს ქვეყნების ეკონომიკებს. ამ პროცესის წყალობით მიიღწევა ეკონომია წარმოების საშუალებებზე, მეცნიერების, ტექნიკისა და კულტურის მიღწევები ხელმისაწვდომი ხდება ყველა ქვეყნისათვის, ფართოვდება საქონლის ასორტიმენტი და იზრდება მათი ხარისხი. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ გლობალიზაციის უპირატესობებს ყველა ქვეყანა ერთნაირად ვერ იყენებს. ეს პროცესი ვერ უზრუნველყოფს სტაბილურ ეკონომიკურ ზრდას მსოფლიოში. მსოფლიოს მდიდარ ქვეყნებში მცხოვრები მოსახლეობის 20%-ზე მოდის მთლიანი შიდა პროდუქტის 86%, ხოლო უღარიბეს 20%-ზე - მხოლოდ 1%. გლობალიზაციის პროცესის სარგებლიანობის სამართლიანი განაწილების პრობლემა დღეს მეტად აქტუალურია საერთაშორისო თანამეგობრობისათვის.

მსოფლიოში მხოლოდ რამოდენიმე წამყვანი ქვეყანა აკონტროლებს წარმოებისა და მოხმარების მნიშვნელოვან ნაწილს. გლობალიზაციის უპი-

რატესობების არათანაბარი განაწილება ხელს უშლის მსოფლიო ეკონომიკის ჰარმონიულ განვითარებას.

გლობალიზაციის შედეგად უპირატეს მდგომარეობაში იმყოფებიან მდიდარი ქვეყნები და ძლიერი ტრანსნაციონალური კომპანიები. აღნიშნული პროცესის გამო ხდება მატერიალურ ფასეულობათა არათანაბარი გადანაწილება, რამაც შესაძლებელია გამოიწვიოს კონფლიქტები რეგიონულ, ეროვნულ და ინტერნაციონალურ დონეზე. ღარიბ ქვეყნებში მინიმალურია გლობალიზაციიდან მიღებული ეფექტი. საბოლოოდ, გლობალიზაციის შედეგად შემოსავლების გათანაბრების ნაცვლად, ვღებულობთ მათ პოლარიზაციას. XXI საუკუნეში მოსახლეობის მდიდარ ნაწილში მთლიანი შიდა პროდუქტის მოცულობა მოსახლეობის ერთ სულზე გაიზარდა 6-ჯერ, ხოლო ღარიბი ნაწილისა - 2,5-ჯერ.

უნდა აღინიშნოს, რომ გლობალიზაცია ასუსტებს პატარა ქვეყნების სუვერენიტეტს. განვითარებული ქვეყნების ფულადი კაპიტალის, საქონლის, მომსახურებისა და ინვესტიციების შემოდინება პატარა, განვითარებად ქვეყნებში იწვევს მათი ეკონომიკური სუვერენიტეტის თანდათანობით დაკარგვას.

გლობალიზაციის ეპოქაში ტრანსნაციონალური კაპიტალის, ბაზრებისა და კომუნიკაციების გაკონტროლება ვეღარ ხერხდება ცალკეულ სახელმწიფოებრივ ტერიტორიულ საზღვრებში, დგება ზესახელმწიფოებრივი მმართველობის შემოდების საკითხი. ქვეყნების ტერიტორიული მმართველობა ვეღარ აკონტროლებს ისეთ საკითხებს, რომლებიც დაკავშირებულია თანამედროვე საინფორმაციო, საკომუნიკაციო და შეიარაღების ტექნოლოგიებთან, გლობალურ ეკოლოგიურ ცვლილებებთან, გლობალურ ბაზრებთან და ა.შ.

დღეს ცალკე აღებული ერთი ქვეყნის ცენტრალური ხელისუფლება აქ ერთადერთი დომინანტი ძალა აღარაა სახელმწიფო საწარმოთა მმართველობაში. კაპიტალის ტრანსნაციონალური დინება და უახლესი ტექნოლოგიები ასუსტებს მათ ეკონომიკას. უმეტეს შემთხვევაში, განვითარებადი ქვეყნების (რომელთა რიცხვს საქართველოც მიეკუთვნება) მთავრობები ვერ ღებულობენ თავიანთ ტერიტორიებზე ფუნქციონირებადი ტრანსნაციონალური ცორპორაციებისგან საკონტროლო პაკეტს, რის გამოც ისინი აღმოჩნდებიან ხოლმე კაბალურ მდგომარეობაში. ამ შემთხვევაში აუცილებელი ხდება ძლიერი სამთავრობო ინსტიტუტების შექმნა, რათა ქვეყანამ და იქ არსებულმა სახელმწიფო საწარმოებმა გაუძლოს გლობალიზაციის ახალ შემოტევებს.

გლობალიზაციის ეპოქაში იცვლება ეროვნულ სახელმწიფოთა სტრუქტურა. სახელმწიფო კარგავს კონტროლის ფუნქციას (როგორც სავალუტო კურსების, ასევე საქონლის ნაკადების, ინფორმაციის, ფულის და სხვ.). ეროვნული ბაზრის გაუქმება ცვლის სახელმწიფოს როლს. ფინანსური ბაზრების მოქმედებას ვერ უმკლავდება ცალკეული სახელმწიფო თავისი მცირე სავალუტო მარაგებით. სახელმწიფო იძულებულია დაემორჩილოს თუნდაც ქვეყნის ინტერესების საწინააღმდეგოდ მიმართულ საერთაშორისო ორგანიზაციების (სსფ, ბანკი, ვმო და სხვ.) დირექტივებს.

ტრანსნაციონალური კომპანიების მიერ განვითარებად ქვეყნებში წარმოების გადატანასთან ერთად, შეაქვთ თავიანთი მართვის მეთოდები, რაც შესაძლოა არ შეესაბამებოდეს ამ ქვეყნებში არსებულ ტრადიციებსა და ფასეულობებს. ამასთან განვითარებული ქვეყნების კაპიტალის, საქონლისა და მომსახურების ექსპორტი და ინვესტიციები ღარიბ ქვეყნებში, განსაკუთრებით კი პატარა ქვეყნებში, იწვევს მათი ეკონომიკური სუვერენიტეტის შესუსტებას და ამ ქვეყნებს დამოკიდებულს ხდის მდიდარი ქვეყნების ვალუტაზე, განსაკუთრებით, აშშ-ს დოლარზე, რომელმაც უხეშად რომ ვთქვათ, „დაიპყრო“

მსოფლიო ეკონომიკის უდიდესი ნაწილი, რაც მსოფლიო ეკონომიკური წესრიგის დამყარებაში აშშ-ს წამყვან როლს უზრუნველყოფს.

ამრიგად, მსოფლიო კაპიტალის ნაკადები (ან ეკონომიკა, ფული, კაპიტალი) გლობალიზაციის ღრუბრით თანდათანობით ძირს უთხრის მცირე ზომის სახელმწიფოთა სუვერენულ მდგომარეობას. მსოფლიო საერთაშორისო ფინანსური ინსტიტუტები (სსფ, მსოფლიო ბანკი, ვმო და სხვ.) თითქმის ერთნაირ პოლიტიკას ახორციელებენ განვითარებად სახელმწიფოთა მიმართ (ვაჭრობის მაქსიმალური ლიბერალიზაცია, საზღვრების გახსნილობა, მკაცრი ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა და სხვ.). ამასთან სახელმწიფოთაშორისი არასამთავრობო ორგანიზაციები იღებენ სხვადასხვა სახელმწიფოთა სუვერენიტეტის დაცვის საწინააღმდეგო გადაწყვეტილებებს (მაგ., ფასების მარეგულირებელ გადაწყვეტილებებს სტრატეგიულ პროდუქტებზე: ნავთობი, გაზი, ელენერჯია).

მაშასადამე, გლობალიზაციის პროცესის გაღრმავება ზღუდავს მცირე ზომის სახელმწიფოთა ეკონომიკურ ფასეულობებს და ხელს უშლის მათი საშინაო ინტერესების დაცვას. აქ აუცილებელია განხორციელდეს მსოფლიო ეკონომიკური პოლიტიკის იმგვარი გარდაქმნა, რომ მოხდეს მდიდარი და ღარიბი ქვეყნების ინტერესების დაბალანსება. ე.ი. საერთაშორისო დონეზე მიღწეულ იქნეს გლობალიზაციის ფორმებისა და მეთოდების ისეთი ცვლილებები, რომ დაცულ იქნეს მცირე ზომის ქვეყნების ეკონომიკური დამოუკიდებლობა.

მიზანშეწონილად მიგვაჩნია საერთაშორისო ორგანიზაციებისა და მსხვილი ტრანსეროვნული კორპორაციების საქმიანობის იმგვარი გარდაქმნა, რომ მათი ინტერესები შესაბამისობაში იქნეს მოყვანილი ღარიბი ქვეყნების საშინაო-ეკონომიკურ პოლიტიკასთან. ამასთან მცირე ზომის ქვეყნებმა უნდა განახორციელონ მკაცრი საბაჟო პოლიტიკა, ინვესტიციების გამოყენება საქონლისა და მომსახურების წარმოების ზრდისათვის და ა.შ.

მაშასადამე, თანამედროვე მსოფლიო ეკონომიკური განვითარების შედეგად დაყოფილია მდიდარ ცენტრად და ღარიბ პერიფერიებად. ცენტრის მიერ წარმოებული ძვირადღირებული მეცნიერებატევადი პროდუქცია, ახალი ტექნოლოგიები, მომსახურება იცვლება პერიფერიული ქვეყნების მიერ წარმოებულ იაფ, მასობრივ და სანედლეულო საქონელზე. ამასთან ერთად მდიდარი ქვეყნები მთელი მსოფლიოდან იზიდავენ ინტელექტუალურ რესურსებს და ღარიბი ქვეყნებიდან იღებენ უზარმაზარ თანხებს (%-ების სახით) მათთვის მიცემული კრედიტებისათვის.

თანამედროვე მსოფლიო ეკონომიკის წამყვანი ტენდენციაა კაპიტალის ტრანსნაციონალიზაცია (კაპიტალის მოძრაობა ორ ან რამოდენიმე ქვეყანას შორის), რაც განპირობებულია კაპიტალის გადაღინების შესაძლებლობით ჭარბი კაპიტალის მქონე ქვეყნებიდან კაპიტალის დეფიციტის მქონე სახელმწიფოებში. ეს კი იწვევს მსოფლიო კვლავწარმოებითი პროცესების რაციონალიზაციას და ეკონომიკური პირობების გათანაბრებას.

საერთაშორისო ტრანსეროვნული კორპორაციები დაახლოებით 60 000 ძირითად (დედა) კომპანიას მოიცავს, 500 000-ზე მეტი საზღვარგარეთული ფილიალით და დამოუკიდებელი კომპანიით მთელ მსოფლიოში. ისინი აკონტროლებენ მსოფლიო სამრეწველო წარმოების თითქმის ნახევარს, საგარეო ვაჭრობის 63%-ს, ახალ ტექნიკაზე, ტექნოლოგიასა და ნოუ-ჰაუზე პატენტებისა და ლიცენზიების 4/5-ს.

ტრანსეროვნული კორპორაციები მსოფლიო ეკონომიკაზე ახდენენ გავლენას რამოდენიმე მიმართულებით:

- ისინი განსაზღვრავენ საქონლისა და მომსახურების მსოფლიო ბაზრის დინამიკას და სტრუქტურას, კონკურენტუნარიანობის დონეს;

- აკონტროლებენ კაპიტალის საერთაშორისო მოძრაობას და პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციებს განვითარებად ქვეყნებში, ინვესტირებით გააღწევენ ახდენენ მათ ეკონომიკურ განვითარებაზე;

- ისინი გადასცემენ ცოდნასა და ტექნოლოგიებს მთელ მსოფლიოს, ამუშავებენ უახლესი სახეობის პროდუქციას, ხელს უწყობენ წარმოების ტექნოლოგიური განვითარების პროცესს, ვინაიდან ისინი ფლობენ ყველაზე მეცნიერებატევად საწარმოებს;

- სტიმულს აძლევენ საერთაშორისო შრომით მიგრაციას, რითაც ხელს უწყობენ პროფესიული ცოდნის, გამოცდილების გავრცელების პროცესს მსოფლიოს სხვადასხვა სახელმწიფოში.

და ბოლოს, მართალია, გლობალიზაცია გარკვეული თვალსაზრისით საფრთხეს უქმნის მცირე ქვეყნებსა და ერებს, მაგრამ შესაძლებელია მსოფლიო გლობალური და პატარა ქვეყნების ლოკალური პროცესების, მათ შორის ჩვენი ქვეყნის ურთიერთშეხამება და ინტეგრაცია. მცირე ზომის სახელმწიფოებმა მაქსიმალურად უნდა გამოიყენონ თავიანთი უპირატესობები. საქართველო სატრანზიტო ქვეყანაა და მას გონიერი პოლიტიკის პირობებში შეუძლია სათანადო ადგილის დაკავება მსოფლიო ცივილიზაციის პროცესში. ამის ნათელი მაგალითია ევროპა-კავკასია-აზიის სატრანსპორტო დერეფნის პროგრამა, ტრანსკავკასიული ნავთობსადენი, „ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანისა“ და ბაქო-თბილისი-არზრუმის გაზსადენი, „ბისეკის“ პროექტი (შავი ზღვის ქვეყნების ეკონომიკური თანამშრომლობა), თანამედროვე აბრეშუმის გზა - ყარსი-ახალქალაქი-თბილისი-ბაქო სარკინიგზო მაგისტრალის მშენებლობა და სხვ.

მიუხედავად ზემოთ აღნიშნული ნაკლოვანებებისა, უნდა გავითვალისწინოთ ის გარემოება, რომ გლობალიზაცია რეალურად გარდაუვალი პროცესია, რომლის შეჩერება ცალკე აღებულ ერთ ან რამდენიმე ქვეყანას არ შეუძლია. აქ მნიშვნელოვანია სახელმწიფოს როლი და ამ კონკურენტულ ბრძოლაში ცოდნის გადრმავეებით, მეცნიერების განვითარებით, ინტელექტის გაძლიერებით და ა.შ. გლობალიზაციის ნეგატიური ზემოქმედების განეიტრალება.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. აბესაძე რ. „ეკონომიკური განვითარების თეორიული ასპექტები და გლობალიზაცია“. შრომები, ტ. VIII, საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემია, თბილისი, „სიახლე“, 2010.
2. აბესაძე რ. „გლობალიზაცია და მისი ეროვნულ ეკონომიკაზე გავლენის ზოგიერთი ასპექტი“. შრომების კრებული. ტ. I. თბილისი, „პატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა“, 2012.
3. ასათიანი რ. „გლობალიზაცია, ეკონომიკური თეორია და საქართველო“. შრომები, ტ. VIII, საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემია, თბილისი, „სიახლე“, 2010.
4. ჭითანავა ნ. „გლობალიზაცია და საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პრობლემები“. შრომები, ტ. VIII, საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემია, თბილისი, „სიახლე“, 2010.
5. ღურცაია თ. „ეკონომიკური გლობალიზაცია და თანამედროვეობა“. სამეცნიერო შრომების კრებული (კავკასიის უნივერსიტეტის პროფესორ-მასწავლებელთა). თბილისი, „კავკასიის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“, 2012;

Melashvili Medea

Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU

Kistauri Nunu

Candidate of Economic Sciences

THE INFLUENCE OF GLOBALIZATION ON THE ECONOMIES OF DEVELOPING COUNTRIES

Summary

Only a few of the leading countries in the world controls the most important part of production and consumption. Unequal distribution of the benefits of globalization impedes the development of the world economy. countries alone can not stop. The important role of the state in this competition and deepening.

As a result of globalization, the rich countries and powerful transnational companies are in the privileged position. This process occurs due to the uneven distribution of material values. Globalization weakens the sovereignty of small countries. Developed countries' financial capital, goods, services and investment flows small developing countries leads to their gradual loss of economic sovereignty.

Globalization is changing the structure of the national states. The state loses control function and Forced to obey even against the interests of the international organizations (IMF, Bank, WTO, etc.) directives.

However, globalization is an irreversible process in which one or more of knowledge, scientific development, strengthening of intelligence, etc. Neutralize the negative impact of globalization.

პროგრამის მხარდაჭერის ეკონომიკური უზრუნველყოფის საკითხები

Tockiy Sergey

Ph.D. candidate,

Academy of Municipal Management (Ukraine)

**PROGRAM SUPPORT OF NATIONAL ECONOMY'S
ECONOMIC SECURITY**

Explored ways to develop programs to support the economic security of the national economy. The main directions of economic security.

Keywords: *economic security, economic policy, mechanism, the national economy, growth potential, priority development, reform.*

Тоцкий С.В. Программы поддержки экономической безопасности национальной экономики

Исследованы пути выработки программы поддержки экономической безопасности национальной экономики. Определены основные направления обеспечения экономической безопасности страны.

Ключевые слова: *экономическая безопасность, экономическая политика, механизм, национальная экономика, потенциал роста, приоритетное развитие, реформирование.*

Introduction

The weakening and collapse of economic relations that evolved over decades between regions and enterprises affect state of national economic potential of Ukraine's economy. Ukraine's national independence, change of the country's political system, democratization of society, creation of a new model of economic development helped to change the economic mechanism. This, in turn, enabled Ukraine to employ long-term and stable factors of production efficiency, to switch to new methods of management based on economic interest.

Analysis of recent research

On the relevance of the scientific topic of an economic security as a priority for the state's public policy indicate numerous theoretical studies and generalizations of Ukrainian scientists, particularly such as Z. Varnaliy, B. Danylyshyn, Y. Zhalilo, A. Baranovsky, V. Boyko, V. Heyets, O. Hoychuk, B. Gubsky, M. Koretsky, B. Muntian, B. Paskhaver, Y. Pakhomov, P. Sabluk, O. Skydan, V. Shlemko, L. Yaremko. The importance of this aspect of public policy is stated in the researches of foreign scientists: A. Altukhova, K. Barrett, I. Bogdanova, S. Glazyev, A. Gorodetsky, Y. Oduma, G. Stoliarova, N. Fursa and others.

Statement of research objectives

- to explore ways to develop programs to support the economic security of the national economy;
- to determine the main directions of ensuring economic security of the country.

Results

Destructing the command-administrative system and building a new system of a market economy could not happen without losses, which were foreseen and admitted at the outset of reform. However, estimations of expected difficulties from the changing of a system were much understated. All views were directed to the positive benefits of Ukraine: advantageous geographic and climate location, diverse and significant natural resources, high labor productivity and high intellectual potential, well-developed material and technical base of the country. All inspired strong conviction in quite easy transformation of a system and in gaining economic benefits inherent in a market system [2, p. 72].

Because of the abovementioned the attention was not paid to the imbalance of natural resources; complexes, branches and production material and technical bases' imbalance and imbalance of their production potential; militarization of the economy accrued for the decades; and disproportion of basic consumer industries, capital's and energy's high consumption production facilities. Due to this the situation emerged, when the economy under the command and administrative system functioned satisfactorily. However, it proved to be quite non-technological and largely unsuitable for operation in a market economic system. The historical loss of business, market, and acquisitive mentality of the population was also sharply felt under new market system conditions. Under such conditions it is possible to identify the main social and economic results of transition from planned to market economy:

- transformation of the economy in an atmosphere of its deep crisis;
- unwillingness to understand the course and management of the process of the economy's transformation;
- dissatisfaction with the intermediate results of transformation process.

In such circumstances active state intervention in the economy during its qualitative transformation, change in the fundamental principle of forming a system of state regulation are one of the main conditions of economic transition to market economy. Reformation of the economic system of Ukraine is aimed at creating socially oriented market economy. Achieving this goal, we believe, is impossible without the active participation of the state.

Especially intensively the economic disintegration existed in the 1990s. This was largely a natural process that is dictated by the need to adapt an economic system to a market economy, its integration into the global economy. However, the actual loss of control by the state over what is happening in the economy and the social sphere, mistakes led to such results that the transition of the economy to market rails, adjustment of regions, economic operators to new conditions were accompanied by major economic, social and political costs. Among them are:

- compression of the internal market due to falling domestic production and consumer demand, a significant rise in price for freight transportation, coming to Ukrainian market of competitive foreign products lead to erosion of the tax base of the entities of Ukraine;
- the actual collapse of the real sector of the economy into two largely independent parts: internally oriented industries and export oriented industries; both sectors coexist in parallel with each other; their intersection and, consequently, the general interests are limited to a minimum, concentrating mainly in common to both sectors sphere of infrastructure, which remains;
- the emergence of large financial and industrial groups as well as vertically integrated diversified holdings, controlling much of the production and sales of major products (so-called oligopolies); in their work they often take into account long-term interests of certain business entities of Ukraine, medium and small businesses, and population.

Spontaneous development of these processes led to the fact that the twenty first century Ukraine entered with heavy load of serious economic and social distortions and imbalances.

Each country has its own characteristics due to geographic, economic, social and other conditions of life. When one tries to identify possible ways of creating and strengthening the economic security of the national economy, the most important directions of its development previously considered should be used with regard to these characteristics. These conditions will determine the possibility of passing certain directions of creating the economic security and, if found to be available, degree and methods of its application [3, p. 132; 4, p. 19].

Peculiarities of the country or its differences may be an independent argument in favor of this or that decision related to the economic security of the national economy, consistent enforcement of which should solve some challenges in this area.

When developing programs to support the economic security of the national economy, in our opinion, the following should be considered:

- firstly, certain characteristics of the economic and social situation of the country in the present time; the degree of industries' development, provision with the natural resources, their reserves and the level of use of the natural resources; the level of expenditure and competitiveness of products in domestic and foreign markets; the state of education sphere, health care system, social security system and other settings;

- secondly, the external and internal non-economic factors, but the importance and impact of them are so big that they bind the state to redistribute a significant proportion of public resources to the use of specific countermeasures.

For example, huge geographical area and, therefore, big distances between the location points are challenges for Ukraine, which in particular increase the transportation costs in the country. This is the economic side of this issue. Ethnic heterogeneity of the population in the vast areas along with the disintegration internal trends and external support of these processes (and this is what is happening right now) is not only a social problem in the narrow sense, but it also creates preconditions for the growth of external threats to the possibility of losing parts of the country's territory.

In this example, which characterizes the situation in some regions of modern Ukraine, social problems and external threats have absolutely certain economic price, which is most obviously expressed for the country in the form of increased government spending on security, law enforcement and defense. The scale of these costs is very high.

The first feature of the country is the level of economic security of the national economy, which is expected to assess by determination of the ratio of economic and non-economic threats (expenses) as well as their absolute magnitude [1, p. 318].

Regarding Ukraine, its geographical conditions cause significantly higher physical expenditures for construction, power supply, production as industrial goods as food products than, for example, it is so in the European countries. Therefore, the unit costs in Ukraine are always higher than in the countries of Europe. As a result, the same rule applies also to the value (real value) of a labor force (even without counting those components of living standards of the population, without which one can relatively painlessly live, such as luxury items or items that provide relatively great comfort of life compared to other states. In the result of a comparison of production costs in the conditions of Ukraine and in the conditions of the European countries we can conclude that Ukraine can not have advantages in this respect to other nations. Based on this conclusion, we can assume that in the competitive struggle for investment, if this struggle is done according to the rules of so-called free world market, almost any Ukrainian business enterprise is doomed to a loss.

From the above mentioned statement the following conclusions can be made:

1) losing by the objective indicators that characterize the basic components of production costs, the domestic industry should not orientate on external sources of investment;

2) for the same reason the “rules of the free world market” should not be taken by nation-state as a given since they do not correspond strategically to the economic interests of social development.

Raw-oriented industrial structure is also partly related to geography. The country with the territory, rich for natural resources, can afford to live at the expense of trade of these natural resources. Of course, the raw materials' focus of industry structure is also the result of the country's economic development in the past and in the present times, and it is the result of the economic policy, which was carried out. However, country like, for example, Israel simply objectively can not establish the structure of an industry like Ukrainian one, because Israel does not possess such territory rich with such natural resources. As the result such country is forced to seek for other sources of welfare. In the mentioned specific example of Israel such sources were found, or rather to say, they were artificially created. Of course, without external sources of financial, technological and human resources, Israel could not have achieved some successes in the newest areas of industry. But on the other hand, which country if not Ukraine,

even with its heritage left from the Soviet Union, could have achieved similar results. This, however, has never happened [5, p. 74].

Thus, the assumption arises that the availability of rich natural resources corrupts economic policy, allowing it to focus on the unrestricted use of these natural resources. This orientation of the country's economy simultaneously leads to:

- 1) a rapid depletion of natural resources;
- 2) a lack of development in technological fields of the industry if the revenue from exports of natural resources is not directed to target this sector of the economy's development.

Thus, when considering the provision of Ukraine with natural resources, geographical factor can be measured unambiguously. It had certainly a positive value in the past, which was manifested in the role of resource provision as one of the key resources driving the overall development of the country's economy. However, allowing the society to live further at the expense of exploiting the natural resources in parallel with a conduction of an unprofitable economic policy led to the gradual freezing of the industrial structure with domination of raw material component. This, in turn, led to the depletion of natural resources. Modern estimations of the natural resources' reserves are not the same as those in the recent past. Moreover, modern estimations warn against the use of such characteristics as “a country that has rich reserves of exhausted natural resources”. Initially provided, through its geographical and territorial location, with natural resources society as a result got rid of (or is located very close to this limit) as a technological future as much of exhausted natural resources.

Economic security requires public policy implementation aimed at priority development of those sectors, industries of manufacturing industry, transport, communications, construction, that have not lost their potential to growth.

Statistical agencies do not keep records of performance indicators, including inter-regional balance of import and export, which would give us an idea of the state of economic ties between business enterprises of Ukraine. In particular, there are no numbers that characterize trade between them.

In general, in Ukraine the share of interregional work in relation to GDP has declined. Total level of inter-regional economic ties fell approximately in 3.5-4 times. Moreover, the industrial output level also declined.

Primary role in this process has played, in our view, marked above the disintegration of the Ukrainian economy on export oriented and internally oriented sectors of the economy. External trade of goods Ukraine carried out with 216 partner countries. 35.3% of all goods is exported to the CIS countries and 26.9% (in January-November 2009 - respectively 38% and 28.4%) is exported to the EU countries.

Russian Federation remains the largest trade partner of Ukraine (23.6% of export incomes and 23.2% of import incomes). To Turkey, Italy, Poland, Belarus, the United States of America and Germany total number of 23.6% of exports was carried out from Ukraine.

Among major trading partners in January-November of 2009 exports increased the most to the United States of America - in 2 times, Poland - by 45.4%, Belarus - by 41.2%, Turkey - by 36.8%, Russian Federation – by 29%, Germany - by 13.7%, and Italy - by 12.8%.

The basis of goods structure of the external trade in Ukraine as before are base metals and articles thereof, mineral products, mechanical and electrical equipment, vehicles and road equipment, chemicals and related industries.

From the CIS countries it was imported 39.7% of all goods, from the EU countries - 33.6% (in January - November of 2009 - 42.6% and 36.6%). Proceeds from Germany, Turkmenistan, China, Poland, Kazakhstan and Belarus together accounted for one third of total imports. Import deliveries increased from all major trading partner countries [6].

Products of herbal origin, polymeric materials, plastics, base metals and articles thereof prevail in the Ukrainian export. These products do not go through the technological processes of the Ukrainian economy. On the other hand the bulk of imports to Ukraine (except for

imports of agricultural and food products) are finished products. They also do not pass through the domestic industries. Thus, increasing the participation of Ukraine in foreign external economic relations is done in such forms that stimulate the disintegration trends in the economic sphere.

In the list of the peculiarities of Ukraine the scale of the territory, long distances, length of communications, of course, occupy not the last place. The transport factor can be defined one of the above-mentioned problems. Just as important is a climate factor (because the country can have a large territory, but in favorable climatic zone), which creates more problems to society.

In this list of challenges one can highlight one of their parts. It is the economic group. It includes additional costs for transportation, construction of communications, and remoteness of mining of raw materials and so on. At that economic actors and society are forced to carry large:

1) physical costs (except, for example, building of roads of a greater length and in more complex climate conditions; they are also more difficult to overcome during cargo transportation);

2) time costs (the length of communications and their quality reduce the speed and volume of freight transport).

The rest of the difficulties associated with the scale of the territory and transport factor form a group of non-economic issues. But this does not mean that these problems do not cost anything to the country and society. It is quite the opposite.

In addition to the analyzed above climate, communication, transport problems, associated with geographic location and scale of the country's territory, raw resources "debauchery", a high real cost of labor resources, which is also a consequence of the above factors, there is another group of problems, making a significant impact on the level of economic security of the national economy.

Unfortunately, one can not make a relatively positive assessment of human resources, which Ukraine has, and make optimistic predictions because of a number of peculiarities. In turn, these peculiarities are proposed to split into two groups.

One group of peculiarities that characterizes the state of human resources of the country has always existed over the past few centuries. It is like a permanent feature and is connected also with the geographical factor. The territory of Ukraine determines the heterogeneous composition of the population in the national context. To understand what the consequences may be from the presence of such peculiarity one does not need to build forecasts. The collapse of the Soviet Union is the best demonstration of the dangers that are carried in a heterogeneous population of country in the absence of real community of population that has developed.

Another group of peculiarities that characterizes the state of human resources of Ukraine is not an inevitable disadvantage of the country arising from any external (natural) conditions that can not be changed. This group of peculiarities is associated with the legacy of the country, which it received from its former historical experience. This is not the result of life in the vast territory, but the result of an absolutely certain economic and social policy, which took place for a long time.

Also it should be taken into account that the emergence of foreign labor force contributes to rising of social tension, which also requires specific resources for its neutralization (removal is probably not possible). Inevitable are also other social costs that are connected with immigration from regions with other cultural, religious and economic arrangements. For example, the emergence of an additional burden on social programs of the host country is the result of subsequent immigration of children, relatives, and acquaintances. The situation in Ukraine is almost fundamentally no different from the European one with some amendments to the scope and the quality of migration. Since this situation is relevant

only for some countries, described migration processes are also needed to be counted as peculiarities of Ukraine that are related to the problem of the country's economic security.

Conclusions

The peculiarities of Ukraine analyzed in this article are the main features of our country, which, as it seems to us, do not exhaust the subject of these peculiarities at all, but are most important when considering issues related to attempts to define the main directions of provision of the country's economic security. Solving problems related to overcoming the negative impact of these characteristics of the country's economic and social development requires, above all, financial resources. Their source, ultimately, can only be sustained from the economic growth which, in turn, is directly dependent in the current conditions on effective implementation of the state's functions as a stimulator of economic growth. Thus, the state may as a result contribute to the achievement of the required level of national economy's economic security.

References

1. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку: Моногр. / В.М. Геєць, В.П. Александрова, Т.І. Артџомова, Ю.М. Бажал, О.І. Барановський, В.В. Близнюк, О.Ю. Болховітінова, Є.В. Бридун, Т.П. Вахненко, В.І. Голіков; НАН України. Ін-т екон. прогнозування. - К.: Фенікс, 2003. - 1006 с.
2. Економічна безпека в Україні: держави, фірми, особи: Навчальний посібник / Н.Й.Реверчук, Я.М.Малик, І.І. Кульчицький, С.К. Реверчку /Під ред. С.К. Реверчука. -Львів: ЛФМАУП, 2000. -192с.
3. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. - К., 2001. - 266 с.
4. Жаліло Я. Економічна стратегія як категорія сучасної економічної науки // Економіка України. - 2009. - № 1, с.19.
5. Мартинюк В.П. Інституційні зміни у сфері господарювання та їх можливий вплив на рівень економічної безпеки // Енергетика: економіка, технології, екологія. -2010. - №2. - с. 73-79.

ტურიზმი

მარინა მეტრეველი

*ეკონომიკის დოქტორი, პროფესორი
საქართველოს პარლამენტის დარგობრივი ეკონომიკისა
და ეკონომიკური პოლიტიკის წამყვანი სპეციალისტი*

ეკონომიკური ურთიერთობები ტურიზმის სფეროში

ეკონომიკა სწავლობს შეზღუდული რესურსებისა და ადამიანების მოცემულ რესურსებზე საჭიროებებისა და მოთხოვნების წონასწორობაში მოყვანის ხერხებს. ძირითად ეკონომიკურ პრობლემას წარმოადგენს ის, რომ რესურსები არ არის უსასრულო რაოდენობის, ხოლო ადამიანის მოთხოვნა მათზე მუდმივია და, როგორც წესი, აჭარბებს არსებულს.

სასიცოცხლოდ ყველა ადამიანი საჭიროებს ჰაერს, საკვებსა და წყალს. გარდა აღნიშნულისა, ადამიანს ასევე გააჩნია ძირითადი მოთხოვნილებები, მაგალითად, ჩასაცმელისა და თავშესაფრის ქონა. როგორც კი ადამიანი ამ მოთხოვნილებებს დაიკმაყოფილებს, თავს იჩენს სხვა, უფრო მაღალი კატეგორიის მოთხოვნილებები, მაგალითად, მოგზაურობისა და დასვენების სურვილი. იმ საქონლისა და მომსახურების მიწოდების მიზნით, რომელსაც მომხმარებელი საჭიროებს, ხდება წარმოების ფაქტორების კომბინირება/შერწყმა.

მიწოდების პროცესში რესურსებსა და მომხმარებელთა მოთხოვნებს შორის უწონასწორო მდგომარეობა (დისბალანსი) რესურსების მომხმარებლისათვის გარკვეული არჩევანის გაკეთების აუცილებლობას წარმოშობს.

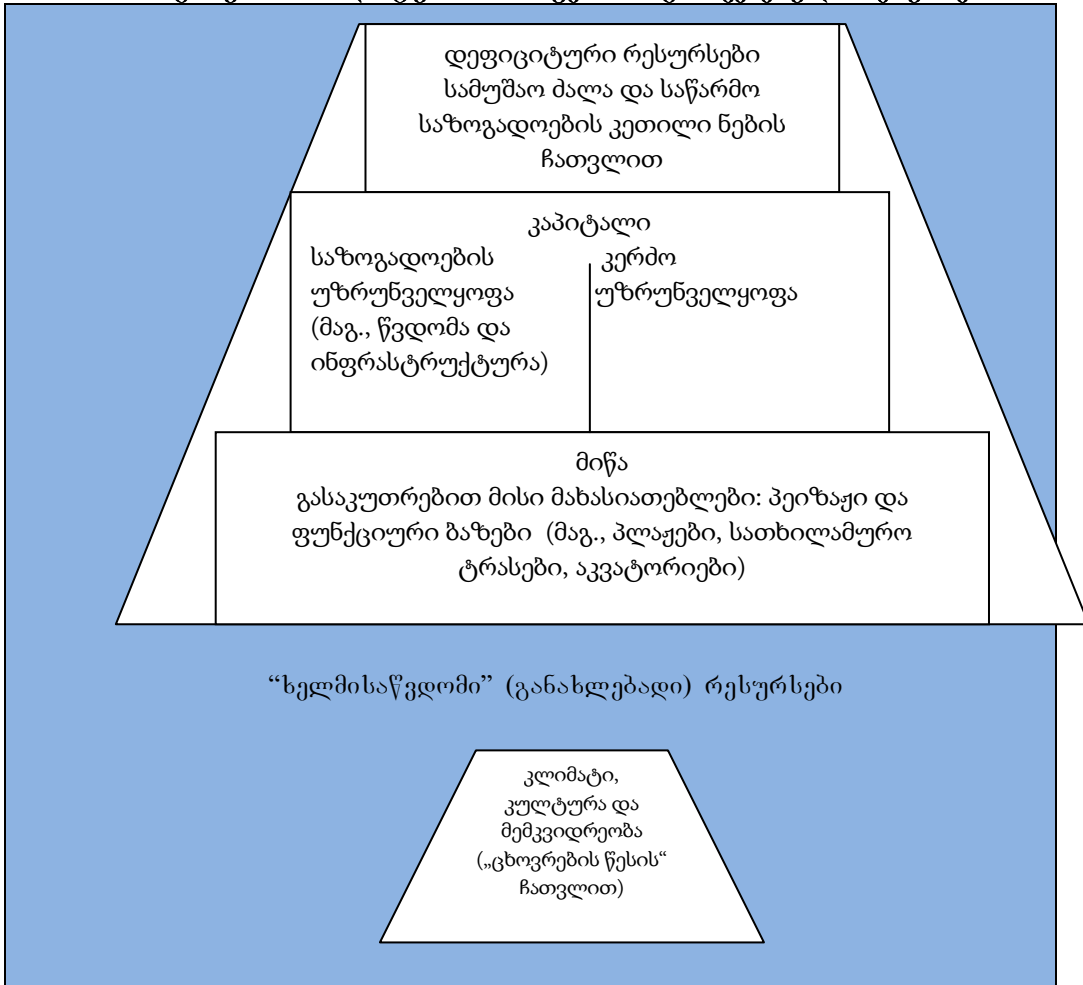
ზოგადად, ტურიზმის ეკონომიკის მიზანია „დეფიციტური რესურსების, სამუშაო ძალის, კაპიტალის, მიწისა და გარემოს რესურსების გამოყენება ტურისტული პროდუქტისა და მომსახურების საწარმოებლად და ამ პროდუქტის განაწილება სხვადასხვა მომხმარებელს შორის“ (მაიკ სინკლერი, 1991) [5].

უნდა აღინიშნოს, რომ ამ განსაზღვრებაში გარემო რესურსები განიხილება, როგორც დამოუკიდებელი რესურსი (არ შედის „მიწის“ რესურსებში), რითაც, ხაზი ესმევა ტურისტული პროდუქტისათვის გარემოს, და კერძოდ ჰაერისა და წყლის ხარისხისა და ბუნების, ესთეტიკური სილამაზის დიდ მნიშვნელობას.

ტურიზმი სწორედ ამ ხელმისაწვდომი რესურსების (ანუ „განახლებადი რესურსების“, როგორც მათ ზოგჯერ უწოდებენ) ზედნაშენია. ხელმისაწვდომი რესურსები სხვა დეფიციტურ რესურსებთან ერთად ქმნიან სწორედ იმას, რასაც ტურისტების უმეტესობა აღიქვამს, როგორც ტურისტულ „პროდუქტს“, რომელსაც ისინი მოიხმარენ და რომელსაც მიმწოდებლები აწარმოებენ. როგორც ადრიან ბული აღნიშნავს (1995), თანამედროვე სამყაროში ხელმისაწვდომი რესურსები მცირე რაოდენობით მოიპოვება; ადამიანის ნებისმიერი საქმიანობა მოთხოვნებს უყენებს მსოფლიო რესურსებს და შედეგად, ვიღაც მაინც იხდის რესურსების ფასს. 1 სურათზე ნაჩვენებია მოგზაურობისა და ტურიზმის სფეროში ტურიზმის საქონლის საწარმოებლად რესურსების კომბინირების ბულისეული ინტერპრეტაცია[2].

სურათი 1.

მოგზაურობისა და ტურიზმის სფეროში გამოყენებული რესურსები

წყარო: Bull A., *The Economics of Travel and Tourism*, 1995.

ყველა რესურსზე მოთხოვნა კონკურენტულია და, ამდენად, თუ ის გამოყენებულია ერთი კონკრეტული სექტორის განვითარებისათვის, სხვა მიზნებით მათი გამოყენება შეუძლებელი ხდება. მაგალითად, დიდი ფართობის, სწორი ზედაპირის, ხმელეთის სანაპირო ზოლი შეიძლება შესაფერისი იყოს ტურიზმის საკურორტო ზონის გაშენებისთვის ან მძიმე მრეწველობის ობიექტის ასაშენებლად. თუ ტურიზმს მიეცემა უპირატესობა, ცხადია, მოცემული მიწის ფართობის სამრეწველო მიზნებით გამოყენება შეუძლებელი გახდება, ანუ სამრეწველო ობიექტის აშენების შესაძლებლობა იკარგება და ამ არჩევანის ფასს (ღირებულებას) ეწოდება „ალტერნატიული ღირებულება“. „ალტერნატიული ღირებულება“ ტოლია იმ პოტენციური ეკონომიკური ამონაგებისა, რომლებზეც უარი ითქვა ტურიზმის სასარგებლოდ. შესაბამისად, ეკონომიკა შეიძლება განვიხილოთ ორ სხვადასხვა დონეზე და მიკროდონეზე განიხილება ცალკეული ფირმები და მომხმარებლები, ხოლო მაკროდონეზე – ეკონომიკა, როგორც

მოლიანი ფენომენი ერთ კონკრეტულ სფეროში ეროვნულ ეკონომიკასთან კავშირში.

ტურიზმის მიკროეკონომიკისთვის აქტუალურია, თუ რა გზით ხდება ეკონომიკური გადაწყვეტილებების მიღება ცალკეული ტურისტული ფირმის ან ცალკეული ტურისტული პროდუქტის მომხმარებლის დონეზე. აღნიშნულთან დაკავშირებით მთავარი განსახილველი საკითხებია:

- რა აიძულებს ადამიანებს, მიიღონ გადაწყვეტილება, შეიძინონ ტურიზმის ესა თუ ის პროდუქტი მოცემული რაოდენობით;
- როგორ იღებენ კონკრეტული ტურისტული ფირმები გადაწყვეტილებებს იმის თაობაზე, თუ როგორი უნდა იყოს მომხმარებლისადმი მიწოდებული და სარეალიზაციოდ გამიზნული ტურისტული პროდუქტი და მომსახურება და რა მოცულობით უნდა იწარმოებოდეს ის;
- როგორ გამოითვლება ტურისტული პროდუქტისა და მომსახურების საბაზრო ფასი ყიდვა-გაყიდვის დროს.

ტურიზმის სფეროში მაკროეკონომიკის ამოცანაა მთელი (ჩვეულებრივ, მოიხსენიებენ ტერმინით „ერთობლივი“) ეკონომიკური ზემოქმედების შესწავლა ადგილობრივ, სახელმწიფო და საერთაშორისო დონეზე, ანუ:

- რომელი ფაქტორები განსაზღვრავს ტურისტის ერთობლივ დანახარჯს;
- როგორ ერთობლივ ეკონომიკურ ზემოქმედებას ახდენს ტურიზმი ეკონომიკაზე მულტიპლიკატორული ეფექტის საშუალებით [3].

ეკონომიკის სხვა დარგების მსგავსად, ტურიზმში მიკროდონეზე ეკონომიკური ანალიზის ქვაკუთხედს წარმოადგენს მოთხოვნის, მიწოდების და მათ შორის კავშირის შესწავლა. ყველა ადამიანს აქვს მოთხოვნა საქონელსა და მომსახურებაზე და მოცემულ მოთხოვნათა ჯამში შეადგენს ერთობლივ მოთხოვნას, რომელიც უნდა დააკმაყოფილოს მოცემულმა დარგმა (ჩვენ შემთხვევაში ტურიზმმა), რათა ყველა მომხმარებელი კმაყოფილი დარჩეს.

მოთხოვნისა და მიწოდების ფაქტორების (ძალების) ურთიერთქმედებით განისაზღვრება საქონლის (ტურისტული პროდუქტისა და მომსახურების) ფასი. საქონელს აქვს ფასი იმიტომ, რომ იგი სასარგებლო/გამოსადეგია (ანუ აქვს „სარგებლიანობა“) და იმიტომ, რომ დეფიციტურია. მისი სარგებლიანობა გამოიხატება იმ ფაქტით, რომ მომხმარებელს აქვს მასზე მოთხოვნა, ხოლო მისი დეფიციტურობის მაჩვენებელია ის ფაქტი, რომ ტურისტულ ფირმებს არ სურთ მოცემული საქონლის (ტურისტული პროდუქტისა და მომსახურების) განუსაზღვრელი რაოდენობით წარმოება. არც მოთხოვნა და არც მიწოდება სტატიკური სიდიდეები არ არის, მაგრამ იცვლება გარემოებათა ცვლილებების შედეგად. გარდა ამისა, მოთხოვნისა და მიწოდების ბუნება იცვლება განსახილველი ტურისტული პროდუქტისა და მომსახურების ბუნების მიხედვით.

საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლამ საქართველოში დიდი ეკონომიკური ძვრები გამოიწვია. ტურისტული ბაზარი გახდა ეკონომიკური კატეგორია, რომელიც გამოხატავდა სოციალურ-ეკონომიკური პროცესებისა და ურთიერთობების ერთობლიობას მარკეტინგული კვლევების, წარმოების დარგში, ტურისტული მომსახურების მწარმოებელთა და მომხმარებელთა შორის გაცვლისა და განაწილების სფეროში.

ზოგადად, მსოფლიოს ტურისტულ ბაზარზე XX საუკუნის 70-იანი წლების შუა პერიოდში ტურისტულ პროდუქტზე მოთხოვნის თვალსაზრისით შესამჩნევი გარდატეხა მოხდა. შეიცვალა მიდგომა თავისუფალი დროის გამოყენებისადმი. კერძოდ, იმპლაგრა „ცხოვრების ხარისხის“ ამადლების ტენდენციებმა – არა მხოლოდ შთაბეჭდილებისა და სიამოვნების მიღების ზოგადმა სურვილმა, არამედ იმატა მოთხოვნამ მკვეთრ შთაბეჭდილებასა და დახ-

ვეწილ სიამოვნებაზე. ბუნებრივია, თავისუფალი დროისადმი ასეთი მიდგომა შესაბამისად აისახა ტურისტული პროდუქტის მოთხოვნის ფორმირებაზეც.

წლების მანძილზე ტურიზმზე მოთხოვნა მასობრივ ხასიათს ინარჩუნებდა. ტურიზმის მონაწილეებად ძველებურად რჩებოდნენ ელიტარული საზოგადოებისა და საშუალო ფენის წარმომადგენლები. შედარებით დაბალი შემოსავლების მქონე ფენები ტურიზმში მხოლოდ XX საუკუნის ოთხმოციან წლებში ჩაერთო. ბაზარზე ცვლილებებს განსაზღვრავდა არა იმდენად შემოსავლების დონე, რამდენადაც ტურისტული მოთხოვნილებების ხასიათი. მასობრივი კონვეიერული ტურიზმი, რომელიც გამოირჩეოდა მომსახურების სტანდარტული ფორმებით, შეიცვალა დიფერენცირებული ტურიზმით, რადგან იგი უფრო სრულად ითვალისწინებდა ტურისტის მოთხოვნილებებს.

მსოფლიოს განვითარებულ ქვეყნებში ცხოვრების დონის ამაღლება განაპირობებს დასაკმებულთა საშვებულებო დროის ზრდასა და საპენსიო უზრუნველყოფის მაღალ დონეს. შეაბამისად, ადამიანთა პენსიაზე გასვლა ხდება შედარებით ადრეულ ასაკში, იზრდება ფინანსურად დამოუკიდებელ მარტოხელათა რიცხვი, მომუშავე ქალთა რაოდენობა, შესაბამისად, მატულობს გვიანი ქორწინებები, უშვილო ოჯახთა რიცხვი და ა.შ. ყველაფერი ეს კი იწვევს მოგზაურობაზე ადამიანთა სურვილის და შემდგომ უკვე მოთხოვნის ზრდას დ ცვლილებები დემოგრაფიულ და სოციალურ სტრუქტურებში განაპირობებს მსოფლიოში მოგზაურობის მსურველთა რიცხვს ზრდას.

ზოგადად, ტურიზმის გავლენა ქვეყნის ეკონომიკაზე გამოიხატება: ტურიზმიდან მიღებული შემოსავლებით, ტურიზმის ხვედრითი წილით ქვეყნის ექსპორტში და საგადამხდელო ბალანსში ქვეყნის ბიუჯეტში ტურიზმიდან მიღებული შემოსავლებით, ტურიზმის განვითარებით მიღებული ახალი სამუშაო ადგილების რაოდენობით.

ტურიზმის დარგის უნიკალურობას განსაზღვრავს ისიც, რომ ტურისტების შემოყვანა მთლიანად მიმართულია ქვეყნის შიდა ბაზრის გაფართოებაზე. ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, ტურიზმი სხვადასხვა ხარისხით შეხება შიდა ეკონომიკის მრავალ დარგთან და ხელს უწყობს მათ განვითარებას.

ცხრილი 1

საერთაშორისო ტურისტული შემოსევები

№	ქვეყანა	მლნ		ცვლილება%	
		2010	2011	10/09	11/10
1	საფრანგეთი	77.1	79.5	0,5	3,0
2	აშშ	59.8	62.3	8.8	4.2
3	ჩინეთი	55.7	57.6	9.4	3.4
4	ესპანეთი	52.7	56.7	1.0	7.6
5	იტალია	43.6	46.1	0.9	5.7
6	თურქეთი	27.0	29.3	5.9	8.7
7	გაერთიანებული სამეფო	28.3	29.2	0.4	3.2
8	გერმანია	26.9	28.4	10.9	5.5
9	მაღალიზია	24.6	24.7	3.9	0.6
10	მექსიკა	23.3	23.4	4.2	0.5

წყარო: UNWTO, „Tourism Highlights – 2012 Edition“.

შემოსავლები საერთაშორისო ტურიზმიდან

№	ქვეყანა	აშშ დოლარი			
		მლნ		ცვლილება%	
		2010	2011	10/09	11/10
1	აშშ	103.5	116.3	9.9	12.3
2	ესპანეთი	52.5	59.9	-1.2	14.0
3	საფრანგეთი	46.6	53.8	-6.0	15.6
4	ჩინეთი	45.8	48.5	15.5	5.8
5	იტალია	38.8	43.0	-3.6	10.9
6	გერმანია	34.7	38.8	0.1	12.0
7	გაერთიანებული სამეფო	32.4	35.9	7.5	10.9
8	ავსტრალია	29.8	31.4	17.4	5.5
9	მაკაო (ჩინეთი)	27.8	..	53.2	..
10	ჰონკონგი (ჩინეთი)	22.2	27.7	35.3	24.7

წყარო: UNWTO, „Tourism Highlights d 2012 Edition“

მაღალ დონეზე განვითარებული ტურიზმის ქვეყნების, ანუ მსოფლიოს პოპულარული ტურისტული ცენტრების რიგითობის დადგენა შესაძლებელია ტურისტთა შემოსვლების რაოდენობით და მათგან მიღებული შემოსავლებით. ორივე მონაცემის მიხედვით პირველი სამი ადგილი უჭირავს აშშ-ს, ესპანეთსა და საფრანგეთს. ამავე დროს აშშ-ს უკავია პირველი ადგილი შემოსავლების, მაგრამ მე-2 ადგილი ტურისტთა შემოსვლების რაოდენობის მიხედვით. საფრანგეთი პირველ ადგილზეა ტურისტთა შემოსვლების, მაგრამ მესამე ადგილზეა შემოსავლების მიხედვით. მსოფლიო ტურისტთა შემოსვლებისა და შემოსავლების მიხედვით მოწინავე ქვეყნების რიგითობა იხილეთ ცხრილებში: 1, 2[6,9].

მონაცემთა შორის ასეთი განსხვავება აიხსნება იმით, რომ ყოველი ტურისტული ცენტრი ხასიათდება თავისებური მიდგომით ტურისტთა ვიზიტის ხანგრძლივობისა და პროფილისადმი, დანახარჯების, ცხოვრებისა და შემოსავლების დონისადმი, ერთდღიანი ვიზიტორებისა და პაკეტ-ტურით მოგზაური ტურისტებისაგან მიღებული შემოსავლებისადმი და ა.შ. მაგალითად, საფრანგეთი, როგორც ტურისტული ცენტრი, მოქცეულია ევროპის რეგიონის ტურისტთა გამყვან უამრავ ბაზარს შორის, ამიტომ იზიდავს შედარებით მოკლე დროით მოგზაურ ტურისტებს. მაშინ, როდესაც აშშ-ში ტურისტთა უმეტესობა ხანგრძლივი დროით მოგზაურობს.

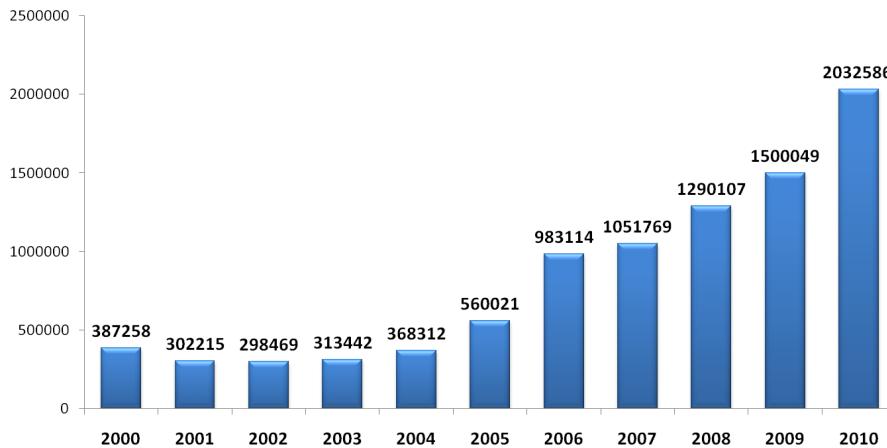
2005 წელს, წინა წლებთან შედარებით, მოწინავე ტურისტული ცენტრების რიგითობა თითქმის უცვლელი იყო. ერთადერთი ცვლილება შემოსავლების მიხედვით ის არის, რომ 2006 წლიდან ჩინეთმა გადაინაცვლა მე-5 ადგილზე, ხოლო 2010 წლიდან მე-4 ადგილზე. რაც შეეხება შემოსვლებს, თურქეთი მოხვდა წარმატებული ტურისტული ცენტრების პირველ ათეულში. ჩინეთი და თურქეთი ბოლო ათწლეულის მანძილზე გამოირჩევიან ტურისტთა რაოდენობის ზრდის უპრეცედენტო დინამიკით. ჩინეთი დღეს უკვე ლიდერი ქვეყანაა აზიისა და წყნარი ოკეანის რეგიონში. იგი აშშ-ს უახლოვდება ტურისტთა შემოსვლების და საფრანგეთს შემოსავლების ზრდის ტემპების მიხედვით [6,8].

საზღვრის დაცვის დეპარტამენტის ინფორმაციებზე დაყრდნობით, 2000 წელს საქართველოში შემოსული ვიზიტორების რაოდენობამ 387 258 კაცი შეადგინა. 2001 წელს ვიზიტორების რაოდენობა შემცირდა 85 043დით, ხოლო 2002 წელს დ 8 092-

ით. 2003 წელს ქვეყანას ეწვია 313 442, ხოლო 2004 წელს დ 368 312 ვიზიტორი. 2005 წელს ქვეყანაში შემოვიდა 560 021. 2006 წელს დ 983114, 2007 წელს დ 1 051 769, 2008 წელს დ 1 290 107, 2009 წელს დ 1 500 049, 2010 წელს ვიზიტორთა რაოდენობა განისაზღვრა 2 032 586 ტურისტით.

2000-2010წწ-ში, ქვეყანაში ტურისტთა შემოსვლები გაიზარდა 5,2-ჯერ. ტურიზმის წილმა ქვეყნის მთლიან შიდა პროდუქტში (მშპ) 2006 წელს შეადგენდა 3,92%, 2007 წელს დ 4,10%, 2008 წელს დ 3,72%, ხოლო 2009 წელს დ 4% (დიაგრამა 1).

დიაგრამა 1
საქართველოში შემოსულ ტურისტთა რაოდენობა (2000-2010)¹

2011 წელს შემოსულ ტურისტთა რაოდენობამ შეადგინა 2 820 185 ტურისტი, რაც წინა წელთან შედარებით 39%-იან ზრდას წარმოადგენს [6].

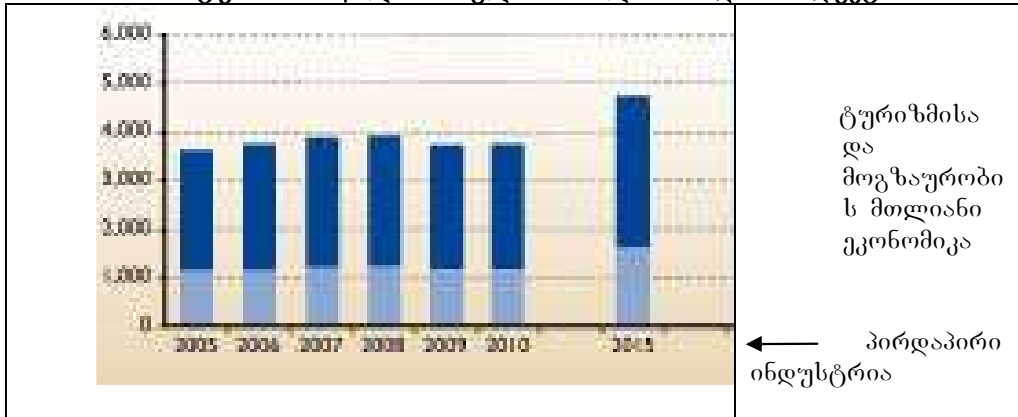
ბოლო ათი წლის მანძილზე მსოფლიოს მთლიან შიდა პროდუქტში ტურიზმის წილის წლიური ზრდა შეადგენდა, საშუალოდ, 4,4%-ს (დიაგრამა 2). 2009 წელს, მშპ-ში ტურიზმის წილმა 9,4%-ს (5,474 მლრდ აშშ დოლარი) მიაღწია, 1%-ით ნაკლები 2008 წელთან შედარებით. 2010 წელს, მსოფლიო ტურიზმის ორგანიზაციის ექსპერტთა პროგნოზით, მშპ-ში ტურიზმის წილი 9,2%-ს (5,751 მლრდ აშშ დოლარს), ხოლო 2020 წლისთვის 9,6%-ს (11,151 მლრდ აშშ დოლარს) მიაღწევს [6].

მსოფლიო ტურიზმის ორგანიზაციის მონაცემებით, 2009 წელს მსოფლიოში მოგზაურობასა და ტურიზმში დასაქმებულთა რიცხვი განისაზღვრა 219 810 000-ით და შეადგინა მთლიანი დასაქმების 7,6% (ყოველ 13,1 სამუშაო ადგილზე 1 ადგილი). 2010 წელს, დასაქმებულთა რაოდენობა 8,1%-მდე გაიზარდა, შეადგინა 235 758 000 სამუშაო ადგილი, მთლიანი დასაქმების 9,2% (ყოველ 12,3 სამუშაო ადგილზე 1 ადგილი); მსოფლიო ტურიზმის ორგანიზაციის ექსპერტთა პროგნოზით, 2020 წელს ტურიზმში დასაქმებულთა რიცხვი შეადგენს 9,2%-ს - 303 019 000 სამუშაო ადგილს (ყოველ 10,9 სამუშაო ადგილზე 1 ადგილი) (დიაგრამა 3) [6,7].

¹ წყარო: შშს/საზღვრის დაცვის პოლიცია, საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების ტურიზმის ეროვნული სააგენტო, 2011

დიაგრამა 2

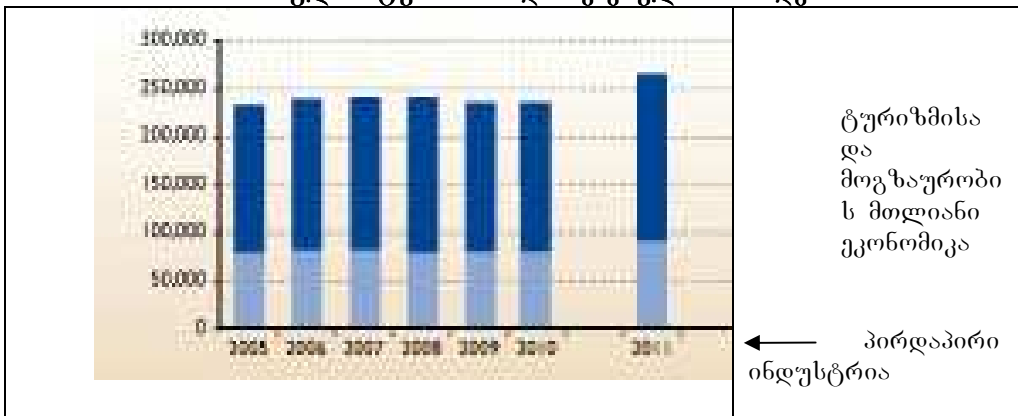
ტურიზმის წილი მსოფლიოს მთლიან შიდა პროდუქტში

წყარო: UNWTO, „Tourism Highlights d2010 Edition“

დიაგრამა 3

მსოფლიო ტურიზმში დასაქმებულთა რაოდენობა

წყარო: UNWTO, „Tourism Highlights d 2010 Edition“

მსოფლიოში საერთაშორისო ტურისტული შემოსვლების რაოდენობისა და ტურისტული პროდუქტის ექსპორტის ზრდამ ბოლო 10 წლის განმავლობაში საშუალოდ შეადგინა 4%. 2009 წელს მან შეადგინა მთლიანი ექსპორტის (1,980 მლრდ აშშ დოლარი) 10,9%; 2010 წელს დ მთლიანი ექსპორტის (1,086 მლრდ აშშ დოლარი) 6,1%, ხოლო 2020 წელს, ექსპერტთა ვარაუდით, მიაღწევს 2,160 მლრდ აშშ დოლარს, მთლიანი ექსპორტის 5,2%-ს [6,7].

მოგზაურობასა და ტურიზმში განხორციელებული ინვესტიციები, ექსპერტთა პროგნოზით, 2010 წელს მიაღწევს მთლიანი ინვესტიციების 9,2%-ს (1,241 მლრდ აშშ დოლარი), ხოლო 2020 წელს – 2,757 მლრდ აშშ დოლარს, მთლიანი ინვესტიციების 9,4%-ს [6].

მომავალი 10 წლის განმავლობაში, მსოფლიო ტურიზმის ორგანიზაციის ექსპერტთა პროგნოზით, მთლიანად მსოფლიოში პირდაპირ ინდუსტრიაში ყოველწლიურმა ზრდამ საშუალოდ უნდა შეადგინოს: მთლიან შიდა პრო-

დუქტზე – 4.0% (3,650 მლრდ აშშ დოლარი), დასაქმებაზე – 2.5% (104 740 000 სამუშაო ადგილი), მშპ-ზე ეკონომიკაში – 4.4% (11,151 მლრდ აშშ დოლარი), დასაქმებაზე ეკონომიკის სხვადასხვა სექტორებში – 2.5% (303 109 000 სამუშაო ადგილი), მოგზაურობისა და ტურიზმის მოთხოვნაზე – 4.7% (14,950 მლრდ აშშ დოლარი), ტურისტული პროდუქტისა და მომსახურების ექსპორტზე – 5.2% (2,160 მლრდ აშშ დოლარი), ინვესტიციებზე მოგზაურობასა და ტურიზმში – 5.3% (2,757 მლრდ აშშ დოლარი), სახელმწიფო დანახარჯებზე მოგზაურობასა და ტურიზმზე – 3.1% (744 აშშ მლრდ დოლარი) [9].

ბოლო წლების ტენდენციები იმის დასტურია, რომ ტურიზმის შემდგომი განვითარება განხორციელდება ინოვაციების ფართოდ დანერგვის გზით, განსაკუთრებით კრიზისულ სიტუაციებში. ტურიზმის განვითარების მომავალ ტენდენციებზე მნიშვნელოვან გავლენას იქონიებს ტექნიკური პროგრესი, საბაზო ინოვაციების გამოვლენა-დანერგვა და, რასაკვირველია, უპირველეს ყოვლისა, ცოდნის ფართოდ გამოყენება. სწორედ ინოვაციებს შემოაქვს ახალი იდეები, მომსახურება და პროდუქტი ტურისტულ ბაზარზე. ინოვაციები ტურიზმში უნდა განიხილებოდეს როგორც პერმანენტული, გლობალური და დინამიური პროცესი. ისინი არა მარტო გულისხმობენ ახალი მარკეტინგული სტრატეგიისადმი შეგუებითობას, რომლის გამოყენება იწვევს ტურიზმის დარგის სახეცვლილებას, არამედ თავად გარემო, რომელშიც ვითარდება ტურიზმის დარგი, ხელს უწყობს ახალი, ნოვატორული მომსახურების, პროდუქტისა და პროცესების შექმნას. ახალი ტექნოლოგიები საშუალებას იძლევა უფრო მოქნილად და სეგმენტირებულად გაეუწიოთ ორგანიზება ტურისტის თავისუფალი დროის გატარებას, რომელიც ტურისტის მოთხოვნის მიხედვით შეცვლის სტანდარტულ მიწოდებას. ტექნოლოგიური ინოვაციების დანერგვის საშუალებით მოგზაურობა სწრაფი, უსაფრთხო, გაცილებით საიმედოა, ვიდრე წარსულში; ამიტომ უფრო და უფრო მეტი ადამიანი ახორციელებს ტურისტულ მოგზაურობებს [1].

ტურიზმის დარგში, როგორც ზოგადად თანამედროვე ეკონომიკაში, ინოვაციები კონკურენციის ერთგვარი მეთოდია, რადგან განაპირობებს: ახალი მოთხოვნების გაჩენას, უცხოური ვალუტის მიზიდვას, ახალი პროდუქტის მწარმოებლის იმიჯის ამაღლებას; ახალ, მათ შორის შიდა და რეგიონულ ბაზრებზე შედწევისა და დაპყრობას და, შესაბამისად, შემოსავლების ზრდას. კონკურენცია იძულებულს ხდის ტურისტულ კომპანიებს, ბაზარზე ახალი და ინოვაციური ტურისტული პროდუქტის პოზიციონირება მოახდინონ.

ცხრილი 3

საერთაშორისო ტურისტული შემოსევები მსოფლიოს რეგიონების მიხედვით (პროგნოზი 1995დ2020)

	საბაზისო	პროგნოზი		საშუალო წლიური ზრდის ტემპი %	ბაზრის წილი %	
	1995	2010	2020	1995-2020	1995	2020
სულ:	565	1.006	1.561	4,1	100	100
აფრიკა	20	47	77	5,5	3,6	5,0
ამერიკა	110	190	282	3,8	19,3	18,1
აღმოსავლეთ აზია/წყნარი ოკეანის აუზი	81	195	387	6,5	14,4	25,4

ევროპა	336	527	717	3,1	59,8	45,9
ახლო აღმოსავლეთი	14	36	69	6,7	2,2	4,4
სამხრეთ აზია	4	11	19	6,2	0,7	1,2
შიდა რეგიონული მოგზაურობა	464	790	1.183	3,8	82,1	75,8
შორს მანძილზე მოგზაურობა	101	215	377	5,4	17,9	24,2

წყარო: *Facts and Figures, Tourism 2020 Vision, UNWTO*

გაერთიანებული ერების მსოფლიო ტურიზმის ორგანიზაციის დოკუმენტის, „ტურიზმი და პანორამა 2020“ (გრძელვადიანი პროგნოზებისა და ტურიზმის განვითარების შეფასებას ახალი ათასწლეულის პირველ 20 წლის პერიოდისათვის), მიხედვით 2020 წელს მოსალოდნელია, რომ საერთაშორისო ტურისტული შემოსვლების რაოდენობა მიაღწევს 1,56 მლრდ-ს. საერთო რაოდენობიდან 1,18 მლრდ იქნება შიდა რეგიონული ტურიზმის, ხოლო 377 მლნ შეადგენს შორ მანძილზე მოგზაურობათა წილს (ცხრილი 3) [7].

ცხრილი 4

საერთაშორისო ტურისტული შემოსვლები მსოფლიოს რეგიონების მიხედვით (პროგნოზი 2020-2030)

	საბაზისო	პროგნოზი		საშუალო წლიური ზრდის ტემპი %		
	1995	2020	2030	1995-2010	2010-2020	2020-2030
სულ:	528	1,360	1,809	3,9	3,8	2,9
აფრიკა	18.9	85	134	6,7	5,4	4,6
ამერიკა	109.0	199	248	2,1	2,9	2,2
აღმოსავლეთ აზია/წყნარი ოკეანის აუზი	82.0	355	535	6,3	5,7	4,2
ევროპა	304.1	620	744	3,0	2,7	1,8
ახლო აღმოსავლეთი	13.7	101	149	10,5	5,2	4,0

წყარო: *UNWTO, „Tourism Highlights – 2012 Edition“.*

ტურისტული შემოსვლების ერთობლივი მაჩვენებლები რეგიონების მიხედვით ცხადს ხდის, რომ 2020 და 2030 წლებისთვის მიმდები ლიდერი რეგიონები იქნებიან: ევროპის (შესაბამისად, 620 და 744 მლნ ტურისტი), აღმოსავლეთ აზიის და წყნარი ოკეანის აუზის (შესაბამისად, 355 და 535 მლნ ტურისტი) და ამერიკის რეგიონი (შესაბამისად, 199 და 248 მლნ ტურისტი), მომდევნო ადგილებს კი ახლო აღმოსავლეთ და სამხრეთ აზიის რეგიონები დაიკავენ [1,8,9].

გამოყენებული ლიტერატურა

1. მეტრეველი მ., „ტურიზმის ეკონომიკა და პოლიტიკა“, თბ., 2011.
2. Bull A., The Economics of Travel and Tourism, Harlow: Longman, 1995.
3. Chris Cooper, David Gilbert, „Tourism d Principles and Practice“, London, 2005.
4. Richard Sharpley, „The Tourism Business: an Introduction“, London, 2004.
5. Sinklair M., T. and Stabler M., The Economics of Tourism, London, 1997.
6. UNWTO Wourld Tourism Barometer, #1, January 10, 2010.
7. UNWTO, „Tourism 2020 Vision _ A New Forecast“, Madrid.
8. UNWTO, „Tourism Highlights _ 2012 Edition“.
9. World Travel and Tourism Council, Travel and Tourism Economic Impact d Executive summary d2010, London.

Metreveli Marina

PhD, Professor

*Leading specialist of Sector Economy and Economic
Policy committee of Parliament of Georgia*

ECONOMIC RELATIONS IN THE FIELD OF TOURISM

Summary

The aim of the tourism economy is “to use scarce resources, labor force, capital and environmental resources to produce goods and tourism and distribute these goods to different consumers~.

The transition to the market economy in Georgia has led to significant economic changes of the country. The tourist market has become an economic category being a unity of social-economic processes and relations in the fields of marketing research and production and exchange and distribution of the tourist services among the service producers and customers.

Generally, the world tourist market in the mid-1970s was marked by an evident change in respect of the tourist product demand. The approach towards using oneks leisure time changed. In particular, the life improvement trends became stronger and not only oneks general wish to gain impressions or pleasure was the case, but the demand for shrill impressions and elaborate pleasure increased. Naturally, such an approach to oneks leisure time has had an impact on the formation of the demand for the tourist product.

An average growth of incoming international tourists and tourist product export has reached 4% for recent 10 years, while it was 10,9% of total export (1,980 billion USD) in 2009, 6,1% of total export (1,086 billion USD) in 2010 and in the expertsk opinion, will be 5,2% (2,160 billion USD) of total export by 2020.

As the recent trends evidence, the further development of tourism will be reached at the expense of wide-scale introduction of innovations, particularly in critical situations. The technical progress and exposure and introduction of basic innovations and surely, wide use of knowledge in the first instance will significantly influence the future trends in tourism development.

ვენერა გოვაგა
თბილისის საბაზრო ეკონომიკისა და
სამართლის ინსტიტუტის სრული პროფესორი,
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი

კახეთის რეგიონის ტურისტული პოტენციალი

ტურიზმი XXI საუკუნის დასაწყისისათვის მსოფლიო კულტურასა და ეკონომიკაში ფუძემდებლურ, მდგრადი განვითარების დარგად ჩამოყალიბდა, რომელმაც განსაკუთრებული ადგილი დაიკავა გლობალურ ეკონომიკურ სტრუქტურაში. განვითარების სწრაფი ტემპებისა და ფართო მასშტაბების გამო იგი XX საუკუნის ფენომენადაა აღიარებული. დღეისათვის დიდი ყურადღება ექცევა როგორც შიდა, ასევე საერთაშორისო ტურიზმს.

ტურიზმის შესახებ 1963 წელს რომში ჩატარებულ გაეროს კონფერენციაზე მიღებულ იქნა „ტურისტის“ ცნება, რომლის მიხედვით, ტურისტი წარმოადგენს ტურის, ტურისტული პროდუქტის ან ტურისტული მომსახურების მომხმარებელს, დასაქმებული პუნქტის, მხარის, ტერიტორიის ან ქვეყნის დროებით სტუმარს მისი მოქალაქეობის, ეროვნების, სქესის, ენის და რელიგიის მიუხედავად, რომელიც იმყოფება მოცემულ მხარეში არანაკლებ 24 საათისა და არაუმეტეს კალენდარული წლის 12 თვის განმავლობაში, ან იმყოფება თავისი საცხოვრებელი ადგილის გარეთ საკუთარი ქვეყნის ფარგლებში (საზღვრებში) და რჩება ერთი ღამე მაინც, მოგზაურობს გართობის ან შემეცნების, მკურნალობის ან სხვა მიზნით და არ არის დასაქმებული ანაზღაურებითი საქმიანობით.

1985 წელს მსოფლიო ტურისტული ორგანიზაციის გენერალური ასამბლეის პირველ სესიაზე მიღებულ იქნა ტურიზმის ქარტია, რომელიც მოიცავს ტურისტის კოდექსს ტურისტის ქცევის ნორმებისა და წესების შესახებ. ტურიზმის ქარტია საყოველთაოდ აღიარებს ყოველი ადამიანის უფლებას დასვენებაზე, ფასიან შევსებასა და მოგზაურობის თავისუფლებაზე. ამასთან, სახელმწიფოებმა უნდა შეიმუშაონ და გაატარონ პოლიტიკა, რომელიც მიმართული იქნება შიდა და საერთაშორისო ტურიზმის ჰარმონიულ განვითარებაზე, აგრეთვე ტურისტთა საკეთილდღეოდ დასვენების ორგანიზებაზე. ამ მიზნით სახელმწიფოებმა უნდა გააფართოონ თანამშრომლობა ტურიზმის სფეროში, ისარგებლონ მსოფლიო ტურისტული ორგანიზაციის შესაძლებლობით, განსაკუთრებული ყურადღება მიაქციონ ახალგაზრდა, ასაკოვანი და ფიზიკური ნაკლის მქონე პირების ტურიზმს, დღევანდელი და მომავალი თაობის ინტერესებიდან გამომდინარე დაიცვან ტურისტული გარემო, რომელიც მოიცავს ადამიანებს, ბუნებას, საზოგადოებრივ ურთიერთობებს, კულტურას და წარმოადგენს მთელი კაცობრიობის საკუთრებას.

ტურიზმი განსაკუთრებულ გავლენას ახდენს ქვეყნის ეკონომიკაზე და, პირიქით, ეკონომიკა უზრუნველყოფს ტურიზმის განვითარებას. ტურიზმი დადებით გავლენას ახდენს ქვეყნის ეკონომიკაზე, როცა ის ყოველმხრივ ვითარდება. ტურიზმში ერთი სამუშაო ადგილის შექმნას თან სდევს სხვა დარგში ორზე მეტი სამუშაო ადგილის შექმნა. უცხოელი ტურისტების ნაკადის ზრდა ხელს უწყობს სოფლის მეურნეობის, კვების მრეწველობის, ტრანსპორტის, მშენებლობის და სხვა დარგების განვითარებას. ე.ი. საქართველოში, როგორც მაღალი ტურისტული პოტენციალის მქონე ქვეყანაში, ტურიზმის განვითარებას უნდა მოჰყვეს მოსახლეობის შემოსავლების ზრდა და მასშტაბური დასაქმება.

საქართველოს, თავისი გეოპოლიტიკური მდებარეობით, ბუნებრივი პირობებით, ფლორითა და ფაუნით, ისტორიული წარსულით, უნიკალური სანახაობებით, უძველესი ეკლესია- მონასტრების მშენებლობის ნიმუშებით, საბრძოლო თვისებებით, კულტურისა და შემოქმედებითი ხელოვნების ნიჭისა და უნარის, ქართული დამწერლობისა და საუკეთესო ლიტერატურული ქმნილებების, სახელგანთქმული მეფეებისა და ტრადიციების ქვეყანას, უდიდესი ტურისტული პოტენციალი გააჩნია. მას წარსულში ტურისტული ქვეყნის სახელი ჰქონდა, რომლის შესახებაც სხვადასხვა ქვეყნის მოგზაურები აღნიშნავდნენ. XX საუკუნის 80-იან წლებში მას, საბჭოთა კავშირის რესპუბლიკებს შორის, თავისი საკურორტო-ტურისტული მეურნეობების მანველებლებით მესამე ადგილი ეკავა რუსეთისა და უკრაინის შემდეგ, ხოლო რეკრეაციული რესურსების პოტენციალით უნიკალურ მხარედ იყო აღიარებული. საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ ტურიზმის ინდუსტრია მთლიანად მოიშალა.

საქართველო 1993 წელს გახდა მსოფლიო ტურისტული ორგანიზაციის წევრი. მას შემდეგ აქტიურ მონაწილეობას იღებს ჭო-ს მრავალრიცხოვან პროგრამებსა და ღონისძიებებში. კერძოდ „აბრეშუმის გზის“ პროექტში 2010 წელს UNWTO-მ და საქართველომ ხელი მოაწერეს მემორანდუმს ურთიერთ-დახმარების შესახებ სამხრეთ კავკასიაში ტურიზმის განვითარების სფეროში. UNWTO-ს ექსპერტთა უმეტესობა ოპტიმისტურ პროგნოზს აქვეყნებს და იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ ეკონომიკის სტაბილიზაციისა და მსოფლიოში მიმდინარე დემოკრატიზაციის პროცესები სათანადო წინამძღვრებს შექმნის, რათა ტურიზმი კვლავ იქცეს მასობრივ და დინამიურ მსოფლიო პროცესად. 2011-2012 წლებში ნათლად გამოიკვეთა ტურიზმის განვითარების შესაძლებლობები, გაიზარდა საერთაშორისო ტურისტული ნაკადები და შემოსავლების დინამიკა მსოფლიო მასშტაბით. ბოლო ათწლეულში მთელი მსოფლიო მოიცვა ტურისტულმა ბუმმა. მსოფლიო ტურისტული ორგანიზაციის პროგნოზის მიხედვით, 2010 წლისათვის ტურიზმიდან შემოსავლები 1.500 მლრდ დოლარი გახდა, ხოლო საშუალო წლიურმა ზრდამ 9,2%-ს მიაღწია. ტურისტული ბიზნესი არის მეურნეობის სხვადასხვა დარგების წარმოების ერთობლიობა, რომლებიც უზრუნველყოფს ტურიზმის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის შექმნას, წარმოების პროცესში სამუშაო ძალის მომზადებას, საზოგადოების მატერიალური და სულიერი ფასეულობების შესწავლის და ბუნებრივი სიმდიდრის გამოყენების საფუძველზე ტურისტული პროდუქტითა და მომსახურებით ტურისტთა მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას. საქართველოში ტურისტები ჩამოდიან არა მხოლოდ საზღვაო კურორტებზე, არამედ ძირითადად კულტურული ღირსშესანიშნაობების დასათვალიერებლად, დიდია ზამთრის კურორტების პოტენციალი, ევროპელი ტურისტებისათვის მიმზიდველია სვანეთის მთების ათვისება და მოგზაურობა, ზოგიერთს აინტერესებს საქართველოს დათვალიერება რეგიონების მიხედვით, უძველესი სამარხების და წარსულის ნაშთები, გამოქვაბულები. ვფიქრობთ, საქართველო ტურისტისათვის ძალზე საინტერესო და მიმზიდველი ადგილია.

ამჟამად ჩვენ შეეჩერებით კახეთის ტურისტულ პოტენციალზე. კახეთი საქართველოს ერთ-ერთი უღამაზესი მხარეა. კახეთის რეგიონი საქართველოს აღმოსავლეთით მდებარეობს და საქართველოს რეგიონებს შორის ყველაზე დიდი ტერიტორია უკავია. კახეთს ორ ნაწილად ჰყოფს ცივგომბორის ქედი, საიდანაც დასავლეთით ივრის, აღმოსავლეთით კი ალაზნის ველის იშვიათი ბუნებრივი სანახაობა იშლება. აქ ერთმანეთის გვერდიგვერდაა კავკასიონის თოვლიანი მთები, უღამაზესი ვაკეები და ველ-მინდვრები. მრავალფეროვან ბუნებრივ ლანდშაფტს ორგანულად ერწყმის ქართული არქიტექტურის უნიკალური ნიმუშები. ეს რეგიონი მდიდარი და მრავალფეროვანია როგორც

ბუნებრივ-კლიმატური, ასევე კულტურულ-ისტორიული რესურსებით. კახეთის ტერიტორიაზე 8 სახის ლანდშაფტს ვხვდებით: ტყის, ველის, ნახევარუდაბნოს, კავკასიურ საშუალო მთის, ამიერკავკასიის ქვედა და საშუალო მთის, ტყის, კავკასიონის მაღალი მთის სუბალპურს და ალპურს. იშვიათი ლანდშაფტები, ბუნების ძეგლები, ფლორა და ფაუნის ენდემური ჯიშები ნაკრძალებსა და აღკვეთილებშია დაცული (თუშეთის, ვაშლოვანის, ლაგოდეხის, ბაწარა-ბაბანურისა და მარიამჯვრის სახელმწიფო ნაკრძალები). მათ ბაზაზე შექმნილია ნაციონალური პარკები, სადაც ტურისტს ბუნებასთან ურთიერთობის საშუალება ეძლევა. დაცული ტერიტორიები მეცნიერთა დაინტერესებას იწვევს. აქ განვითარებულია როგორც ეკოტურიზმი, ასევე სამეცნიერო ტურიზმიც. რეგიონი გამოირჩევა რბილი კლიმატით.

კახეთი მდიდარია ისტორიული ძეგლებით, საკულტო და რელიგიური ნაგებობებით, ისტორიული ქალაქებით, რომელთა რეკონსტრუქცია-რესტავრაცია მიმდინარეობს. ეკლესია-მონასტრებში აღდგენილია სამონასტრო ცხოვრება. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ქ. სიღნაღი. მთავრობის მეშვეობით მიმდინარეობს სიღნაღის რეაბილიტაცია, ნაწილი მათგანის რეკონსტრუქცია და პირვანდელი სახის დაბრუნება. სიღნაღის ახლოს სოფელ ბოდბეში შენდება „გაქრისტიანების მუზეუმი“, რომელიც წმინდა ნინოს სახელთანაა დაკავშირებული. მიმდინარეობს მსოფლიოში ერთ-ერთი საუკეთესო მხატვრის ნიკო ფიროსმანის მუზეუმის მშენებლობა, რომელიც, ცხადია, ბევრ უცხოელს დააინტერესებს.

მხარეს დიდი პოტენციალი აქვს ღვინის ტურიზმის განვითარებისათვის, კახეთის მეღვინეობის ისტორია ჩვ. წ.დ.ე III-II საუკუნეებში იწყება. რეგიონი, ტრადიციულად, ცნობილია ღვინის წარმოების საქმიანობით. თუმცა უცხოელი დამპყრობლების მიერ ბევრჯერ დამდგარა ჟამი კატასტროფული დაქვეითების, როცა ვენახსაც ანადგურებდნენ. მიუხედავად თავისი განვითარების უაღრესად რთული გზისა, ყურძნის მოყვანისა და მეღვინეობის ტრადიციები საუკუნეების მანძილზე თაობიდან თაობას გადაეცემოდა. დღეს საქართველოს ღვინოები თავისი საუცხოო თვისებების მეოხებით აღიარებითა და პოპულარობით სარგებლობს მთელ მსოფლიოში. ქართველი ხალხის ისტორიული ფესვები გადახლართულია ვაზის ფესვებთან. ქართველთა პირველ განმანათლებელს IV საუკუნეში წმ. ნინოს ხელთ ეპყრა „ჯვარი ვაზისა“ და ასე შემოვიდა ივერიაში. უძველესი ხუროთმოძღვრული ნაგებობები, სამშენებლო ქვები ქარვისფრად მსხმოიარე ვაზითაა დანუქურთმებული. შეიძლება ითქვას, რომ ქართულმა ვაზმა ისეთივე ჯოჯოხეთი გამოიარა თავისი არსებობის გრძელ გზაზე, როგორც თვით ქართველმა ხალხმა თავის ტრაგიკულ ისტორიაში. მაგრამ ძლევამოსილად უპატრონა მას, ათასჯერ ხელახლა ახარა იგი და შტამომაგლობას სამარადუამოდ უანდერბა. დღეს ეჭვს არ იწვევს ის აზრი, რომ კულტურული ვაზის ჯიშების სამშობლო სწორედ ამიერკავკასიაა, სწორედ საქართველოა და აქედან მოედო იგი შემდეგ მთელ ევროპას. საქართველოს ღვინის ქარხნები უმეტესად კახეთშია კონცენტრირებული. აქაურ ქარხნებში ტურისტებს სხვადასხვა სერვისს სთავაზობენ: აცნობენ ღვინის საწარმოო პროცესს, ატარებენ ღვინის დეგუსტაციას, უზიარებენ ქართულ ტრადიციებს. ღვინის გასინჯვა შესაძლებელია ტრადიციულ ქართულ ოჯახებშიც. ყოველწლიურად იმართება ღვინის ფესტივალი. ქართველი ხალხის სტუმართმოყვარეობა მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ქვეყანაში ტურიზმის განვითარებისათვის.

კახეთის მხარე მდიდარია ისტორიული ძეგლებით. აქ განთავსებულია საქართველოში არსებული ხუროთმოძღვრული ძეგლების 2/3. მათ შორისაა: ძველი შუამთის (V-VIII სს.) და ახალი შუამთის (V-VI სს.) მონასტრები,

იყალტოს სამონასტრო კომპლექსი (XI-XIII სს.), ბახტრიონის ციხე-გალავანი (XIII ს.), ალავერდის ანსამბლი (XIII ს.), მატნის ცხრა-კარის მონასტერი (V ს.), გრემის მთავარანგელოზის ტაძარი (1565), ნეკრესის სამონასტრო ანსამბლი (IV-IX სს.), დავით გარეჯის სამონასტრო გამოქვაბულთა კომპლექსი (VI ს.), უჯარმის ციხე-ქალაქი (VI ს.), ბოდბის გამოქვაბულთა კომპლექსი (XI-XIII სს.), წმ. ნინოს სამონასტრო კომპლექსი, ხირსის მონასტერი, თამარის ციხე (შუა საუკუნეები), ხორნაბუჯის ციხე (ადრეული შუა საუკუნეები) და სხვ. კახეთში ასევე გვაქვს ნაციონალური პარკები.

ალავერდი. მონასტერი VI საუკუნის შუახანებში დააარსა იოსებ ალავერდელმა. იგი საქართველოში მოღვაწე ერთ-ერთი ასურელი მამათაგანი იყო. მოვიდა ქ. ანტიოქიიდან VI საუკუნის შუა წლებში იოანე ზედაზნელთან ერთად. ცხოვრობდა ზედაზნის მონასტერში. შემდეგ მდინარე ალაზნის მარჯვენა ნაპირზე დააარსა ალავერდის მონასტერი. მისმა მოღვაწეობამ ხელი შეუწყო ამ მხარეში ქრისტიანობის განმტკიცებას. ალავერდის ტაძარი მრავალჯერ დაზიანებულა მომხდურთაგან, მიწისძვრებისაგან და აღუდგენიათ კიდევ. ტაძარი ერთ-ერთი უდიდესი ეკლესიაა საქართველოში, რომელიც ტურისტთა ყურადღებას იმსახურებს.

გურჯაანის ყველაწმინდა VIII-XI საუკუნეების ქართული ხუროთმოძღვრების უმნიშვნელოვანესი ძეგლია. გურჯაანის ყველაწმინდა ერთადერთი ორგუმბათიანი ეკლესიაა საქართველოში. ტაძარი ნაგებია რიყის ქვის სწორი რიგებით, კუთხეები და დეკორატიული ნაწილები – შირიმის თლილი კვადრებით. თაღები, კამარები და საყრდენი ბოძები ამოყვანილია კვადრატული აგურით. ამ ციხეს არა აქვს კარიბჭე, ეს იმაზე მიუთითებს, რომ ის არ იყო სათემო დანიშნულების, არამედ მხოლოდ ციხე-დარბაზი, რომელიც ჩოლოყაშვილებს ეკუთვნოდათ.

ძველი და ახალი შუამთა. შუამთის ორივე კომპლექსი განლაგებულია ფოთლოვან ტყეში, რაც მას კიდევ უფრო მიმზიდველს ხდის. VII საუკუნის გუმბათოვანი ეკლესია მცხეთის ჯვრის ტიპისაა, თუმცა უფრო პატარა VII საუკუნის მცირე გუმბათოვანი ეკლესია, გეგმით ისიც ჯვრის ტიპისაა, მაგრამ აქ არ არის კუთხის ოთახები. სამივე ეკლესია რიყის ქვით არის ნაგები. XVI საუკუნეში ძველი შუამთის მონასტერი დაცარიელდა. მის მახლობლად კახთა მეფის ლევან II-ის ასულმა (თინათინ გურიელი) დააარსა შუამთის ახალი მონასტერი (1520-1574) აგურით ნაგები ეკლესია. გეგმით ჯვარგუმბათოვანია, შიგნით მოხატული. ეკლესია განაახლა ერეკლე მეორემ. აქ დასაფლავებულია XIX საუკუნის გამოჩენილი ქართველი რომანტიკოსი ალექსანდრე ჭავჭავაძე.

გარეჯი. დავითგარეჯი ფეოდალური ხანის საქართველოს ერთ-ერთი თვალსაჩინო რელიგიურ-კულტურული (ძველი) ცენტრი, სამონასტრო გამოქვაბულთა კომპლექსი, მდებარეობს თბილისის სამხრეთ-აღმოსავლეთით 60-70 კმ-ში ისტორიულ კახეთში, გარეჯის კლდოვან მთებში. კომპლექსი დაარსდა VI საუკუნის პირველ ნახევარში ერთ-ერთი ასურელი მამის დავითის მიერ. იგი თავის მოწაფე ლუკანესთან ერთად მოვიდა გარეჯის უდაბნოში და დასახლდა პატარა ბუნებრივ მღვიმეში. ასე ჩაეყარა საფუძველი მონასტერს, რომელიც შემდგომ ცნობილი გახდა დავითის ლავრის სახელით. დროთა განმავლობაში მას განშტოებები შეემატა და კომპლექსების ქსელი გახდა. XI საუკუნის დასაწყისში დავით IV აღმაშენებელმა დავითგარეჯის მონასტრები სამეფო საკუთრებად აქცია. ხელს უწყობდა მათ დაწინაურებას, გაათავისუფლა სახელმწიფო გადასახადისაგან. 1265 წელს მონღოლთა ლაშქარმა ბექა-ყაენის სარდლობით დაარბია და მოაოხრა დავითგარეჯი. XIV საუკუნის პირველ ნახევარში გიორგი V ბრწყინვალის მეფობაში დავითგარეჯი მძლავრ პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ცენტრად იქცა. XIV საუკუნის ბოლოს თემურ ლენგის

ლაშქრობის დროს დავითგარეჯის სამონასტრო ცხოვრება მოიშალა. 1424 წელს ალდექსანდრე I-მა დიდმა დავითგარეჯი მცხეთის სვეტიცხოვლის საპატრიარქოს ეკლესიას შესწირა. 1616-1617 წწ. სპარსელთა ლაშქარმა დაარბია და მონასტრები გაუქმდა. 1639 წელს თეიმურაზ I-მა აღადგინა გარეჯის სამონასტრო ცხოვრება. XVIII საუკუნეში დავითგარეჯი კვლავ აღდგა.

გრემი. ქართული ხუროთმოძღვრების ძველი მდებარეობს ყვარლის რაიონის სოფელ გრემის აღმოსავლეთით ციტადელში, მაღალ გორაკზე. ააგო კახთა მეფე ლევანმა 1565 წელს. მოხატვა დაუმთავრებიათ 1577 წელს. შენობა ნაშენებია აგურით. შესასვლელი დასავლეთით, სამხრეთით და ჩრდილოეთიდან აქვს. არქეოლოგიური გათხრები მოწმობს რომ ქალაქს ეკავა დაახლოებით 50 ჰა და შედგებოდა 3 მთავარი ნაწილისაგან. **მთავარანგელოზთა კომპლექსი** (შედგებოდა: სამსართულიანი სასახლე, სამრეკლო და სამეურნეო ნაგებობანი); **სამეფო რეზიდენცია** (შადრევნებით, კოშკებით, სამეფო სასახლეებით, აბანოებით); **სავაჭრო უბანი** (ცენტრში მდებარეობდა ბაზარი და სასტუმრო ქარვასლა). გათხრების საფუძველზე ჩანს, რომ გრემი წყლით მარაგდებოდა მდინარე ლოპოტიდან გამოყვანილი არხის საშუალებით სასმელი წყლის კერამიკული მილების ქსელით, კომუნალური დანიშნულების წყალი პატარა არხებით შემოდის, ხოლო დიდი არხით ქალაქის მიდამოები ირწყვებოდა. გათხრები მოწმობს, რომ ამ მიდამოებში ჩამოდიოდნენ უცხოელები და ვაჭრობდნენ სპარსეთიდან, ჩინეთიდან და სხვ.

ნეკრესი. მონასტერი მდებარეობს ყვარლის რაიონში. სოფელ შილდის მახლობლად, კავკასიონის ქედის განშტოებაზე. აქ აიგო ერთ-ერთი პირველი ქრისტიანული სამლოცველო საქართველოს ტერიტორიაზე IV საუკუნის მეორე ნახევარში. აბიბოსი სირიიდან მოჰყვა იოანე ზედაზნელს და ნეკრესის ეპარქია ჩაიბარა. ამ პერიოდში ქართლში დამკვიდრებული სპარსელები ყველა ღონეს ხმარობდნენ მაზდიანობის დასანერგავად, რის წინააღმდეგ გაილაშქრა აბიბოსმა. მან გაილაშქრა სპარსთა წინააღმდეგ და სპარსთა ღმერთი შეურაცხყო. ამ საქციელისათვის გულადი აბიბოსი აწამეს და მოკლეს. ნეკრესელი მღვდელმთავრების ასეთმა შეუპოვრობამ და თავგანწირვამ კიდევ უფრო გააძლიერა ეპარქია. აბიბოს მოქმედებამ ხელი შეუწყო მოსახლეობის გაქრისტიანებას. აბიბოს ნეკრესელის ხსენების დღე 12 დეკემბერია. ამ დღეს საქართველოს სხვადასხვა კუთხიდან ხალხი იკრიბება, ღოცვა აღევლინება და წმინდა აბიბოს ხსენებას აღნიშნავენ.

ძველი წყაროების მიხედვით, ნეკრესი ქალაქს წარმოადგენდა, რომელსაც საფუძველი ჩაეყარა ჯერ კიდევ ქრისტიანობის წინარე ხანაში. მემატინენს ცნობით, მირიან მეფის შვილიშვილის მეფე მითრიდატეს დროს VI საუკუნის მესამე მეოთხედში ნეკრესში სამლოცველო აშენდა. ნეკრესი გაძლიერდა 553 წელს კონსტანტინეპოლში მოწვეული საეკლესიო კრების შედეგად, როცა იხეიმა მართლმადიდებლობის გამარჯვებამ. ნეკრესის სამეკლესიანი ბაზილიკა ღვთისმშობლის მიძინების სახელზეა აგებული და ამ ტიპის ეკლესიათა ჩამოყალიბებულ კლასიკურ ნიმუშს წარმოადგენს. ეკლესია XVI საუკუნეში მოუხატავთ და თითქმის სრულადაა შემონახული ბაზილიკის ცენტრალურ ეკლესიაში. აქ დაცულია ქართული და ნაწილობრივ ბერძნულ ფრესკული წარწერები. ნეკრესის მონასტრიდან ხელისგულივით იშლება ალაზნის ველის ვრცელი შესანიშნავი პანორამა. მონასტერი სხვადასხვა დროისა და ტიპის ნაგებობათა მშვენიერ კომპლექსს წარმოადგენს.

იყალთოს სამონასტრო კომპლექსი თელავის ჩრდილოეთით, 7-8 კმ-ზე მდებარეობს. დააარსა ერთ-ერთმა ასურელმა მამათაგანმა ზენონმა VI საუკუნეში. იყალთო ქართული კულტურისა და განათლების მძლავრი კერა იყო. გადმოცემის თანახმად (XI-XII საუკუნეები), არსენ იყალთოელს აქ აკადემია

დაუარსებია. საუკუნეების ფერიცვალების ეკლესია „ღვთაება“ აგებულია იმ ძველი ეკლესიის ადგილას, რომელშიც დაკრძალული იყო ზენონი.

ხირსის წმ. სტეფანეს სახელობის მონასტერი მდებარეობს სიღნაღის რაიონში, სოფელ ტიბაანში, სიღნაღიდან 11 კმ-ში. VI საუკუნეში, ქრისტიანობის განმტკიცების მიზნით, საქართველოში შემოვიდნენ ასურელი მამები. სწორედ ერთ-ერთ მათგანს ღირს სტეფანეს უკავშირდება ხირსის მონასტრის დაარსება. სახელი ხირსის წარმომავლობა უცნობია. ზოგი მიიჩნევს, რომ ის დაერქვა მონასტრის ახლოს ჩამომავალი მდინარე ხირსასთან დაკავშირებით. ზოგიერთი ღირს სტეფანეს უკავშირებს. ღირსი სტეფანეს წმინდა ნაწილები ტაძრის ჩრდილოეთ ნაწილშია დასვენებული. ხირსის მონასტერი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მისიონერული ცენტრი იყო. მისი მესვეურები დაუღალავად იღვწოდნენ ქრისტიანობის გასავრცელებლად დაღესტანში, ოსეთში, ინგუშეთში, ასტრახანში და სხვ. ამ მხრივ განსაკუთრებულია ხირსის მონასტრის წინამძღვრის იოანე მანგლელის ღვაწლი. 1811 წელს, ქართული ავტოკეფალური ეკლესიის გაუქმების შემდეგ, ხირსის საგანე ქართლ-კახეთის ერთ-ერთი მონასტერთაგანი იყო, რომელშიც აღესრულებოდა ღვთისმსახურება. დროთა განმავლობაში მონასტერი მრავალჯერ დარბეულა. 1822 წელს იგი კაპიტალურად გარემონტდა. ხირსის მონასტერში XX საუკუნის დასაწყისამდე შემორჩენილი იყო ძველი ქართული ჩვეულება. აღთქმის მიხედვით, ირგვლივ მოსახლე მამაკაცები მონასტერს სწირავდნენ თავის ფიზიკურ შრომას. რამდენიმე თვის განმავლობაში ისინი უსასყიდლოდ მუშაობდნენ მონასტერში. ასეთ მუშებს „კურატი“ ერქვათ.

ხირსის მონასტრის მთავარი სიწმინდეა წმინდა პირველმოწამე სტეფანეს ხელის ნეკი, გადმოცემით, ეს სიწმინდე ბოდბის დედათა მონასტერშია დაბრძანებული. 1990 წლიდან განახლდა მონასტერი, ჩაუტარდა სარემონტო სამუშაოები და ამჟამად ფუნქციონირებს.

უჯარმა მდებარეობს გარე კახეთში, მდინარე იორის ნაპირზე. მატეანეთა ცნობით, უჯარმა წარმოადგენდა კახეთის ერთ-ერთ მთავარ ქალაქს. ქალაქმა განსაკუთრებული აღმავლობა განიცადა V საუკუნის II ნახევარში, როდესაც მეფე ვახტანგ გორგასალმა უჯარმა თავის ერთ-ერთ რეზიდენციად აქცია. ააშენა უამრავი შენობა და გააძლიერა ქალაქის დაცვა. სპარსელებთან ბრძოლაში გორგასალი მძიმედ დაიჭრა და იგი აქ, ამ ციხესიმაგრეში გარდაიცვალა. უჯარმიდან მართავდნენ კახეთს. შემდგომში უჯარმა, როგორც ქალაქი, დაცემის გზას დაადგა, ხოლო X საუკუნეში უჯარმა, როგორც ციხესიმაგრე აღარ ყოფილა გამოსარჩევი. იქვე მახლობლად მდგარი ბოჭორმის ციხე უჯარმაზე უკეთეს სიმაგრედ ითვლებოდა. 914 წელს უჯარმა არაბებმა აიღეს და დაარბიეს. მიუხედავად ამისა, იგი მალე აღუდგენიათ და ამ ციხესიმაგრეს მონაწილეობა მიუღია საქართველოს გაერთიანების საქმეში. დღეისათვის არსებულ ნანგრევებში შეიმჩნევა ციხის მთავარი ციტადელის გალავნის და კოშკების ნაშთები. მცირე ზომის ჯვარპატიოსნის კარის ეკლესია, ორსართულიანი სამეფო სასახლის ნანგრევები, წყალსაცავი და სხვა დამხმარე ნაგებობები. ციხის გალავანი გრძელდებოდა მდინარე იორის ნაპირამდე. კოშკები ორ ან სამ სართულიანი იყო. ქალაქს რამდენიმე კარი ჰქონდა. მთავარი კარი ციხის დასავლეთით ყოფილა. ასევე ერთ-ერთი კარი მდინარის პირას გადიოდა. გამორიცხული არ არის, ქალაქს თავის წყალსადენი ჰქონოდა. საერთო ჯამში, ციხე არქიტექტურული თვალსაზრისით იშვიათი გემოვნებით არის აგებული.

ბოდბის წმინდა ნინოს სამონასტრო კომპლექსი ქ. სიღნაღიდან 2 კილომეტრზე მდებარეობს. გადმოცემის თანახმად, აგებულია ქართველთა განმანათლებლის წმ. ნინოს დაკრძალვის ადგილზე. XVII-XVIII საუკუნეებში

ბოდბის მონასტერი მნიშვნელოვანი მწიგნობრული კერა იყო. აქ მოღვაწეობდნენ მწიგნობარნი ზაქარია ბოდბელი (XVII ს.), ონოფრე ბოდბელი (XVIII ს.), იოანე ჯორჯაძე (XVIII ს.), დავით ბოდბელი (XVIII ს.), იოანე მაყაშივილი (1743-1837) და სხვები. 1837 წელს ბოდბის მონასტერი გაუქმდა და სამრევლო ეკლესიად იქცა. 1889 წელს გაიხსნა ბოდბის დედათა მონასტერი, სადაც არსებობდა სამასწავლებლო სკოლა. თავდაპირველი არქიტექტურული ფორმებით იგი ადრინდელ ფეოდალურ ხანას მიეკუთვნება. ამჟამად მნიშვნელოვნად არის სახეშეცვლილი. XIX საუკუნის 20-იან წლებში ეკლესია საფუძვლიანად შეუკეთებიათ და მოუხატავეთ სიღნაღისა და ქიზიყის მიტროპოლიტის იოანე მაყაშივილის თაოსნობით.

ბახტრიონის ციხე ფეოდალური ხანის ციხესიმაგრეა კახეთში. მდებარეობს მდინარე ალაზნის მარცხენა მხარეს მდინარეების – ალაზნისა და იღტოს შესართავის მახლობლად. აგებული უნდა იყოს XVII საუკუნის 50-იანი წლების ბოლოს ირანის შაჰის აბას II-ის ბრძანებით. ზოგადი ნიშნებით ეკლესია გვიან საუკუნეებს მიეკუთვნება. ბახტრიონის ციხე ერთ-ერთი მთავარი დასაყრდენი იყო კახეთში სპარსელთა ბატონობის განსამტკიცებლად და მომთაბარე თურქმანთა უშიშროების უზრუნველსაყოფად. შახელი ეწოდა აქ მდებარე სოფელს ბახტრიონის მიხედვით, რომლის სახელწოდება ბახტანიშიელების გვარიდან უნდა მომდინარეობდეს. კახეთის აჯანყების (1659) დროს მთავარი ბრძოლა ამ ციხესთან მოხდა. აჯანყებულებმა გაანადგურეს გარნიზონი და ციხეც დაანგრიეს. მას შემდეგ იგი აღუდგენიათ. გორაკს, რომელზეც ბახტრიონის ციხე იდგა მოსახლეობა დღესაც „ბახტრიონის გორას“ უწოდებს. შემორჩენილია ნანგრევების ნაშთები. კახეთის აჯანყების 300 წლისთავთან დაკავშირებით აქ ობელისკია აღმართული.

ვაშლოვანის სახელმწიფო ნაკრძალი და ეროვნული პარკი მდებარეობს დედოფლისწყაროს რაიონში ზღვის დონიდან 150-750 მ-ზე. მოიცავს ვაშლოვანის ნაკრძალს, ვაშლოვანის ეროვნულ პარკს, ბუნების ძეგლებს – „არწივის ხეობებს“, „ტახტი თეფას ტალახის ვულკანებს“, „ჯუმას ჭალებს“. ვაშლოვანის სახელმწიფო ნაკრძალი დაარსდა 1946 წელს, მისი ფართობი 8034 ჰექტარია, ჰავა ზომიერი. ის მდიდარია თავისი სანახაობებით, ტერიტორიის ნაწილი ტყითაა დაფარული, დანარჩენი ნაწილი უჭირავს ველებს, უდაბნოს, კლდეებს. ნაკრძალში მრავლადაა გარეულ მცენარეთა ჯიშები. ბინადრობს დათვი, აფთარი, ფოცხვერი, მგელი, გარეული ღორი, ქურციკი, ლელიანის კატა, მაჩვზღარბა, ორბი, არწივი, ფასკუნჯი, შავი ყარყატი, კაკაბი. რამდენიმე წლის წინ მეცნიერთა ჯგუფმა წინა აზიურ ლეოპარდს მიაკვლია. ვხვდებით ისეთ ფრინველთა ჯგუფებს, რომლებიც ბუნების დაცვის მსოფლიოს წითელ ნუსხაშია შეტანილი. გვხვდება მწერები, ქვეწარმავლები, ხმელთაშუაზღვის კუები, ხელიკები. ვაშლოვანის ნაკრძალში დაშვებულია მხოლოდ საგანმანათლებლო და სამეცნიერო ტურიზმი. გადაადგილება შესაძლებელია ფეხით და ცხენით სპეციალურად განსაზღვრულ მარშრუტებზე.

ვაშლოვანის ეროვნული პარკი დაარსდა 2003 წელს. მისი ფართობი 25114 ჰა-ია. ჰავა მშრალი და ზომიერია. მდიდარია ველებით, კორომებით, ალაზნის ჭალებით, რცხილითა და მუხნარებით. პარკის ტერიტორიაზე ბინადრობს დათვი, ფოცხვერი, წავი, გარეული ღორი, აფთარი, მგელი, შევარდენი, კოლხური ხოხობი, ბუღბუღი. გადაადგილება შეიძლება ფეხით, ცხენით, ნიჩბიანი ნავით და მანქანით.

ლაგოდების სახელმწიფო ნაკრძალი და აღკვეთილი მდებარეობს საქართველოს უკიდურეს ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილში. ზღვის დონიდან 3500 მეტრზე. ჰავა ნახევრად სუბტროპიკულია. ეს ნაკრძალი შეიქმნა 1912 წელს. თავისი ფლორითა და ფაუნით ნაკრძალი საქართველოს ბუნების უნიკა-

ლურ ძეგლს წარმოადგენს. ნაკრძალში საქართველოში გავრცელებულ მცენარეთა 2/3-ია თავმოყრილი. უნიკალური რცხილა-წიფლნარი ფოთლოვანი ტყე, ბოყვი, ცაცხვი, ლაფანი, წაბლი. ალპური ზონის მდელოები, გამყინვარების დროინდელი ტბებით, უმშენიერესი ჩანჩქერით. დაფიქსირებულია ყვავილოვანი მცენარეთა მრავალსახეობა (1500). ნაკრძალში ბინადრობს წვრილხლიქიანი ცხოველები: არჩვი, კავკასიური ჯიხვი, აფთარი, წავი, დათვი, ირემი, შველი, გარეული ღორი. ფრინველთა სახეობებიდან აღსანიშნავია მთის არწივი, თეთრკუდა არწივი, შვეარდენი, კავკასიური როჭო, ხოხობი, შურთხი. ნაკრძალში დაშვებულია მხოლოდ საგანმანათლებლო და სამეცნიერო ტურიზმი. გადაადგილება შესაძლებელია ფეხით და ცხენით სპეციალურად განსაზღვრულ მარშრუტებზე.

ლაგოდების ადკეითილი დაარსდა 2003 წელს, ფართობი 1970 ჰექტარია. მდებარეობს ლაგოდების ნაკრძალის სამხრეთით მიმდებარე სოფლების გასწვრივ. გამოირჩევა ფართო ფოთლოვანი ტყით, წიფლნარ-რცხილოვანი მრავალწლოვანი ნარგავებით და ჩანჩქერით. გადაადგილება დასაშვებია ფეხით და ცხენით სპეციალურად განსაზღვრულ მარშრუტებზე.

ბაწარა-ბაბანეურის სახელმწიფო ნაკრძალი. ბაწარას სახელმწიფო ნაკრძალი საქართველოს ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილში, ახმეტის რაიონში, დიდი კავკასიონის სამხრეთ ფერდობზე, ზღვის დონიდან 900-2000 მ-ზე მდებარეობს. ფართობი 3000 ჰექტარი უჭირავს. ჰავა ზომიერად ნოტიოა: ნაკრძალში ტყე კარგადაა დაცული. ძუძუმწოვრებიდან გვხვდება შველი, კვერნა, წავი, დათვი, ფოცხვერი, არჩვი, მგელი, ტურა და სხვ. ფრინველებიდან დიდი რაოდენობით არის არწივი, შაშვი, როჭო, ორბი და სხვ. დაშვებულია მხოლოდ საგანმანათლებლო და სამეცნიერო ტურიზმი. გადაადგილება შესაძლებელია ფეხით და ცხენით სპეციალურად განსაზღვრულ მარშრუტებზე.

ბაბანეურის ნაკრძალი მდებარეობს კავკასიონის ქედის კალთების ძირში, მდინარე ალაზნის მარცხენა ნაპირზე, ზღვის დონიდან 439-1000 მ-ზე. ფართობი 747 ჰექტარზე მეტია, დაარსდა 1935 წელს. ჰავა ზომიერად ნოტიო. ნაკრძალში ტყე კარგადაა დაცული. ძუძუმწოვრებიდან გვხვდება შველი, კვერნა, წავი, დათვი, ფოცხვერი, არჩვი, მგელი, ტურა. ფრინველებიდან – ორბი, არწივი, შაშვი, როჭო და სხვა. დაშვებულია მხოლოდ საგანმანათლებლო და სამეცნიერო ტურიზმი. ნაკრძალში დაცულია კავკასიური ძელქვის უნიკალური მასივი. აგრეთვე იზრდება მუხა, ნეკერჩხალი, კუნელი, ასკილი და სხვ. გადაადგილება შესაძლებელია ფეხით და ცხენით სპეციალურად განსაზღვრულ მარშრუტებზე.

მარიამჯვრის სახელმწიფო ნაკრძალი მდებარეობს ცივკომბორის ქედის სამხრეთით საგარეჯოს რაიონში. დაარსდა 1935 წელს. მისი ფართობი 1044 ჰექტარია. ნაკრძალში დაცულია ფიჭვის იშვიათი მასივი. ტერიტორიის დიდი ნაწილი ტყითაა დაფარული. ძირითადად ხარობს რცხილა, ჯაგარცხილა, მუხა, წიფელი, ნეკერჩხალი, თელა და სხვ.

თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალი და ეროვნული პარკი მდებარეობს აღმოსავლეთ კავკასიონზე, ზღვის დონიდან 900-4800 მეტრზე. თუშეთი გამორჩეულია მაღალი ესთეტიკური ღირებულებების მქონე ლანდშაფტებით – ალპური მდელოებით, ფიჭვნარი ტყეებით, მუდმივი თოვლით დაფარული მწვერვალებით. თუშეთში შენარჩუნებულია კულტურული მემკვიდრეობის უნიკალური ძეგლები, ტრადიციები და წეს-ჩვეულებები. თუშეთი განთქმულია ხელსაქმით, ქსოვით, კერამიკის ნივთების კეთებით, საბრძოლო იარაღებით. მეტად საინტერესოა თუშური სოფლები, შენობა-ნაგებობები არქიტექტურული-ისტორიული თვალსაზრისით. გადმოცემის თანახმად ეს ადგილი თუშებისათვის კახეთის მეფეს სპარს დამპყრობთა წინააღმდეგ ბრძოლაში განსაკუთ-

რებული თავდადებისათვის უბოძებია. სახლები ფიქალის ქვით არის აგებული. თითოეულ სოფელში რამდენიმე ციხე-კოშკია. ზოგიერთ მათგანს სალოცავის დანიშნულება აქვს, ზოგს სამხედრო. თუშეთი ცნობილია ტრადიციული დღესასწაულებით, რომლისთვისაც საგანგებოდ ემზადებიან. თუშეთი საქართველოს მხარეებს შორის ერთ-ერთი უღამაზესი და ეთნოგრაფიულად მეტად საინტერესო კუთხეა. ამიტომ იპყრობს ეს მხარე ტურისტთა ყურადღებას.

თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალი დაარსდა 1961 წელს. მისი ფართობი 10 694 ჰექტარია. ნაკრძალის ტყეები გამოირჩევა მრავალფეროვნებით. აქ მოხინაღრე ცხოველთაგან აღსანიშნავია კავკასიური ჯიხვი, რომელიც მსოფლიოს წითელ ნუსხაშია შეტანილი. აგრეთვე არის არჩვი, მგელი, ფოცხვერი, დათვი და სხვ. ფრინველებიდან ვხვდებით შევარდენს, მთის არწივის და სხვ. ნაკრძალში დაშვებულია მხოლოდ საგანმანათლებლო სამეცნიერო ტურიზმი. გადაადგილება შეიძლება ფეხით და ცხენით სპეციალურად განსაზღვრულ მარშრუტებზე.

თუშეთის ეროვნული პარკი მდებარეობს აღმოსავლეთ კავკასიონზე, ზღვის დონიდან 900-4800 მეტრზე თუშეთის ქვაბულში. მისი ფართობი 83007 ჰექტარია. იგი დაარსდა 2003 წელს. ეროვნულ პარკში დაცულია ალპური მდელოები, მყინვარები, მდინარეთა სათავეები, იშვიათი და გადაშენების პირას მყოფი ცხოველებისა და მცენარეების სახეობები. აგრეთვე უნიკალური ფიტონარი ტყე. ასევე არყი, მუხა, ცირცველი, დგნალი. თუშეთი ცნობილია უნიკალური მთების მწვერვალებით: თებულოს (4492 მ.ზ.დ.), დიკლოს (4785 გ.ზ.დ.).

ამგვარად, კახეთის რეგიონის ტურისტული პოტენციალის დახასიათებით ჩვენ მცირე ექსკურსს ვაკეთებთ კახეთში ტურიზმის განვითარების შესახებ, გავეცანით რა იქ არსებულ ისტორიულ და კულტურულ ძეგლებს, ნაციონალურ პარკებს, სახელმწიფო ნაკრძალებს, გავრცელებულ ტრადიციებს, რომელსაც ხანგრძლივი ისტორია გააჩნია. ჩამოყალიბებული გვაქვს კახეთის ტურისტული პოტენციალის კრიტერიუმები და მათი მნიშვნელობა როგორც ეკოტურიზმის, ისე სამეცნიერო ტურიზმის განვითარების თვალსაზრისით. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ქ. სიღნაღში ჩატარებული სარეაბილიტაციო სამუშაოები, აგრეთვე სახელმწიფო განაგრძობს კახეთის სხვა ისტორიული ადგილებისა და ღირსშესანიშნაობების აღდგენა-რეაბილიტაციას. აღნიშნული სამუშაოების ჩატარება ხელს შეუწყობს რეგიონში ტურიზმის განვითარებას.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ბირუაკოვი მ., ტურიზმის თეორია, თბ., 2008.
2. მეტრეველი მ., ტურიზმი, თბ., 2003.
3. არაბული კ., ტურიზმის საფუძვლები, თბ., 2011.
4. WWW kakheth gov.ge.
5. car-rent ge/ka/...kakhethi-telavi-sighnagi-omalo.html.
6. WWW regions.ge.

Gogava Venera
*Full Professor of Tbilisi Institute
of Market Economy and Law,
Doctor of Economics*

**TOURISTIC POTENTIAL OF KAKHETI REGION
SUMMARY**

Tourism has been formed as a field of founding, sustainable development. Due to rapid pace and broad scales it is recognized as phenomenon of XX century.

Kakheti is a gorgeous place of Georgia, it is distinguished by both geographical location and cultural-historical monuments, because of great wars and selflessness of our ancestors.

Definition of tendencies of development of touristic market of Kakheti region.

- Natural conditions of Kakheti region;
- Historical and cultural-traditional richness of Kakheti;
- Protecting companies existing on the markets of tourist service of region;
- The level of development of tourism-related infrastructure in the region.

Studying these issues shall support in revealing directions of development of culture of tourism in Kakheti region, creation of such touristic products, which shall be sold profitably and gained incomes shall be used for realization of the program of protection and restoration of historical-cultural heritage.

Present state of historical-cultural monuments, national parks, natural reserves in Kakheti are given in the work. Rehabilitation works conducted by the government deserve high estimation. However, Kakheti touristic potential needs conduction of great works and Kakheti shall become the center of model tourism.

აგროტურიზმის საბანკო-საინვესტიციო-საფინანსო-საინფორმაციო უზრუნველყოფის და პრინციპები საქართველოში

ბოლო წლების განმავლობაში ტურიზმი ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკის განვითარების ერთ-ერთ უმთავრეს მიმართულებად არის მიჩნეული. ამიტომ, მნიშვნელოვანია მისი ყველა სახეობის და მათ შორის, აგროტურიზმის განვითარების შესაძლებლობებისა და პერსპექტივების კარგად გააზრება სხვა მოწინავე ტურისტული ქვეყნების გამოცდილების საფუძველზე.

აგროტურიზმი, როგორც პროგრამული ტურიზმის ერთ-ერთი მიმართულება ევროპის განვითარებულ ქვეყნებში (დიდი ბრიტანეთი, გერმანია, ბელგია და სხვა) ჩამოყალიბდა. აღნიშნული მიმართულების ტურისტული პაკეტებით სარგებლობის სურვილი გაჩნდა ინდუსტრიულ ცენტრებსა და ქალაქებში მცხოვრებ მოსახლეობაში, რომელთაც არც საკუთრება და აღარც ნათესაური კავშირი აქვთ სოფელში, დაძაბული სამუშაოს შემდეგ კი სოფლის ბუნებრივ მშვიდ გარემოში დასვენება ძალისა და ენერჯის აღდგენის საუკეთესო საშუალებად მიიჩნიათ. ამ მოთხოვნის დაკმაყოფილება საკუთარ თავზე აიღეს სოფელში მცხოვრებმა ოჯახებმა, რომელთათვისაც ქალაქელთა მასპინძლობა დამატებითი შემოსავლის წყაროდ იქცა.

დროთა განმავლობაში აგროტურიზმმა სხვადასხვა ქვეყნებში დამატებითი და განსაკუთრებული ფუნქციებიც შეიძინა. საინტერესოა, რომ იაპონიის სხადასხვა ფირმებში დასაქმებულ ახალგაზრდობაში პოპულარული გახდა საკუთარი ფესვების მოძიება, პროვინციებში წინაპართა მიწაზე მცირე მეურნეობების ჩამოყალიბება და დასვენების დღეებში მეგობრებთან და თანამშრომლებთან ერთად სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობა. მათთვის ამგვარი ტურიზმი, არა მხოლოდ განტვირთვის საშუალებაა, არამედ ჯანსაღი და ეკოლოგიური პროდუქტების წარმოებისა და მოხმარების საშუალებაც. რიგ ქვეყნებში (საფრანგეთი, იტალია, ესპანეთი და ა.შ.) აგროტურიზმი კონკრეტული მხარის, რეგიონების, მათი ტრადიციებისა და ცხოვრების პოპულარიზაციასა და წარმოჩენას ისახავს მიზნად. ჩინეთსა და კუბაში აგროტურიზმმა საგანმანათლებლო ფუნქციებიც შეიძინა და იგი სოფლის მეურნეობის განვითარებასა და ახალგაზრდობაში სოფლის მეურნეობისადმი ინტერესის გაღვივებას დაუკავშირდა.

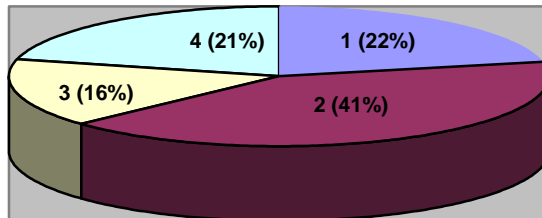
გაეროს ეკონომიკური და სოციალური საბჭოს მონაცემებით სოფლის მეურნეობის პროდუქციასა და სურსათზე მოთხოვნა უახლოეს წლებში 30%-ით, ხოლო 2050 წლისათვის 75%-ით გაიზრდება. ამდენად, არა მხოლოდ მსოფლიოს მოწინავე ქვეყნებმა, განვითარებადმა ქვეყნებმაც უსაფრთხოების, სტაბილურობისა და წინსვლის უმნიშვნელოვანეს პრიორიტეტად სოფლის მეურნეობის განვითარება დასახეს. ამის თვალსაჩინო მაგალითია კუბა, სადაც სოფლის მეურნეობაში მოსახლეობის 25%-ია დასაქმებული. სწორედ, ეს გახდა მიზეზი, რომ ქვეყანამ წარმატებით და ღირსეულად გადაიტანა ამერიკის მიერ დაწესებული ემბარგო და ამჟამად საკუთარ თავს სრულად უზრუნველყოფს სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციით. საგულისხმოა, რომ კუბის სოფლის მეურნეობის აღმავლობა და განვითარება პირდაპირ უკავშირდება სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობაში ახალგაზრდობის ჩართვასა და მათ აქტიურ მონაწილეობას. ამისათვის, ქვეყანაში ახალგაზრდობისათვის სოფლის მეურნეობის სფეროში სხადასხვა მიმართულებით სპეციალური განათლების მისაღებად პროფესიული მომზადების კურსები შეიქმნა უშუალოდ რეგიონებსა და სოფლებში, სადაც

პრაქტიკული ცოდნის დაუფლება შესაძლებელია როგორც სტაციონალურად, ასევე გასვლითი მეცადინეობების სახით - აგროტურების ფარგლებში. კუბის სოფლის მეურნეობამ იტვირთა არა მარტო საკვები პროდუქტებით ქვეყნის მოსახლეობის უზრუნველყოფა, არამედ საკუთარი სამკურნალო პრეპარატების წარმოების განვითარებაც, რისთვისაც აქტიურად მიმდინარეობს სამკურნალო მცენარეების მოშენება და ამ პროცესშიც ახალგაზრდობის ფართო წრეებია ჩართული. აგროტურების ფარგლებში ახალგაზრდები სხვადასხვა დროს ახდენენ სამკურნალო მცენარეთა მოშენებას, შეგროვებას და გადამუშავებაში მონაწილეობას.

ჩინეთში აგროტურების ძირითადი საგანმანათლებლო ფუნქცია ჩაის კულტურას უკავშირდება. ჩინეთის ყველა საგანმანათლებლო დაწესებულებაში, დაწყებული სწავლებიდან დაწყებული მაღალი კლასების ჩათვლით, საგანმანათლებლო პროგრამის აუცილებელ კომპონენტია გასვლითი მეცადინეობები ჩაის პლანტაციებში და საწარმოებში. მოსწავლეები ეცნობიან ჩაის წარმოების ისტორიას, ტრადიციას, საწარმოთა მუშაობას, უშუალოდ მონაწილეობენ პრაქტიკულ საქმიანობაში, რაც მათში ზრდის ინტერესს და პასუხისმგებლობას ამ დარგის შენარჩუნებისა და განვითარების თვალსაზრისით.

დღეისათვის ჩვენს ქვეყანაში, პრაქტიკულად, ყველა აღიარებს, რომ უმთავრესი ამოცანა სოფლის მეურნეობის განვითარებაა და რომ ის უნდა იქცეს ეროვნული მეურნეობის პრიორიტეტულ მიმართულებად. ბუნებრივია, ამ საქმეში წამყვანი და გადამწყვეტი როლი ახალგაზრდობამ უნდა თქვას. ამდენად, საინტერესოდ მივიჩნით სოფლის მეურნეობისა და სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობისადმი ახალგაზრდობის ინტერესის შესწავლა-გაანალიზება, რისთვისაც მოვახდინეთ შერჩევითი გამოკითხვა.

სულ გამოკითხულ იქნა 171 ადამიანი. მათ შორის გამოვყავით ოთხი ასაკობრივი ფოკუს-ჯგუფი: 18 წლამდე- 37 ადამიანი, ძირითადად, სკოლის მოსწავლეები; 18-25 წელი-71 ადამიანი. მათ შორის: 63 სტუდენტი, 3 საჯარო მოსამსახურე, 3 თვითდასაქმებული, 2 უმუშევარი; 25-40 წელი - 27 რესპოდენტი. მათ შორის: 14 საჯარო მოსამსახურე, 5 თვითდასაქმებული, 8 უმუშევარი; 40 წლის ზემოთ - 36 ადამიანი. ამათგან: 23 საჯარო მოსამსახურე, 8 თვითდასაქმებული, 5 უმუშევარი. გამოკითხვაში მონაწილეთა განაწილება ასაკობრივი ჯგუფების მიხედვით ნაჩვენებია დიაგრამაზე 1.

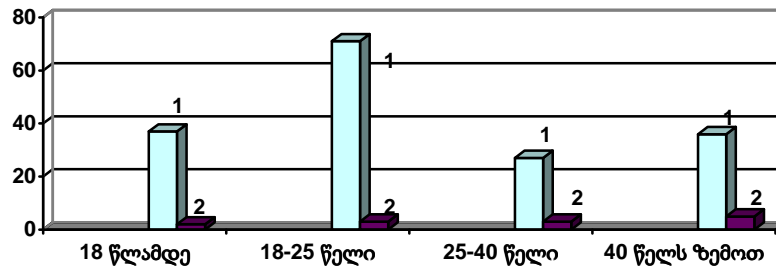

დიაგრამა 1: გამოკითხვაში მონაწილეთა განაწილება ასაკობრივი ჯგუფების მიხედვით:

1- 18 წლამდე, 2- 18-25 წელი, 3- 25-40 წელი, 4- 40 წლის ზემოთ.

გამოკითხვის შედეგად გამოიკვეთა, რომ აგროტურებით ახალგაზრდობის დაინტერესება ძალიან დაბალია და თითოეულ ფოკუს-ჯგუფში იგი 2-5 ადამიანის ფარგლებშია (იხ. დიაგრამა 2). როგორც დიაგრამიდან ჩანს, 18 წლამდე ასაკის ახალგაზრდებს შორის აგროტურების მიმართ ინტერესი გამო-

ხატა გამოკითხულთა დაახლოებით 5,4%-მა, 18-25 წლის ახალგაზრდებში ასევე 4,2%-მა, 25-40 წლის ახალგაზრდებში 11,1%-მა, ხოლო 40 წელს ზემოთ- 13,8%. ეს გვაფიქრებინებს, რომ ჩვენი ქვეყნისათვის მაგალითად უნდა იქცეს ჩინური გამოცდილება და სასკოლო ასაკის ბავშვებისა და მოზარდებისათვის დაიგეგმოს აგროტურები ვენახებში, პურისა და სიმინდის ყანებში, ხეხილის ბაღებში, სხვადასხვა ფერმებში, სანერგეებში, სათბურებში, საწარმოებსა და კვლევით დაწესებულებებში. მოზარდები გაეცნობიან სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობის იმ ეტაპებს, რომელიც აუცილებელია კონკრეტული პროდუქციის მისაღებად, ღია გრუნტსა და წარმოების პროცესში აუცილებელ მოწინავე მანქანა-მოწყობილობებსა და დანადგარებს, სხვადასხვა მიმართულების კვლევით მუშაობას.

დიაგრამა 2. აგროტურებით დაინტერესებულ ახალგაზრდათა რაოდენობა:

1-სულ გამოკითხულთა რაოდენობა, 2-აგროტურიზმით დაინტერესებულთა რაოდენობა.

საგულისხმოა, რომ აგროტური მოიცავს საგანმანათლებლო-შემეცნებით, ეკო და ეთნო ტურის ელემენტებს, ვინაიდან ამ დროს მოზარდს საშუალება ეძლევა გაეცნოს კონკრეტული კუთხის ეთნოგრაფიულ თავისებურებებსა და ტრადიციებს, უშუალოდ შეეხოს მშობლიურ ბუნებას და შეიძინოს პრაქტიკული შრომითი საქმიანობის ჩვევები. უფროს კლასელ მოზარდთათვის, იაპონელთა გამოცდილების გათვალისწინებით, შესაძლოა მოეწიოს აგროტური შრომითი ტურის ფორმით. ტურის ორგანიზატორების მასპინძლებთან წინასწარი შეთანხმების საფუძველზე, მოზარდებს შეეძლება კონკრეტული ოჯახის სამეურნეო-შრომით საქმიანობაში მონაწილეობა და მათთვის სასარგებლო და საჭირო სამუშაოს შესრულებაში დახმარება. ამ ტურის ფარგლებში მოზარდი მოახდენს თვითრეალიზაციას, გააცნობიერებს, როგორი შრომაა საჭირო კონკრეტული პროდუქტის მისაღებად, თვალნათლივ დაინახავს საკუთარი შრომის შედეგს - შესრულებულ სამუშაოს, კმაყოფილ მასპინძელს, რაც მასში წარმოშობს განცდას, რომ იგი სასარგებლო და საჭირო ადამიანია.

ამრიგად, მსოფლიოს მოწინავე და განვითარებული სოფლის მეურნეობის მქონე ქვეყნების გამოცდილება ცხადყოფს, რომ აგროტურიზმი უზრუნველყოფს არა მხოლოდ სოფლის პირობებში დასვენებას, არამედ მნიშვნელოვან საგანმანათლებლო-აღმზრდელობით ფუნქციასაც ასრულებს მოზარდ თაობაში სოფლის მეურნეობისადმი ინტერესის გასაღვივებლად. აღნიშნული გამოცდილების გათვალისწინებით, ჩვენს სინამდვილეშიც მიზანშეწონილია აგროტურების ორგანიზება სხვადასხვა სასკოლო ასაკის მოსწავლეთათვის, რათა ისინი გაეცნონ ტრადიციული სასოფლო-სამეურნეო და კვების პროდუქტების წარმოების პროცესებს, მონაწილეობა მიიღონ შრომით საქმიანობაში და

ჩამოყალიბდეთ გარკვეული მოსაზრებები მათი შემდგომი საქმიანობის შესახებ.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ლ. ხარტიშვილი ლ., ტურიზმი სოფლად. დამხმარე სახელმძღვანელო, ელკანა, 2008
2. შარაბიძე ნ., ახალი მიდგომები აგროტურიზმის ინოვაციური განვითარების საკითხებზე, ქსც პერიოდული სამეცნიერო ჟურნალი ნოვაცია №8, 2011წ. 140-143 გვ.
3. ტურიზმი დ მოზარდ თაობაში ეროვნული თვითშეგნების ჩამოყალიბება დ განვითარების საშუალება. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია კოლხა 2009წ. ქუთაისი.
4. გაეროს ეკონომიკური და სოციალური საბჭოს 2011 წლის ანგარიში.
5. www.euronews.com/programs/learning-world/

Sharabidze Nana

Acad.doctor of Akaki Tsereteli State University

EDUCATIONAL FUNCTION OF AGRO TOURISM AND ITS PERSPECTIVE IN GEORGIA Summary

Experience of agro tourism of the countries with the developed and advanced agriculture is considered. It is shown that agro tourism provides not only rest in rural conditions, but also has important educational function for the purpose of increase of interest of youth to agriculture. The recommendation, that taking into account the specified experience, and at us expediently organization of agro rounds for schoolchildren of various classes is stated. They will familiarize with processes of manufacture traditional agricultural and foodstuff, will participate labor activity and they will have a certain opinion concerning the further activity.

Slavin Volodimir

PhD candidate,

Kamenec-Podilskiy State Agrarian technical University

(Ukraine)

CONCEPTUAL APPROACHES TO THE ORGANIZATION OF THE INVESTMENT ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Annotation

The evaluation of assessment of the effectiveness of investment projects of agricultural enterprises is defined. The consequences of any risky decisions in evaluating the efficiency of investment projects are analyzed.

Keywords: farmers, agriculture, efficiency, investment, rate assessment, formation.

Славин В.С. Концептуальные подходы к организации инвестиционной деятельности сельскохозяйственных предприятий

Анотация

Определены показатели оценки эффективности инвестиционных проектов аграрных предприятий. Проанализированы последствия любого рискованного решения при оценке эффективности инвестиционных проектов.

Ключевые слова: аграрные предприятия, хозяйственная деятельность, эффективность, инвестиции, показатель оценки.

Introduction

In the course of agrarian reform, market-oriented system of financing replaced the planned distribution system. The development of market relations promoted the formation of new channels of engagement and use of financial resources. In addition, there have been some institutional changes, new regulations and legislation taking place. However, along with positive negative moments also exist. Thus, during the years of reform there has been a sharp reduction in investment in agriculture from all sources of financing, as well as the reduction of budget allocations in total financing. In addition, the economic situation of the majority of agricultural enterprises does not allow them to invest because of the low profitability of their activity.

Analysis of resent research

Problems of state regulation of material, financial, informational provision for the investment of agricultural production have been addressed by J. Bilousko, A. Galchinsky, O. Datsiy, M. Demyanenko, V. Zinovchuk, T. Zinchuk, M. Zubets, M. Malik, A. Malinowski, L. Maslovskaya, G. Pidlisetsky, P. Sabluk, O. Skydan, V. Topiha, O. Ulyanchenko, O. Shebanin, and V. Yurchyshyn. To the problem of efficiency of investments in the agricultural area are devoted works of national scientists such as: V. Andreychuk, S. Hutkevych, P. Kaninskiy, M. Kiselya, M. Kodenskoyi, M. Kropyvko, E. Lanchenk, Y. Lupenko, K. Prib, O. Shestopal and other.

Statement of research objectives

- to identify the indicators for assessing the effectiveness of investment projects of agricultural enterprises;

- to analyze the consequences of any risky decisions in evaluating the effectiveness of investment projects.

Results

Ukraine holds one of the last places among European countries. In addition, the chronic shortage of working capital does not allow agricultural enterprises to spend quality time on

sowing and harvesting. These and other reasons make it difficult for domestic producers to exit the crisis and access an effective level of management, to enable the successful competition with foreign suppliers of agricultural products in the Ukrainian food market. Under these conditions, it is vital for agricultural enterprises to develop the conceptual approaches of the investment activity and to find the necessary funding of investment resources and their effective investment. In scientific literature, typically three main groups of sources of financing are distinguished: 1) the own funds of enterprises - profit, depreciation, amounts paid by the insurance in the form of compensation for damage other types of assets, etc., 2) public funds - the budget, extra budgetary funds, property, public property, etc. 3) borrowed funds - loans from the commercial banks and other financial institutions, etc. [1, p. 84].

It should be noted that some authors, such as E. Krylov and I. Zhuravkova allocate foreign investments into a separate group of sources of financing in the form of financial or other participation in the authorized capital of joint ventures and direct investment of international organizations and financial institutions, states, businesses and organizations of different forms of property and individuals [4, p. 172]. Sources of financing must also be distinguished by the means of the property relations - personal, involved and borrowed. We offer to distinguish the sources of funding according to the type of property: public funding sources, financial resources of business entities of commercial and noncommercial types; funds of foreign investors. In terms of owners these funds originate from the state, regional and enterprise level.

In terms of business investment subject it is essential to use in practice various sources of investment. In connection with this an important issue is to establish the optimal ratio between the different sources. We believe that both now and in the short term, the share of own funds in the structure of sources of financing will be too high - 55-60%.

Thus, at the present state cannot find the necessary financial resources to invest into even into the priorities of the economic reform which slows down the process of structural transformation, does not contribute to the competitiveness of domestic agricultural production, and makes it impossible to solve acute social and economic problems in rural areas.

International and domestic experience indicates that an important investment requirement is the development of the project. It should be noted that the establishment of an investment project of the new enterprise, reorganization with or without preserving the profile of products sold by the passage is being accomplished in three phases: pre-investment, investment and production.

Pre-phase consists of three stages: determination of (research) of favorable conditions, pre-feasibility analysis (analysis of alternatives and choosing the direction of the project, formulation of project) feasibility of the project (detailed evaluation of the project). The next phase - investment - is the introduction of production capacities in the business of material and immaterial production.

In the production phase the release of goods and services occurs; real investment returns in the form of consumption of goods and services, increasement of investment potential; replenishment of investment resources of income. Obviously, any investment project can be practically implemented if the effectiveness of its application is proven and fully justified. Moreover, the economy's urgent need for investments, their apparent failure makes the issue of rational, efficient use of investment more important.

It should be noted that with Ukraine's transition into the market relations the methodological framework that was elaborated and widely used during the period of planned economy cannot be generally used to study the efficiency of investment. Under these conditions the evaluation of efficiency of investment has scientific and practical interest because dependent on how objectively, comprehensively it is being accomplished the payback period of capital invested, the rate of the company, as well as many other economic and social problems depend on. Objectivity and comprehensiveness of assessment of investment projects,

in turn, are largely determined by the use of modern methods of economic evaluation. We believe that in evaluating the efficiency of investment projects it is necessary to distinguish between these three groups of indicators: 1) commercial or financial performance, taking into account the financial implications of the project for its direct participants, 2) fiscal performance, reflecting the impact of the implementation of the project for the state, regional and local budgets, and 3) economic efficiency that characterizes the costs and results of the project and takes into account the interests of its members and the interests of the country, industry and enterprise.

Despite the simplicity of calculations, to de facto quantitatively evaluate the efficiency of funds invested in economic projects is difficult. A characteristic feature of the investment is that the cost of investment resources prior obtaining of results, separated from it with a considerable period of time. Economic theory states that goodwill of people of today is estimated higher than the one which will exist in the future. In the literature, this feature of economic behavior of the subjects of the market economy is called the "interim benefits" [2, p. 312].

One way that is important and used in practice in evaluating the effectiveness of investments is a discount. It is based on the fact that any amount to be received in the future has a smaller objective of usefulness, because if you put it into circulation and make the income out of it, then after a year or two it will not only be preserved but also increased [3, p. 89].

Currently, most common in Western countries and the United States are the following indicators evaluating the effectiveness of investments, based on discounting: the method of net present value, internal rate of return method, profitability index, discounted payback period of investment.

The effectiveness of investments depends on many factors, including the risks and uncertainties. The fact is that any investment decisions are de facto under risk and uncertainty. The consequences of such decisions are usually not known when the decision is made and the results can be better or worse than expected. In agriculture the problem of taking into account the risk factors and uncertainties is even more acute than in the agriculture, due to the fact that due to the specifics of the reproductive process it is a more risky sector of the economy. Variability of prices and yields are the main sources of risk in agriculture. Changes in technology, legal, social and human factors also are sources of risk.

Usually, under the investment risk one should understand the probability of incurring losses or missing profit from investments which are a subject of the measurement. However, the premium for a risk taken is an additional income, which the investor hopes to gain when he invests into risky projects compared with projects associated with zero risk. In the literature usually the following main sources of investment risk are distinguished: macroeconomic instability (high rates of inflation, exchange rate etc.), instability and unpredictability of economic legislation - political instability at the regional and local levels, unpredictable climatic conditions of the enterprise, fluctuations in market conditions, prices, demand for products, etc. [5, p. 156]. All the above factors may somehow affect the purchasing power of money, and therefore the investment in investment projects. However, one should not avoid risky situations and not give up making risky investment decisions, but rather study and analyze the risk factors and seek to manage them instead.

Meanwhile, various businesses approach risky situations and solutions in different ways. In this regard, Professor of Sociology from the University of Illinois J. Robinson divides entrepreneurs into groups on the basis of their attitudes to risk [6]. He identifies the following groups: "those who avoid risks", "brave", "adventurers", "calculators".

A group of "those who avoid risk" are the most careful entrepreneurs that take into account the risks. In their decisions they focus on the worst combination of circumstances. Therefore, if the representatives of this group miss favorable circumstances they lose the

opportunity to receive additional income. "Brave", on the contrary, "take" a lot of optional risk. Brave plungers are that close to all eyes and go to great risk, hoping for high returns. Brave men usually fail because they refuse to take measures to mitigate adverse effects. "Adventurers" are entrepreneurs who like risks. Often they are looking for a chance to take risks, but most are able to keep control of risk within reasonable limits. "Calculators" recognize that they must "take" some risks because it is impossible to move forward. Before you decide and start some action, they collect information and analyze the possible consequences. "Calculators" are trying to be realistic, to recognize risks and to reduce them to an acceptable level. Most American farmers are "calculators" at least in most of their decisions.

Conclusions

Thus, in evaluating the efficiency of investment projects one must first analyze and evaluate all the possible consequences of any risky decisions. In the economic literature it is proposed to use different methods to analyze the risk of the project. The most common of which include: the method of break-even analysis techniques and dynamics, the method of adjusting discount rate, the method of determining the required rate of return, the method of accurate equivalents, the method of a sensitivity analysis of performance criteria, the method of scenarios, the method of determining probabilities of outcomes, the method of a "decision tree", methods that use elements of applied game theory. The choice of a method for risk assessment and appropriate investment criteria is being determined on a case-by-case basis taking into account the economic situation of agricultural enterprises.

References

1. Зубець М. Розвиток інноваційних процесів в агропромисловому виробництві / М. Зубець, С. Тивончук. – К.: Аграрна наука, 2004. – 192 с.
2. Инвестиционная деятельность: учеб. пособ. / [Н. В. Киселева, Т. В. Боровикова, Г. В. Захарова и др.]; под ред. Г. П. Подшиваленко и Н. В. Киселевой. – [2-е изд., стереотип]. – М.: КНОРУС, 2006. – 432 с.
3. Канінський П.К. Інвестування діяльності малих підприємств / П.К. Канінський, В.К. Збарський // Агроінком. – № 11-12. – 2008. – С. 87-92.
4. Крылов Э. И. Анализ эффективности инвестиционной и инновационной деятельности предприятия: учеб. пособ. / Э. И. Крылов, И. В. Журавкова. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 384 с.
5. Семенов В. Ф. Загальний курс агробізнесу: навч. посіб. / В.Ф. Семенов, І.Ю. Сіваченко, В.П. Федоряка; за ред. В. Ф. Семенова, І. Ю. Сіваченко. – К.: Знання, КОО, 2000. – 301 с.
6. Robinson P.A. Some aspects of the pure theory of capital / P. A. Robinson // Quarterly Journal of Economics. – 1937. – May.

Tihonchuk Lesya
Ph.D. candidate,
Academy of Municipal Management (Ukraine)

THE FORMATION OF EFFECTIVE RESOURCE SUPPORT OF AGRICULTURAL PRODUCERS THROUGH THE DEVELOPMENT OF FINANCIAL AND CREDIT RELATIONS IN UKRAINE

Annotation

In the article the basic problems of financial and credit relations in the agricultural sector of Ukraine at the present stage of development are revealed and the ways to achieve effective resource support of agricultural producers through the development of financial institutions are discussed.

Key words: agriculture and agricultural enterprises, lending, financial mechanism, commercial banks, credit risks.

Тихончук Л.Х. Формирование эффективной ресурсной поддержки производителей сельскохозяйственной продукции через развитие финансово-кредитных отношений в Украине

Аннотация

В статье рассмотрены основные проблемы финансово-кредитных отношений в сельскохозяйственном комплексе Украины на современном этапе развития, определены пути достижения эффективного ресурсного обеспечения сельскохозяйственных товаропроизводителей с помощью развития системы финансово-кредитных учреждений.

Ключевые слова: сельскохозяйственный комплекс, сельскохозяйственные предприятия, кредитования, финансовый механизм, коммерческие банки, кредитные риски.

Introduction

Changes in the financial mechanism, caused by the dynamic development of the environment and the need for the farm entities to be adapted to the market conditions, require new approaches to their credit relations. Currently, there is the controversial approach towards the definition of factors that hinder the development of these relations and the priorities of farm entities' crediting process. One reason for it is not an explicit theoretical and methodological study of these processes along with the practices of bank lending to agro formations.

For a long time agricultural complex of Ukraine had been operating in the conditions of low logistical security. Poorly developed credit market and therefore the lack of funding money is the remarkable obstacle for its rapid development. One of the most critical problems is the lack of role of commercial banks in lending to agricultural producers. As the result the potential for the development of agriculture complex cannot be used to its fullest.

Under modern conditions, when on the world market there is a growing demand for food, an extremely important task is the further development of domestic agriculture on the direction of strengthening the material-technical base, also through the establishment of credit processes for agricultural enterprises.

Thus, the formation of the effective mechanism for crediting agricultural enterprises, which would be able to meet the high demand in the market of crediting agriculture and to overcome the tendency of low offers on loans by commercial banks, is the priority goal for the development of agricultural sector.

Statement of research objectives

The purpose of the article is to analyze the main problems of finance and credit relations in the agricultural sector of Ukraine at the present stage of its development, to identify ways to achieve the effective resource supply of agricultural producers through the development of financial and credit institutions.

Results

One of the fastest growing sectors of the Ukrainian economy is the banking one, which demonstrates high numerical growth in the scale of its activities and significant impact on all parts of the economic system. An important role in the development of economy in general and the agricultural sector in particular in Ukraine plays the relations between agricultural enterprises and banking institutions. The development of agriculture is impossible without bank lending, which is ensured by the tendencies of the economic cycle and financial resources associated with the peculiarities of their circulation [4].

It is clear that agricultural lending is inherent with high risks, which increase even more through the following specific features: agricultural production is seasonal, with the long production cycle, the time of investment in resources, production and reception of products in most agricultural areas is separated by at least 6 months, agricultural production, despite of technological progress, is in a strong dependence on climatic factors (drought, floods, epizootic, etc.), the existing disparity in prices is not in favor of agriculture and so on.

The objective necessity for crediting agricultural enterprises is due to the existence of seasonal needs for additional working capital in ensuring the continuation of its movement. With the help of the short-term loan, agricultural enterprises as the rule cover the difference between the overall need for financial resources and their existing volumes. Thus, the credit provides stable conditions for economic activity while acting as the balance feature of financial resources.

Despite to some progress in the development of crediting process into the agricultural sector in recent years, lending is still far from the needs of the sector and the credit mechanisms are not perfect, neither in terms of protecting the interests of borrowers nor the security of financial institutions providing loans [3].

In addition, during the process of providing bank loans there is the lack of knowledge and experience of the borrowers in order to properly present the status and capabilities of their business and to assess the validity of the requirements which are put towards them by lending institutions. On the other hand, due to the inadequate legislation and slowness of the judicial system, credit institutions have very limited access to debt recovery, and, consequently, they compensate high risks of loans by imposing strict requirements for borrowers and higher interest rates.

It should also be noted that by this time most of the credit market problems remain unsolved. First of all we are talking about improving the legal framework that governs the legal, financial and credit relations in the agricultural sector and the further development of credit institutions. Thus, the questions of land ownership, undeveloped market of land use, significant deterioration and moral obsolescence of fixed assets remain unresolved. It is known that the absence of the market of land prevents its use as the collateral for the loan, which in turn impedes the development of the long-term lending.

One must also intensify the new forms of crediting in the agriculture which will enable getting commercial loans without the direct government involvement. An example of this would be obtaining loans which are secured by manufactured products, factoring transactions, loans by promissory notes and financial leasing.

Now the functions of the credit-deposit servicing of the agriculture in Ukraine are being performed by unspecialized commercial banks, which are seeking minimal risk of their capital investment into the agricultural sector [5].

At the same time, examples of successful activities of foreign banks in many countries in the agricultural sector indicate that they have learned to effectively manage their risks. Among the factors that contribute to this are the following:

- the analysis of projects and the solvency of rural households;
- gradual structuring: from small loans to re-lending larger reliable borrowers;
- the diversification of loan portfolio;

- the combination of group and individual lending technologies;
- the expansion of activity in remote areas by working with credit unions
- providing financial services of attracting deposits and loans;
- the creation of effective incentives for staff and borrowers in order to ensure the timely repayment of loans.

Agricultural producers may prefer the traditional cultures and technologies which are less profitable, but more reliable and stable in order to manage risks and minimize them. However, under the condition of proper encouragement they can also complement the current crop of potentially risky cash crops, which will give more profit. In addition, budgets of farmers and small businesses are largely integrated with the finances of their households, so the total cost of agricultural production, consumption, social goals can be directly linked. In many cases, the bias of the bank employees in regards to insurmountable problems of agricultural crediting has become a disaster, because due to this situation this type of credit is either categorically excluded, or very complicated to receive and more expensive [1].

There is a compromise between diversification and specialization. The access to the world markets induces producers to implement highly specialized, growing high-yielding varieties and getting revenue and profit from economies of the scale production. Maybe they will have to use the mechanisms of risk management (such as insurance, price stabilization means, and futures) in practice for diversification in favor of small scale activities and transition to a narrow specialization. Non-financial institutions and government can take an active part in such risk management in order to stimulate investment in the commodity of sub-sectors and encouraging the inflow of funds from the private sector.

Experience of the developing countries also confirms that most financial institutions, including commercial banks, are avoiding cooperation with enterprises of agriculture. Mostly it is a consequence of the financial policy of restricting risk or poor management. On the other hand, this experience also suggests that the reformed and well-managed specialized agricultural financial institutions can provide a favorable and stable credit of commodity production, processing and trade. These institutions include banks, agricultural development (China, India, Iran, Indonesia, Pakistan, Algeria, Tunisia, etc.), rural banks (in Nigeria, Ghana, Tanzania, Philippines, Indonesia), financial cooperatives (in Kenya, Tanzania), rural funds (in Syria, India, Indonesia) [2].

For these institutions and their customers financing the agricultural sector is an attractive business. Their experience also showed that social and economic objectives of rural and agricultural development are best achieved not through charity, but with the help of financial relations between the institutions and their customers based on commercial principles.

Such entities may advantageously provide commodity loans: not as a single service, but as part of sustainable profitable loan portfolio. Therefore the limits of credit process are being gradually expanded, balancing between a purely commercial projects and projects of social and economic development.

Although agricultural credit inherent in the particular problems of modern agricultural development, banks can effectively overcome them. These institutions have developed risk management strategies for agricultural credit and other rural projects [7].

The essence of the strategy of credit risk management for agricultural borrowers lies in their systematic detection and minimization.

Some lessons for the development of domestic financial mechanism of the agricultural sector can be taken from the experience of successful foreign banks in agricultural development. These, above all others, are:

- the thought-out and effective financial policy that works and promotes innovation;
- the attractive banking products savings and loan with appropriate stimulation of employees, effective system of internal control and supervision ensuring high profitability of rural micro-credit;

- the poor segment of the population can save, and rural financial institutions can mobilize these resources with minimal cost;
- if financial services are being provided without stimulation of lending, the demand for deposit savings exceeds the demand for loans with a large "plus";
- the incentives for the timely repayment of credits, which work effectively;
- the coverage from the side of the financial institution of a huge number of people with low income combined with competitiveness, breakeven point, and financial independence of the bank;
- high transaction costs can be reduced by increasing the amount of loan-able funds [6].

Agricultural development banks in many countries are viable and sustainable providers of financial services to all segments of the rural population, including the especially poor ones, fulfilling an important social and economic mission.

Conclusions

A lot of factors that effect the development of the process of bank lending into the agricultural sector can be divided into two groups: factors that are determined by the specific features of agricultural borrowers, and the factors governing the economic and legal relations of banks and borrowers. Of course, not all factors are equally having positive effect on the willingness of commercial banks to lend money to agricultural enterprises. Some factors, due to the specifics of the agricultural businesses in our country, limit the number of credit portfolio, as well as increase the riskiness of both the agribusiness and the related bank loans.

One of the features of crediting agricultural borrowers is the significant complexity analysis and control of business borrowers, connected with their diversified activities (each company has several types of activities: crop, livestock, horticulture, vegetable growing, etc.).

Moreover, taking into account the lack of specialists with agro technical education in banking institutions, banks are forced to engage seasonal monitoring of future harvest (mortgage) agronomists and animal husbandry, which increases the cost of bank credit operations.

The use of future crops and livestock offspring as the collateral for the provision of the credit increases the credit risk, as the early realization of collateral is almost impossible. Moreover, the specificity provided requires more active formation and development of the market of forward and futures contracts as well as the insurance market in Ukraine.

During registration of the future harvest the seizure of the collateral can usually be done only after the harvest has been collected. Thus, in case of adverse weather conditions the non-assembled yield may die, and the borrower will lose not only a source for repayment, but also the collateral that serves as the security for fulfilling obligations before the bank. Therefore, taking into account the high dependence of agribusiness on natural factors, one of the ways to minimize the credit risk is insuring the crop.

Ukraine should have the strong agricultural sector in order to address the difficult socio-economic tasks and goals and ensure the food security. The system of financial institutions should contribute to the effective resource support of agricultural producers and the formation of new government policy regarding financial relations in the countryside, progressive forms of financial support of the agrarian sector of economy in consideration with international experience in this sphere.

In order to achieve this goal it is essential to:

- strengthen political will for legislative regulation and the creation of appropriate regulatory framework;
- create and implement an adequate strategy for reforming agricultural production;
- create and implement an effective system of financial services provided to farmers, with branches representing profit centers;
- to provide operational and financial stability;
- to ensure the effective internal control and external bank supervision

References

1. Алексійчук В.М. Гроші та кредит в системі відтворення АПК. – К.: ІАУ. – 1999. – 383 с.
2. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник. 2-ге вид., доп. І перероблене. – К.: КНЕУ. – 2002. – 624 с.
3. Витвицька О.Д. Розвиток ринку сільськогосподарської техніки / О.Д. Витвицька, М.С. Даценко // Економіка АПК . – 2010. - №10. – С. 103-108.
4. Даценко О.І. Ринок факторингових послуг: проблеми розвитку та перспективи / О.І. Даценко // Фінансовий ринок України. – 2010. - №9. – С. 20-23.
5. Дем'яненко М.Я. Кредитування сільськогосподарських підприємств: теорія і практика // Облік і фінанси АПК. – 2005. – № 7. – С. 9–19.
6. Дмитренко Д.Г. Проблематика українського села в контексті забезпечення сільськогосподарських товаровиробників необхідною технікою на прикладі діяльності національної акціонерної компанії «Укראгролізінг» / Д.Г. Дмитренко // Економіка АПК. – 2010. - №6. – С. 49-52.
7. Кушнір І. Банки сільськогосподарського розвитку в системі фінансування агропромислового комплексу / І. Кушнір // Вісник Національного банку України – 2011. – № 4. – С 27-29.

Antonov Andriy

*Ph.D. in Economics, Postdoctoral Fellow,
Dnipropetrovs'k State Agrarian University (Ukraine)*

THE OPTIMAL RATIO BETWEEN THE PRODUCTION AND THE ECOLOGY IN TERMS OF SUSTAINABLE RURAL DEVELOPMENT

Analyzed the actual state of operation of agricultural production, rural social sphere as well as state and problems of the environment. Proposed economic mechanisms to ensure environmental safety in rural areas of Ukraine.

Keywords: *agricultural policy, production, ecology, environment, management, rural, agricultural products, sustainable development.*

Антонов А.В. *Оптимальное соотношение между производством и экологией в концепции устойчивого развития сельских территорий*

Проанализированы фактическое состояние функционирования сельскохозяйственного производства, социальной сферы села, а также состояние и проблемы окружающей среды. Предложены экономические механизмы обеспечения экологической безопасности сельских территорий Украины.

Ключевые слова: *аграрная политика, производство, экология, природная среда, регулирование, сельская территория, сельскохозяйственная продукция, устойчивое развитие.*

Introduction

At the current stage of the development of Ukrainian economy one of the main areas of regulation of rural development is the government regulation, based on which the program-target approach is being approbated and mechanisms of ensuring sustainable development of rural areas are being approved.

Overcoming the problems of low efficiency of agricultural policy, deficit in the country's budget for social spending, slow formation of rural self-government, distant location of the farmers from the markets for agricultural products, limited access to logistical, financial and information resources requires substantial strengthening of the state influence on rural areas. Regulation of the rural development differs significantly from the regulation of agriculture, because we are talking not about the industry sector, but the component of territorial organization of rural society, therefore other methods and approaches are required. Thus, rural areas should be singled out as an independent object of state regulation.

Analysis of recent research

Significant contribution to the formation of ideas about approaches of managing the country's regional development, principles of designing and implementation of regional policy, identifying features of regional policy and the policy of the regions, identifying their subjects and objects made such leading scientists as E. B. Alayev, O. Amosha, G. V. Balabanov, P. T. Bubenko, Z. S. Varnaliy, S. G. Fields, Z. V. Gerasymchuk, A. P. Golikov, G. K. Provinces, M. I. Lower, L. M. Zaitsev, Y. Ipatov, B. T. Kliyanenko, V. S. Kravtsiv, A. P. Kraynyk, N. G. Kuznetsov, L. M. Kuzmenko, A. G. Mazur, T. S. Maximov, A. Marshall, M. G. Chumachenko, B. M. Shtulberh, M. D. Yankiv and others. Scientists who research the development of rural areas are M. K. Orlatyy, I. V. Prokop, P. T. Sabluk, V. Yurchyshyn and others.

Statement of research objectives

- To analyze the actual state of functioning in agricultural production, social sphere of rural areas as well as the state and problems of the environment;

- To offer economic mechanisms in order to ensure environmental safety in rural areas of Ukraine.

Results

Under certain requirements, the agricultural sector makes a significant contribution to the vitality of rural areas, preserving the agricultural landscape and cultural heritage, to the preservation of agro biological diversity. Agriculture plays a vital role in maintaining the soil fertility and protection of land against erosion and other negative effects of natural and man-made disasters.

Pollution and soil erosion. Territories, which are not affected by human activities, remain not so much in the world- only 39% of the total area of the Earth [6, p. 153].

For example, in the Russian Federation, whose total area is 17.1 million km², the area of untouched by the economic activity land is 7.8 million km² (41-47% of the total area); in Canada respectively - 9.98 million km² and 6.4 million km² (64.1%); in Australia - 6.2 million km² and 2.5 million km² (40.3%); in Brazil - 8,460,000 km² ;and 2.4 million km² (28.4%) ; in China - 9.33 million km² and 1.8 million km² (19.3% of the total area). In Ukraine, whose total area is 603.5 thousand km², the area which is preserved in its natural state is only 50 km², or 8.3% of the total area and this margin is very close to be critical [4, p. 43].

Nowadays the state of land in Ukraine in general terms can be described as unsatisfactory. Agriculture remains extensive with a very high level of agricultural development of the territory and, in particular, its plowedness.

The high rates of tilled soil of agricultural land under the circumstances of low yields indicate the inefficient use of land resources and increasing of water and wind erosion. In some regions the level of agricultural tilled soil land even exceeded 90% (Kirovograd - 95.9%, Kherson - 94.0%, Cherkasy - 93.6%, Dnipropetrovsk - 92.9%, Mykolaiv - 90.8%, Vinnytsia 90, 5%) [5, p.14].

The main changes in agricultural soils are related to the mechanical application of a fertilizer on them. Plowing the soil changes its profile, destroys its structure, leading to depletion of the upper horizons by water and wind erosion while agricultural machines compact the soil. Mineral and organic fertilizers also have a great influence. They are sometimes excessive and pollute groundwater and surface water. Particularly it is the case for developed economies, where intensive technologies are applicable and fertilizer is being brought more than 100 kg / ha.

Obtaining high yields is currently impossible without the use of different pesticides to protect plants. Now there is a tendency of reducing their use because many pests have adapted to them. There is also a loss of beneficial soil microorganisms, contamination of finished vegetable production and accumulation of harmful substances in the water, animals and humans.

One of the main conditions of soil contamination from pesticides is through creating a less toxic volatile compounds and the reduction of norms of chemical treatment. There are ways to reduce the volume of processing plants by pesticides without the loss of efficiency:

- A combination of agro technical pesticides with biological ways of combating pests. The aim of it is not to completely destroy the pests, but to protect the agricultural spices;
- The use of new pesticides. The use of new forms of pesticides allows to reduce the rate of active substance and to minimize soil contamination;
- An application of 2-3 pesticides with varying mechanisms of action in turn. This prevents the adaptation of pests.

The low culture of livestock farming leads to an accumulation of huge amount of manure near cattle farms, which is a dangerous factor in contamination of soil and water. They pile up a large amount of harmful bacteria which may be causative for dangerous diseases - tetanus, brucellosis, anthrax, tuberculosis and others.

To particularly dangerous consequences of the negative impact of humans on earth belongs accelerated erosion. Under erosion one should understand processes of destruction and removal of fertile layer of water or wind. Natural erosion occurs very slowly, and the processes of leaching and soil blowing are balanced by natural soil. Under the condition of accelerated

erosion the damage on soil processes many times faster. Natural erosion processes and human activities contribute to the economic loss of humus layer, reducing the thickness of which on 1 sm leads to the yield losses of 1 kg / ha. In Ukraine for the past 30 years humus content has decreased by 30%. The situation is being complicated by the fact that for the recovery of the soil layer with the thickness of 1 cm by natural way at least 100 years are needed [1].

Water pollution. An untreated effluent of agricultural production is one of the sources of water pollution. Wastewater contains dangerous chemicals, pathogens, insecticides and herbicides. This problem provokes worries about health and lives of the population. An environment is so much polluted that it is impossible to completely eliminate the infection. Pesticides and fertilizers used in agricultural production are washed into rivers, lakes, seas with rain water and become the food for bacteria. Bacteria consume dissolved oxygen in water, which results the start for a suffocating of fish. Untreated sewage is appearing into the rivers and to the sea, which causes diseases, and sometimes even death of animals and humans.

Unfortunately our state, being in poor conditions in regards to renewable water resources, does not implement stringent target programs for the conservation and economical use of drinking water. It is known that our of 50 water objects in our country, in which hydro biological and chemical research reveals had been made no watercourse or lake, which would correspond to the requirements of the background state or could be characterized as "pure water" have been found [4, p. 47].

Despite to the decline in agricultural production, which led to some reduction in the amount of the wastewater, water objects of Ukraine were contaminated mainly by nitrogen compounds, petroleum products, heavy metals (increase of these substances has been recorded in the basins of the rivers Danube, Dniester, Southern Bug, Seversky Donets). Due to an unfavorable situation in the sphere of public water supply and water conservation, Ukraine's population is exposed to a risk of various diseases associated with the consumption of a poor quality water and products made from fish and crustaceans, which are being fished in polluted waters, rivers, estuaries and seas. For water conservation and efficient use of water in rural areas the necessary measures should be ensured:

- Provision of rural population with quality drinking water;
- State regulation of water supply;
- Secure and reliable water supply.

Environmental pollution by solid wastes. Rural areas are polluted by construction, industrial and household waste; scrap metal, packing materials, glass, most of which are chemically inert and don't have an ability to self-utilize. In the rural area there are 12,254 unorganized landfill of waste, 8,220 unorganized dumps, which occupy the territory of 4,722 hectares and 2,108 water objects contaminated by solid waste [2].

In Ukraine there are 5,913 villages that have unorganized dumps of the waste of industrial, residential and construction matter; 4,045 villages where the stations (points) for fueling cars and tractors are situated; 2,847 villages with the storage of fertilizers and pesticides; 1996 villages with contaminated surface water bodies.

Air pollution. Atmospheric air is polluted by the oxides of carbon the most. The main "suppliers" of carbon monoxide in the world are the U.S., Russia, Japan and Germany. Ukraine pollutes the air relatively a little, but it is not due to the observance of the environmental norms, rather the crisis of production in virtually all sectors of the economy.

Agriculture in comparance with other industries pollutes the air slightly. Emissions of harmful substances into the atmosphere from stationary pollution sources in agriculture in 2009 were up to 43.5 thousand tons, which is less than 1% of the total emissions for all types of the economic activity - 4448.9 thousand tons [5, p. 18].

But still is the periods of mass introduction of herbicides and pesticides the majority of the farmers (not to mention the direct perpetrators) are at risk of harming the health. This

especially concerns large agricultural enterprises working on the base of new intensive technologies.

Based on all the above, it is clear that agriculture makes a huge impact on the environment, including human health. And the impact may be both positive and (is is more likely) negative.

Despite the fact that the agricultural production is based on the use of cultivated plants and domestic animals administering this branch is not as easy as it may seem. The criterias for the optimal control are not only the maximizment of the efficiency of agricultural production, but also the prevention of environmental pollution, the support of the normal functioning of natural landscapes.

Sustainable rural development implies the provision of targeted social mobilization in social, economic and environmental spheres. If the social development of rural areas should ensure the uniform growth of positive social indicators (living standards, education, health, etc.), the economic issues of rural areas just have to provide the necessary level of income for the social functioning of the village. It means that these two areas are complementary between teach other and there is a direct proportional relationship: a higher level of economic development leads to a stable quality of life of citizens and ensures their fuller infrastructure. Instead of that, the relationship between economy and ecology is inversely proportional: the rapid development of the economy leads to the environmental crisis and on the contrary, the crisis in the economy (such as in the 90s of the last century) - reduces the anthropogenic impact on nature: environmental situation improves. The interaction between ecological and economic spheres of rural areas in a simplified form can be understood as the relationship in order to involve natural resources into productive activities and environmental pollution. That is why it is very important for the sustainable development of rural areas for the optimal ratio (balance) between the production and the ecology to be found.

The strategy for sustainable rural development should include mutually agreed set of economic and environmental measures in order to achieve the main goal – the optimization of a sustainable ecological and economic mechanism of the respective territories.

One of the directions for the salvation of the environmental problems in rural areas should be the integration of environmental policy into the strategy of socio-economic reforms by the means of developing environmental programs as part of the economic and social development of rural areas.

Targeted environmental programs should be designed on a resource-territorial principle, which will help to generate and evaluate activities as of regarding specific rural and also resource areas of environmental protection. While working on the environmental programs for the rural area primary attention should be paid to the most significant and immediate measures, which have a significant environmental effect.

Environmental problems can not be separated from the economy - they are inextricably linked. We offer the following economic mechanisms of ensuring environmental safety in rural areas of Ukraine:

1. *Environmental taxes.* For the tax base it is intended to consider the amounts of pollution in rural areas. In order to simplify the administration of these taxes they can be included into the price of fertilizers, herbicides, pesticides and other resources which are used in agriculture and are environmental pollutants. Revenues from these taxes should be allocated to the local budgets and used only to financing environmental programs.

2. *Licenses on pollution.* This is the introduction of the market quotas for the pollution in the rural areas. For example the village council may sell the pollution limits for agricultural, industrial, construction, transport, service and other companies operating in its territory or in the immediate vicinity. If the company has leveraged its limit, the quota can be out bided from other business entity. That means that for the company that uses new energy and low-waste technology this is not only the savings of the costs, but also additional revenues.

3. *The system of benefits for the environmentally sound production.* Among them separately can be distinguished:

- Higher purchase prices for agricultural products, grown without pesticides (under the circumstances of higher income of the population the demand for such products will expand)
- Tax incentives;
- Accelerated depreciation of capital goods;
- Subsidy for the payment of interest on loans for the implementation of environmentally sound technologies and acquisition of appropriate equipment.

Besides economic mechanisms of ensuring the environmental safety, one must also use the legal, technical, medical, humanitarian activities of government influence, which in this case is beyond the scope of our study. The combination of these measures is the national system of environmental safety.

The state system of ecological safety of Ukraine is a set of state measures (legal, economic, technical, humanitarian, medical), aimed at maintaining a balance between its ecosystems and man-made and natural loads [3, p. 11].

For the realization of the state system of ecological security various ministries, departments, institutions and organizations, and local authorities should be involved. Based on the general state of modern ecological and economic mechanism for the rural development, we can conclude that the environmental situation in Ukraine puts an urgent ecological efficiency and economic development of rural areas on its agenda.

Conclusions

Thus, the relationship between the economy and ecology is inversely proportional: the rapid development of the economy leads to an environmental crisis and on the contrary, the crisis in the economy is reducing the anthropogenic impact on nature: environmental situation improves. The interaction between ecological and economic spheres of rural areas in a simplified form can be understood as the relationship in order to involve natural resources into productive activities and environmental pollution. It's very important for the sustainable development of rural areas to find the optimal balance between production and ecology.

Environmental problems cannot be separated from the economy - they are inextricably linked. Therefore, we proposed economic mechanisms of ensuring an environmental safety in rural areas of Ukraine. Besides the economic mechanisms one must also use the legal, technical, medical and humanitarian measures of state influence.

References

1. Агропромисловий комплекс України [Електронний ресурс] / Офіційний Web-сервер Міністерства аграрної політики. – Режим доступу:
2. <http://test.minagro.gov.ua/reforms/Selo/Reform/reform23>.
3. Державна підтримка агросфери: еволюція, проблеми / О. М. Бородіна, С. В. Кирилюк, О. Л. Попова [та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук О. М. Бородіної ; Ін-т екон. та прогнозув. НАНУ. – К., 2008. – 264 с.
4. Качинський А. Екологічна безпека України: аналіз, оцінка та державна політика : монографія / А. Качинський, Г. Хміль. – К. : НІСД, 1997. – 127 с.
5. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні / М-во охорони навкол. середовища та ядерної безпеки України. – К., 1997. – 152 с.
6. Рижук С. М. Державне регулювання аграрного сектора та перехід на інноваційну модель розвитку / С. М. Рижук // Економіка АПК. – 2010. – № 7. – С. 14-23.
7. Стратегія розвитку України: теорія і практика / за ред. О. С. Власюка. – К. : НІСД, 2002. – 864 с.

მაგისტრანტებისა და დოქტორანტების სამეცნიერო ნაშრომები

თათია უღესიანი

*ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და
ბიზნესის ფაკულტეტის მე-4 კურსის
სტუდენტი*

**გლობალიზაციის პერიოდში საქართველოს ეკონომიკური მდგომარეობის
გაუმჯობესების საკითხები**

დღევანდელი ეკონომიკა განუყოფელია გლობალიზაციისაგან, რომელიც მსოფლიოში ზრდადი ტემპით ხასიათდება. გლობალიზაციის პროცესი მსოფლიოს ყველა ქვეყნის ეკონომიკის უფრო მეტად ურთიერთდამოკიდებულებას გულისხმობს და მის საფუძველს წარმოებისა და კაპიტალის ინტერნაციონალიზაციის გადრმავება წარმოადგენს. ეს პროცესი, ისევე როგორც ყველა ქვეყნისთვის, საქართველოსთვისაც შესაძლებლობებთან ერთად გამოწვევებსაც წარმოშობს.

გლობალიზაცია თანამედროვე მსოფლიოსათვის, ერთის მხრივ წარმოადგენს მძლავრ სტიმულს საერთაშორისო ეკონომიკის განვითარებისათვის, ხოლო მეორეს მხრივ, წარმოაჩენს ინტეგრირებული მსოფლიო ეკონომიკის სუსტ მხარეებს და ამასთანავე ზრდის საფრთხეებს. გლობალიზაციის პირობებში ქვეყანას უფრო მეტად აქვს შესაძლებლობა გაიუმჯობესოს ეკონომიკური მდგომარეობა და შეინარჩუნოს ცხოვრების სტაბილურობა.

მსოფლიოს გლობალიზაციის პირობებში საინტერესოდ მიგვაჩნია ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკური მდგომარეობის განხილვა და შეფასება, ისეთი ინდიკატორის საშუალებით, როგორცაა მთლიანი შიდა პროდუქტი. საქართველოს პარლამენტის საბიუჯეტო ოფისი მას შემდეგნაირად განმარტავს: "მთლიანი შიდა პროდუქტი (მშპ) დროის გარკვეული პერიოდის განმავლობაში ქვეყანაში წარმოებული საბოლოო საქონლისა და მომსახურების ღირებულებაა". საზოგადოდ მიღებულია, რომ მშპ-ს ზრდისას იზრდება ცხოვრების სტანდარტები გრძელვადიან პერიოდში. ამდენად, ის შეიძლება გამოყენებულ იქნას, როგორც ქვეყნის ცხოვრების სტანდარტის მნიშვნელოვანი ინდიკატორი.

საქსტატის მონაცემების მიხედვით, მთლიანი შიდა პროდუქტი ერთ სულ მოსახლეზე წლების მიხედვით ასე გამოიყურება: 2005წ- 1483.5 აშშ დოლარი, 2006წ- 1763.5 აშშ დოლარი, 2007წ- 2314.6 აშშ დოლარი, 2008წ- 2921.1 აშშ დოლარი, 2009წ- 2455.2 აშშ დოლარი, 2010წ- 2623.0 აშშ დოლარი, 2011*წ- 3215.4 აშშ დოლარი, 2012წ. (პირველი კვარტალი) -758.1 აშშ დოლარი.

მთლიანი შიდა პროდუქტის რეალური ზრდის მაჩვენებელი კი შემდეგია: 2005წ- 9.6%, 2006წ- 9.4%, 2007წ- 12.3%, 2008წ- 2.3%, 2009წ- -3.8%, 2010წ- 6.3%, 2011წ- 7.0%, 2012წ. (პირველი კვარტალი)- 6.8%.

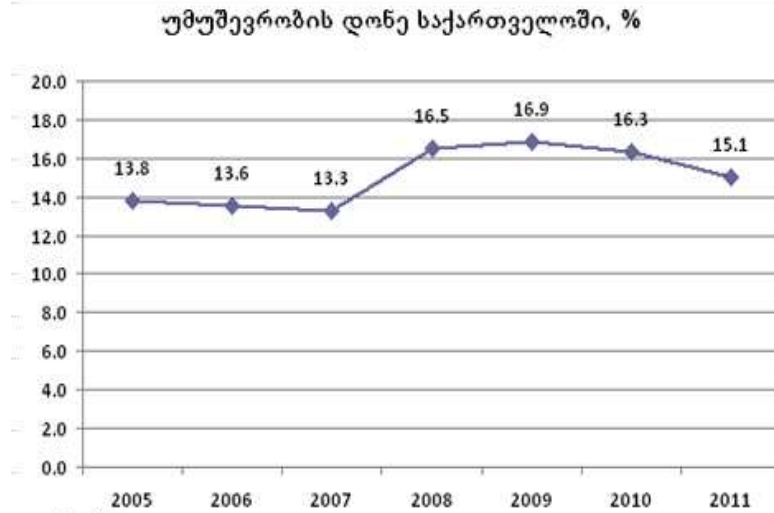
მშპ-ის დარგობრივ სტრუქტურაში, რომელიც მიმდინარე ფასებში არის გამოსახული, ყველაზე დიდი წილი მოდის მრეწველობასა და ვაჭრობაში (17.3%), შემდეგ არის სახელმწიფო მმართველობა- 11.7%-ით. ტრანსპორტი და კავშირგაბმულობა- 10.6%, სოფლის მეურნეობა, მეთევზეობა- 9.3%, მშენებლობა- 6.3%, ჯანდაცვა და სოციაური დახმარება- 6.1% და დანარცენი დარგები- 21.5%.

მთლიანი შიდა პროდუქტი დამოკიდებულია ისეთ მაჩვენებლებზე, როგორებიცაა კერძო მოხმარება, ინვესტიციები ბიზნეს კაპიტალში, მთლიანი სახელმწიფო დანახარჯები საბოლოო საქონელსა და მომსახურებაზე და

წმინდა ექსპორტი, რომელიც თავის მხრივ ტოლია ექსპორტისა და იმპორტის სხვაობის. აქედან გამომდინარე, მშპ-ს ცვლილება და მისი ზრდა დამოკიდებულია თითოეულ ინდიკატორზე.

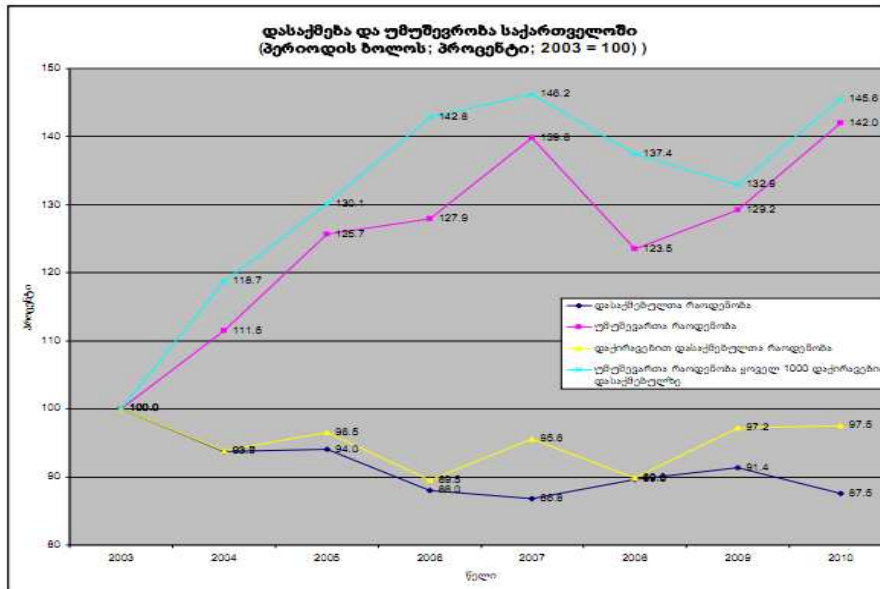
მოცემული მანვენებელი საშუალებას გვაძლევს შევაფასოთ ქვეყნის ეკონომიკური კეთილდღეობის დონე, თუმცა ქვეყნის ეკონომიკური მდგომარეობის სრული სურათის წარმოსადგენად, მიზანშეწონილად მივიჩნით ასევე განვიხილოთ ისეთი ინდიკატორები, როგორებიცაა უმუშევრობა და ინფლაცია.

უმუშევრობის დონე საქართველოში 2005-2011 წლებში სქემატურად ასე გამოიყურება :

მასში მოცემულია 15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობის განაწილება ეკონომიკური აქტივობის მიხედვით.

შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის მიერ "მკაცრი" კრიტერიუმებით შეფასებული უმუშევრობის დონე 2010 წლის მონაცემებით წარმოდგენილია გრაფიკზე:

მათი შეფასებით უმუშევრად ითვლება 15 წლისა და მეტი ასაკის მქონე პირი, რომელიც არ მუშაობდა გამოკითხვის მომენტის წინა შვიდი დღის განმავლობაში ერთი საათიც კი, ამასთანავე ეძებდა სამუშაოს ბოლო 4 კვირის მანძილზე და მზად იყო მუშაობის დასაწყებად. რაც შეეხება “შერბილებული” კრიტერიუმით, უმუშევრებს მიეკუთვნებიან პირები, რომლებსაც სურთ მუშაობა, მზად არიან სამუშაოს დასაწყებად, მაგრამ აღარ ეძებენ სამუშაოს მისი პოვნის იმედის დაკარგვის გამო. როგორც გრაფიკიდან ჩანს, 2008- 2010 წლებში შეინიშნებოდა უმუშევრობის დონის ზრდა ორივე მაჩვენებლის გათვალისწინებით.

მეორე ინდიკატორი, რომელიც ეკონომიკურ ზრდაზე განსაკუთრებულ გავლენას ახდენს - ინფლაციაა. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებით 2011 წლის ბოლოსთვის წლიურმა ინფლაციამ 2% შეადგინა. ბოლო პერიოდის განმავლობაში კი, ინფლაცია მოსალოდნელზე მეტად მცირდება. ეს შესაძლოა აიხსნას იმითაც, რომ ინფლაციის კლებას გლობალური ხასიათი აქვს. იგი შემცირდა საქართველოს თითქმის ყველა ძირითად სავაჭრო პარტნიორ ქვეყანაში და ამის შედეგად ინფლაციის იმპორტის რისკებიც შემცირდა.

საქსტატის ინფორმაციით 2012 წლის აგვისტოში წინა თვესთან შედარებით, საქართველოში ინფლაციის დონემ 0.1% შეადგინა. არსებული მონაცემებით, ინფლაციის მაჩვენებელზე ძირითადად გავლენა იქონია: სურსათისა და უაღკოპოლო სასმელების ჯგუფმა და ტრანსპორტმა.

პირველ შემთხვევაში, ფასები შემცირდა 0.2 პროცენტით, შესაბამისად ჯგუფის წვლილმა აგვისტოს თვის ინფლაციაში - 0.06 პროცენტული პუნქტი შეადგინა. ამავე ჯგუფში დაფიქსირდა ფასების მნიშვნელოვანი კლება ბოსტნეულის, ბაღჩეულის, კარტოფილისა და სხვა ბოლქვოვანების ქვეჯგუფზე (6.1%) და ხილისა და ყურძნის ქვეჯგუფებზე (3.2%); ამასთანავე ფასები გაიზარდა რძე, ყველი და კვერცხის ქვეჯგუფებზე (4.0%). რაც შეეხება ტრანსპორტის ჯგუფს, მოცემულ პერიოდში ფასები გაიზარდა 1.2 პროცენტული პუნქტით. შესაბამისად, ჯგუფის წვლილმა ინფლაციის საერთო მაჩვენებელში 0.16 პროცენტული პუნქტი შეადგინა. მოცემულ ჯგუფში ფასები გაიზარდა საწვავ-საპოხ მასალებზეც (2.7%).

რაც შეეხება სასტუმრო, კაფე და რესტორნების ჯგუფს, ფასები გაიზარდა 4.9%-ით. შესაბამისად, ჯგუფის წვლილმა წლიური ინფლაციის საერთო მაჩვენებელში 0.16 პროცენტული პუნქტი შეადგინა. აღნიშნულ ჯგუფში ფასების მნიშვნელოვანი მატება დაფიქსირდა რესტორნებისა და კაფეების ქვეჯგუფზე (8.1%).

საქსტატის ოფიციალურად დეკლარირებული მონაცემებით 2012 წლის მე-2 კვარტალში საწარმოთა მთლიანმა ბრუნვამ 9.6, ხოლო პროდუქციის მთლიანმა გამოშვებამ -5.2 მილიარდი ლარი შეადგინა. მ.შ.: მსხვილი ბიზნესი - 82.9%, საშუალო ბიზნესი - 7.1% და მცირე ბიზნესი - 10.0%. ხოლო პროდუქციის მთლიან გამოშვებაში: მსხვილი ბიზნესის წილად მოდის -79.6%, საშუალო ბიზნესის - 7.3% და მცირე ბიზნესი - 13.1%.

რაც შეეხება ბიზნეს სექტორში დასაქმებულთა რაოდენობას: მსხვილ ბიზნესში - 56.7%, საშუალო ბიზნესში - 17.1%, მცირე ბიზნესში - 26.2%, სულ 503.1 ათასი კაცი, რომელთაგან 38.8 პროცენტი ქალია, 61.2 პროცენტი კაცი. 2012 წელს დასაქმებულთა ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი დაფიქსირდა.

განხილული მაჩვენებლების გათვალისწინებით შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოს ეკონომიკა და ბიზნეს სექტორის განვითარების ტენდენციები, წინა წლებთან შედარებით, მზარდი ტემპით ხასიათდება. თუმცა, არსებული მდგომარეობა ქვეყნის კეთილდღეობის მაღალ დონეს არ გულისხმობს. აუცი-

ღებელია მშპ-სა და დასაქმების მუდმივი ზრდა, ინფლაციის შემცირება და ბიზნეს სექტორის განვითარების აქტიური ხელშეწყობა, რათა ქვეყანას საშუალება ჰქონდეს მოსახლეობაში უმუშევრობის დონის შემცირებითა და ეკონომიკური სტაბილურობით უფრო მეტად განვითარდეს და გლობალიზაციის პირობებში ღირსეული ადგილი დაიმკვიდროს საერთაშორისო არენაზე.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. http://geostat.ge/?action=page&p_id=118&lang=geo;
2. http://geostat.ge/cms/site_images/_files/georgian/price/CPI%20Pres%20Release_08.2012_Geo.pdf;
3. http://geostat.ge/?action=page&p_id=127&lang=geo;
4. <http://www.tetrebi.org/wp-content/uploads/2011/05/4.5.pdf;>
5. http://geostat.ge/?action=page&p_id=211&lang=geo.

Udesiani Tatia

Tbilisi Javakhishvili State University. 4 th year student

THE IMPROVEMENT OF GEORGIA ECONOMIC CONDITIONS IN THE PERIOD OF GLOBALIZATION

Summary

In the following topic, there are given some important indicators to assess the condition of Georgian economy, such as GDP, unemployment and inflation. For each indicator, in comparison with previous years' level, we can clearly see our country's economic development tendencies.

In addition, in topic is discussed general condition of the business sector, which shows the number of subjects in this sector, turnover, and number of manufactured products and employers, which enables the progress in the development of the business sector in Georgia clearly visible.

ნინო დემეტრაძე

*ივ. ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ბიზნესისა და ეკონომიკის ფაკულტეტის
მე-4 კურსის სტუდენტი*

ბიზნეს ბარამო საქართველოში

დღესდღეობით საქართველოში უამრავი სახელმწიფო რეფორმა მიმდინარეობს, რომელიც მიმართულია ქვეყნის ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესებისა და მოსახლეობის კეთილდღეობის ასამაღლებლად. მათ შორისაა ბიზნეს სექტორში მიმდინარე ცვლილებები. ნებისმიერი ქვეყნისათვის გამართული და სტაბილური ბიზნეს გარემო, სახელმწიფოს კერძო სექტორში ჩაურევლობა, ბიზნესის წამოწყების მარტივი პროცედურები და დაცული საკუთრების უფლებები, ეკონომიკის განვითარების უმნიშვნელოვანესი ელემენტებია, რომლებიც უზრუნველყოფენ მცირე ბიზნესის განვითარებასა და ქვეყანაში ინვესტიციების შემოდინებას. ამ კუთხით, ბოლო წლების განმავლობაში გარკვეული პროგრესი შეინიშნება. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის ინფორმაციით, პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების რაოდენობამ 2010 წელს 814.5 მილიონი, ხოლო 2011 წელს 980.6 მილიონი აშშ დოლარი შეადგინა. ქვეყნის ბიზნეს სექტორში დარეგისტრირებულია რაოდენობაც გაიზარდა. ამავე სამსახურის მონაცემებით 2011 წელს მათმა რიცხვმა 366 224 სუბიექტს მიაღწია.

რა პირობებია შექმნილი ქვეყანაში ბიზნეს სექტორის გასავითარებლად?

მსოფლიოში ამ სახის საკითხების შესაფასებლად უამრავი საერთაშორისო კვლევები და კერძო ინდექსები არსებობს. მსოფლიო ბანკისა და საერთაშორისო საფინანსო კორპორაციის (I f) კვლევის "ონგ უსინესს 2012"-ის შესაბამისად, საქართველო 183 ქვეყანას შორის, ბიზნესის წარმოების სიმარტივის მიხედვით მე-16 პოზიციაზეა, რაც შეეხება ბიზნესის წამოწყების რეიტინგს, მას მე-7 ადგილი მიენიჭა, მშენებლობის ნებართვების გაცემის კუთხით მე-4 ადგილზეა, ხოლო ქონების რეგისტრაციის მიხედვით კი ლიდერის პოზიციას იკავებს და პირველ ადგილზეა.

საქართველომ რეიტინგში მდგომარეობა წინა წელთან შედარებით გაიუმჯობესა შემდეგი საფეხურებით:

- ბიზნესის დაწყება (გაუმჯობესდა 1 საფეხურით)
- მშენებლობის ლიცენზიები (გაუმჯობესდა 2 საფეხურით);
- დაკრედიტება (გაუმჯობესდა 13 საფეხურით);
- ელექტრო ენერჯით მომარაგება (გაუმჯობესდა 2 საფეხურით);
- ქონების რეგისტრაცია (გაუმჯობესდა 1 საფეხურით);
- ინვესტორების დაცულობა (გაუმჯობესდა 4 საფეხურით);
- გადასახადების გადახდა (გაუმჯობესდა 20 საფეხურით);
- კონტრაქტირება (გაუმჯობესდა 2 საფეხურით).

საკუთარი რეიტინგით საქართველო უსწრებს ისეთ ქვეყნებს, როგორებიცაა: გერმანია (მე-19 ადგილი), ლატვია (21), ესტონეთი (24), შვეიცარია (26), ბელგია (28), საფრანგეთი (29), ავსტრია (32), სომხეთი (55), ბულგარეთი (59), აზერბაიჯანი (66), თურქეთი (71), რუსეთი (120) და სხვა.

რეიტინგის შედეგები საქართველოში განხორციელებული რეფორმების ნაყოფია. 2005 წლის შემდეგ საქართველომ შემოიღო ახალი სამეწარმეო, საბაჟო, საგადასახადო კანონმდებლობა, გამიჯნა მიკრო და მაკრო ბიზნესი, ცვლილებები განხორციელა კანონმდებლობაში, განახლდა ქონების რეესტრი,

გაგრძელდა ფართომასშტაბიანი სასამართლო რეფორმა და სხვა. ქვეყანაში გამარტივდა ბიზნესის წარმოება დამწყებებისათვის, ამდღა კრედიტებზე ხელმისაწვდომობა სამოქალაქო კოდექსში შეტანილი ცვლილებებით, ასევე გაძლიერდა ინვესტორთა დაცვის მექანიზმები. აღსანიშნავია, რომ გაადვილდა გადასახადების გადახდა კომპანიებისათვის დღგ-ს ანგარიშების გამარტივებით, ელექტრონული დეკლარირებისა და გადასახადების გადახდის ახალი სისტემის შემოღებით. ჩამოყალიბდა ბიზნეს ომბუცმენის ინსტიტუტი.

უძრავი ქონების რეგისტრაციას 2004 წლიდან იუსტიციის სამინისტროს საჯარო რეესტრის ეროვნული სააგენტო ახორციელებს. სააგენტოს შექმნა ახლებური სარეგისტრაციო სისტემის ჩამოყალიბების საფუძველი გახდა. საკანონმდებლო ბაზის შეცვლამ და თანამედროვე ტექნოლოგიების დანერგვამ შეამცირა უძრავი ქონების რეგისტრაციისთვის საჭირო პროცედურები და ვადები, სააგენტომ საქართველოში პირველმა დანერგა ადმინისტრაციულ ორგანოში მართვის ელექტრონული მმართველობის პრინციპები.

როგორც აღვნიშნეთ, გამარტივდა მეწარმე სუბიექტთა დარეგისტრირების ღირებულება და ვადები. ინდივიდუალური მეწარმის დარეგისტრირება: ერთი სამუშაო დღე (ჩვეულებრივი) 20 ლარი, იმავე დღეს (დაჩქარებული) 50 ლარი. იურიდიული პირები: სოლიდარული პასუხისმგებლობის საზოგადოება, კომანდიტური საზოგადოება, შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოება, სააქციო საზოგადოება და კოოპერატივი ჩვეულებრივ რეგისტრირდება ერთ სამუშაო დღეში 100 ლარი, ხოლო დაჩქარებული წესით 200 ლარი.

თუმცა, მხოლოდ “ონგ უსინესს 2012” რეიტინგი ბიზნეს სექტორის მდგომარეობის სრულყოფილ სურათს ვერ ასახავს, არსებობს მრავალი სხვა გამოკვლევა, რომელიც ამ საკითხს სხვა კუთხით განიხილავს.

საჯარო რეესტრის მონაცემებით, 2010 წლის იანვრიდან დღემდე, დაახლოებით 80 000 ბიზნესსუბიექტია დარეგისტრირებული, თუმცა დარეგისტრირებულთა შთამბეჭდავ რიცხვთან ერთად მაღალია ასევე ამ პერიოდში ლიკვიდირებული კომპანიების რაოდენობაც, დაახლოებით 26 000.

ასევე გასათვალისწინებელია ექსპერტების აზრი იმის შესახებ, რომ “ონგ უსინესს” გამოკვლევა არ აჩვენებს ბიზნესგარემოს რეალურ მდგომარეობას, იგი მხოლოდ ბიზნესის დაწყების მარტივ პროცედურებსა და ამ ფაქტორებზე მოქმედ საკითხებს განიხილავს და არ ეხება ბიზნესის წარმოების სრულ პროცესს. ქვეყანაში ბიზნესის კეთების დროს წამოჭრილი პრობლემების აღმოსაფხვრელად საჭიროა გლობალური კონკურენტუნარიანობის ინდექსის (GCI) გათვალისწინება.

მოცემული ინდექსი, რომელსაც განსაზღვავს მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმი, ზომავს მაკროეკონომიკური გარემოს ხარისხს, ქვეყნის საჯარო ინსტიტუტების მდგომარეობას და ტექნოლოგიური მზაობის დონეს. იგი ახდენს იმ ფაქტორების ანალიზს, რომლებიც მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ ქვეყანაში ბიზნეს კლიმატის შექმნაში და მნიშვნელოვანია მწარმოებელურობისა და კონკურენტუნარიანობის თვალსაზრისით. ამ გამოკვლევის 2011-2012 წლის ანგარიშის მიხედვით საქართველოს რეიტინგი 5 პუნქტით გაუმჯობესდა და 142 ქვეყანას შორის მან 88-ე პოზიცია დაიკავა.

ამ რეიტინგის მიხედვით მდგომარეობა განსხვავებულია, საქართველო თავისი მაჩვენებლით (3,95), ჩამორჩება იმ ქვეყნებს, რომლებსაც “Doing Business 2012”- ის მიხედვით უსწრებდა: შვეიცარია (5,74), ესტონეთი (4,62), აზერბაიჯანი (4,31), თურქეთი (4,28), ლატვია (4,24), რუსეთი (4,21).

გლობალური კონკურენტუნარიანობის ინდექსი 12 სტრუქტურული კომპონენტისაგან შედგება, რომელიც სამ ბლოკად იყოფა: 1. ფაქტორ მამოძრავებლები - შესაბამისი ინსტიტუტების არსებობა, ინფრასტრუქტურა, მაკროეკო-

ნომიკური გარემო, პირველადი განათლება და ჯანდაცვა. 2. ეფექტიანობის მამოძრავებლები- უმაღლესი განათლება და ტრენინგი, სასაქონლო ბაზრის ეფექტიანობა, შრომითი ბაზრის ეფექტიანობა, საფინანსო ბაზრის განვითარება, ტექნოლოგიური მზაობა, ბაზრის სიდიდე. 3. ინოვაციის მამოძრავებელი- ბიზნესის განვითარება, ინოვაციები.

საერთაშორისო ორგანიზაციების მიერ ორგანიზებული ყოველი გამოკვლევა აღიარებს საქართველოში მიმდინარე რეფორმების დადებით შედეგებსა და ქვეყნის ბიზნეს გარემოს განვითარებისათვის გადადგმულ ნაბიჯებს, თუმცა მოსაგვარებელი მრავალი საკითხია. ინვესტიციების მოძიების სიძნელეები, მაღალი საგირავნო მოთხოვნა და საპროცენტო განაკვეთები, საკუთრების უფლებების შეღახვა, საგადასახადო სისტემის ხშირი ცვლილება, სახელმწიფოს ბიზნეს სფეროში ჩარევა, ბაზარზე მონოპოლიური გარემო, არაკვალიფიციური სამუშაო ძალა, გაუმართავი ინფრასტრუქტურა, სუსტი სამუშაო ეთიკა- ეს იმ პრობლემების მცირე ჩამონათვალია, რომლებსაც ქართველი ბიზნესმენები საქმიანობისას აწყდებიან, რაც უარყოფითად მოქმედებს საქართველოს ბიზნეს გარემოს მდგრად განვითარებისაზე.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. <http://www.economy>.
2. <http://www.weforum.org>
3. <http://www.doingbusiness.org>
4. <http://www.doingbusiness.org>
5. <http://geostat.ge>
6. <http://napr.gov.ge/>
7. <http://www.businessombudsman.ge>

Demetradze Nino
Tbilisi Javakhishvili State University
4 th year student

BUSINESS ENVIRONMENT IN GEORGIA

Summary

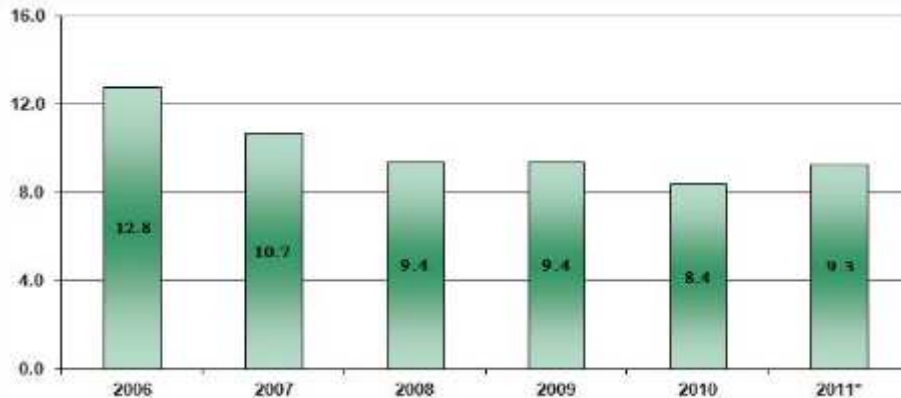
Stable and strong business sector is one of the most important factors that define countries high living standards and economic conditions. Georgia is among those countries that have started the formation of a free and strong business environment a few years ago. In recent years, reforms : new enterprise, customs, taxation legislation, Public Registry update, Large judicial reform yield the result - The simplified business for start-ups, Increased access to credit, strengthened investor protections, simplified tax payment, formation of the Institute of Business Ombudsman. However, there are lot of problems in the business sector and lots of complications crops up every day. In presented article there is discussed the concerns of the business environment in Georgia.

სესილი ტაბატაძე

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ბიზნესისა და ეკონომიკის ფაკულტეტის
მე-4 კურსის სტუდენტი

სოფლის მეურნეობის დაზღვევა საქართველოში

ცნობილია, რომ ისტორიულად საქართველო აგრარული ქვეყანაა, თუმცა დღევანდელი მდგომარეობით, ქვეყნის სოფლის მეურნეობას საამაყო პერიოდი ნამდვილად არ უდვას. საქართველოს გეოგრაფიული მდებარეობა მემცენარეობა-მეცხოველეობის განვითარების მშვენიერ შანსს იძლევა. დღეისთვის მოსახლეობის დიდი ნაწილი, კერძოდ კი 53%, სოფლის მეურნეობაშია დასაქმებული. სოფლის მეურნეობის ხვედრითი წონა ქვეყნის მთლიან შიდა პროდუქტში წარმოადგენილია დიაგრამაზე.

დიაგრამა. სოფლის მეურნეობის ხვედრითი წილი ქვეყნის მთლიან შიდა პროდუქტში

სოფლის მეურნეობისთვის დამახასიათებელია რამდენიმე რისკფაქტორის არსებობა და აქედან გამომდინარე, ძალიან აქტუალურია ამ რისკების მართვა. რისკფაქტორებში იგულისხმება როგორც ბიოლოგიური და კლიმატური, ასევე ფასების ცვალებადობა. თანამედროვე პერიოდში სასოფლო-სამეურნეო რისკების მართვის სტრატეგია შეიძლება ორ ნაწილად დაიყოს:

- შიდა აგრარული
- და
- დარგის გარე სტრატეგია

რა მდგომარეობაა საქართველოში აგრარული სფეროს დაზღვევის მხრივ და თუ არის მიზიდველი ამ სახის დაზღვევა როგორც სადაზღვევო კომპანიების, ასევე უშუალოდ გლეხისა და ფერმერისთვის?

სოფლის მეურნეობის სფეროში დაზღვევის გავლენის შესწავლის მიზნით გამოვიყენეთ რეგრესიის მოდელი, რომელსაც აქვს შემდეგი სახე:

$$Y = -38.08678X1 + 0.3203075X2 + -1.424131D + U$$

სადაც:

YY სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების რეალიზაციიდან მიღებული შემოსავალია პროცენტებში;

X1- სოფლის მეურნეობის დარგებში წლიური გამოშვება;

X2- მთლიანი შიდა პროდუქტის ზრდა (პროცენტებში);

$$D = \begin{cases} 1, & \text{თუ დაკვირვების ობიექტი დაზღვეულია;} \\ 0, & \text{თუ დაკვირვების ობიექტი არაა დაზღვეული.} \end{cases}$$

მოცემული რეგრესიის მოდელის ანალიზი დაგვეხმარება იმის დადგენაში, თუ რა დამოკიდებულებაში არიან მოცემული ცვლადები ნომინალური რეალიზაციიდან მიღებულ შემოსავალთან. მოდელს საწყის ეტაპზე ჰქონდა არაწრფივი სახე, მაგრამ შეფასების მიზნით, გალოგარითმების გზით დაყვანილ იქნა წრფივ სახეზე. როგორც ვხედავთ, შეფასებულ რეგრესიის მოდელში გვაქვს ორი მნიშვნელოვანი დამოუკიდებელი ცვლადი, ანუ თითოეული მათგანი ერთმანეთთან არ იმყოფება წრფივ დამოკიდებულებაში და ერთი ფიქტიური ცვლადია. ეს ცვლადებია: სოფლის მეურნეობის დარგში წლიური გამოშვება და მთლიანი შიდა პროდუქტის ზრდა. ვინაიდან ეკონომეტრიკული მოდელის უმნიშვნელოვანესი ეტაპია მოდელის ვერიფიკაცია, ანუ იმის დადგენა, თუ რამდენად ვარგისია ჩვენ მიერ აგებული რეგრესიის მოდელი და შეიძლება თუ არა მის საფუძველზე რაიმე დასკვნების გაკეთება შესასწავლი საკითხის შესახებ. ამ პრობლემის გადასაწყვეტად გამოყენებულ იქნა რეგრესიის კოეფიციენტების მნიშვნელოვნების შეფასება რისთვისაც t-სტატისტიკები შეუდარდა t-კრიტიკულს. ისინი ექვემდებარებიან სტიუდენტის განაწილებას და აღმოჩნდა, რომ X1-ის სტატისტიკა ნაკლებია t-კრიტიკულზე, ხოლო X2-ის მეტი (კრიტიკულის მნიშვნელობა მოცემულია სტიუდენტის განაწილების ცხრილში). აქედან გამომდინარე შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ X1 ცვლადი არამნიშვნელოვანია, ხოლო X2 ცვლადი მნიშვნელოვანი, ანუ სოფლის მეურნეობის დარგში წლიური გამოშვება უმნიშვნელოდ, ხოლო მთლიანი შიდა პროდუქტის ზრდა მნიშვნელოვნად ზემოქმედებს სოფლის მეურნეობიდან მიღებულ შემოსავალზე, რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია ჩვენი ქვეყნისთვის. აღმოჩნდა რომ, ფიქტიური ცვლადი მოდელზე მნიშვნელოვნად ზემოქმედებს, რაც იმას ნიშნავს, რომ ერთი პროცენტით დაზღვევის ზრდა 1.424131 პროცენტით ზრდის სოფლის მეურნეობიდან მიღებულ შემოსავალს.

მრავლობითი რეგრესიის მოდელის შეფასებისას აუცილებელია, კოეფიციენტების სტატისტიკური მნიშვნელოვნების შემოწმების პარალელურად შეფასდეს თვით რეგრესიის მოდელის მნიშვნელოვნება. უნდა დადგინდეს შეესაბამება თუ არა მთლიანობაში მიღებული მათემატიკური მოდელი დაკვირვების მონაცემებს და საკმარისია თუ არა მოდელში ჩართული ამხსნელი ცვლადები შედეგობრივი ცვლადის აღწერისთვის. ამისთვის ვიყენებთ F-ტესტს, რომელიც წარმოადგენს ფიშერის განაწილების შემთხვევით სიდიდეს. ფიშერის განაწილების ცხრილიდან ვპოულობთ F კრიტიკულ მნიშვნელობას.

$$F(3, 1) = 3.13 \quad F_{კრ} = 2.41$$

$F > F_{კრ}$, ანუ ჩვენ მიერ შეფასებული რეგრესიის მოდელი მნიშვნელოვანია.

ზემოთ აღნიშნულიდან საბოლოოდ შეგვიძლია გავაკეთოთ დასკვნა, რომ მოდელი აგებულია სწორად და იგი ნათლად ასახავს დაზღვევის მნიშვნელობას აგრარულ სფეროში. სოფლის მეურნეობაში დაზღვევას განსაკუთრებული მნიშვნელობა იმის გამო ენიჭება, რომ არცთუ იშვიათია სტიქიური უბედურებებით მოსავლის ნაწილობრივი თუ სრული განადგურება. კახეთში ვენახის დასეტყვა თითქმის ჩვეულ მოვლენად არის ქცეული. ასევე ანადგურებს ხოლმე მარცვლეულს გვალვა. ბოლო წლებში საკმაოდ დიდი ზარალი გამოიწვია პირუტყვის დაავადებებმა, რამაც მეცხოველეობა საგრძნობლად დააზარალა: ფრინველის

გრიპმა თუ სხვა დაავადებებმა დიდი რაოდენობით ქათამი და ღორი შეიწირა. მოკლედ, აშკარაა რომ სოფლის მეურნეობა საკმაოდ რისიკიანი სფეროა და სადაც რისიკი მაღალია, როგორც წესი, დაზღვევა პოპულარული უნდა იყოს. თუმცა, დღევანდელ საქართველოში ასე ნამდვილად არ არის. ამის ძირითადი მიზეზები არის: არასრულფასოვანი სტატისტიკური ინფორმაცია, სასოფლო მეურნეობის მცირე ზომა, დაბალი სადაზღვევო კულტურა, ფერმერებისთვის არასახარბიელო სადაზღვევო პირობები.

სოფლის მეურნეობაში დაზღვევის ძალიან დაბალი მაჩვენებლის ძირითად მიზეზს წარმოადგენს ის, რომ, მართალია, რამდენიმე სადაზღვევო კომპანია მომხმარებელს სთავაზობს მსგავს პროდუქტს, თუმცა რეალურად თითქმის არავინ ყიდულობს ამ მომსახურებას. დაზღვევა შეეხება სხვადასხვა რისიკებს: სეტყვაზე დაზღვევა, ჭარბნალექიანობა, გვალვა და ა.შ. კომპანიები ყველანაირ პროდუქტს სთავაზობენ, თუმცა ძალიან ცოტა ეზღვევა ვენახზეც და მარცვლეულზეც. ეს გარანტირებულად წამგებიანი პროდუქტია სადაზღვევო კომპანიებისთვის.

იმის გათვალისწინებით, რომ, ერთი მხრივ, აგრარულ სფეროს სჭირდება დაზღვევა და, მეორე მხრივ, სადაზღვევო კომპანიებისთვის ეს სფერო არ არის მიმზიდველი, ამ ტიპის დაზღვევის ასამუშავებლად აუცილებელია სახელმწიფოს ჩარევა. სახელმწიფომ დახმარება უნდა გაუწიოს გლეხსა და ფერმერს. შეიძლება სავალდებულო ფორმაც კი მიეცეს ასეთ დაზღვევას. სახელმწიფო ან სადაზღვევო კისრულობს პრემიას ან დაზღვევის რისკს, რაც წარმოადგენს სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობის დაზღვევის პოპულარიზაციის საფუძველს.

მაშასადამე, სოფლის მეურნეობის დასახმარებლად აუცილებელია სახელმწიფოს გააქტიურება სადაზღვევო სფეროში და სხვა დანარჩენი ღონისძიებების გატარება აღნიშნული მიმართულებით. ეს კი საქართველოსთვის პრიორიტეტული დარგის უფრო სწრაფად და ეფექტიანად განვითარების ერთგვარი გარანტია იქნება.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. <http://www.geostat.ge/> - საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური.
2. <http://www.gpih.ge/gpih/> - ჯი პი აი ჰოლდინგის ოფიციალური ვებგვერდი.
3. <http://moa.gov.ge/index.php?pg=nw&id=228> - საქართველოს სოფლის მეურნეობის სამინისტრო.

Tabatadze Sesili
Tbilisi Javakhishvili State University
4 th year student

AGRICULTURE INSURANCE IN GEORGIA

Summary

Georgia is an agrarian country, so agriculture is a priority field for the country. In this field there are many risk factors and they need to be reduced. First of all, should be improved insurance, In order to avoid farmers giving up on cultivate the perennial breeds because of high risks. I built regression models to show how important is the agricultural insurance. The model was significant and I made the conclusion that it is a good reflection of how important is the agricultural insurance sector for our country.

ინფორმაცია

2008 წლიდან დაარსდა პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული, რომელიც გამოდის პერიოდულად.

შრომების კრებულში დაიბეჭდება მეცნიერ ეკონომისტთა (მეცნიერებათა დოქტორები, აკადემიური დოქტორები) შრომები, ასევე, ბაკალავრების, მაგისტრების, დოქტორანტებისა და პრაქტიკოს ეკონომისტთა სათანადო მეცნიერული დონის სტატიები.

ავტორთათვის კრებულში სტატიების გამოსაქვეყნებლად მოქმედებს შემდეგი წესები:

1. კრებულში გამოსაქვეყნებლად განკუთვნილი სამეცნიერო ნაშრომები უნდა იყოს დამოუკიდებელი კვლევის შედეგი. ნაშრომი არ უნდა არღვევდეს საავტორო უფლებებს და არ უნდა იყოს გამოქვეყნებული რომელიმე სხვა ორგანოში.
2. რედაქციაში წარმოდგენილი სტატიის ორიგინალი ხელმოწერილი უნდა იყოს ავტორის, ხოლო თანაავტორობის შემთხვევაში ყველა თანაავტორის მიერ სახელის, გვარის, სამუშაო ადგილის, სამეცნიერო ხარისხისა და წოდების, სრული საფოსტო მისამართის, ტელეფონის, ფაქსის, ელექტრონული ფოსტის მითითებით.
3. სტატია დაბეჭდილი უნდა იყოს 1,5 ინტერვალით, A4 ფორმატზე, 12 ფონტით. რედაქციაში სტატიების წარმოდგენა აუცილებელია ორ ნაბეჭდ ეზემპლარად, ელექტრონულ ვერსიასთან ერთად (MS WORD, ქართული ტექსტი შრიფტით ACADNUSX, ხოლო ინგლისური – TIMES NEW ROMAN).
4. ერთი გვერდის ღირებულებაა 5 ლარი.

ნაშრომების გამოგზავნა შეგიძლიათ ელექტრონული ფოსტით შემდეგ მისამართზე: **economics_institute@yahoo.com, nbibilashvili@rambler.ru**

ინსტიტუტის ხელმძღვანელობა და კრებულის რედაქცია მზადაა თანამშრომლობისათვის.

ღამატიპითი ცნობებისათვის დაგვიკავშირდით შემდეგ მისამართზე:
ქ. თბილისი, ქიქოძის ქ. №14, ტ.: 299-68-53.

**პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის
გამომცემლობა**

ქართულ, რუსულ და ინგლისურ ენებზე
შელავათიან ფასებში

გთავაზობთ ნებისმიერ საგამომცემლო საქმიანობას:

- მასალის აკრეფა, დაკაბადონება, რედაქტირება

გამოიცემა:

- სამეცნიერო წიგნები და ნაშრომები, ენციკლოპედიები, ლექსიკონები, ცნობარები
- პერიოდული გამოცემები (სამეცნიერო შრომათა კრებული, სამეცნიერო ჟურნალები, კონფერენციის მასალები)

- ორიგინალური და ნათარგმნი მხატვრული ლიტერატურა, სახელმძღვანელოები, საბავშვო წიგნები, ალბომები და გზამკვლევები
- ელექტრონული დარგობრივი ჟურნალები

მისამართი: თბილისი, გერონტი ქიქოძის ქ. №14

293 22 60; 551 10 07 04.

ელ.ფოსტა: economics_institute@yahoo.com

ჟურნალ "ეკონომისტში" სტატიების წარმოდგენის წესები

1. ჟურნალში გამოსაქვეყნებლად განკუთვნილი სამეცნიერო ნაშრომები უნდა იყოს დამოუკიდებელი კვლევის შედეგი. ნაშრომი არ უნდა არღვევდეს საავტორო უფლებებს და არ უნდა იყოს გამოქვეყნებული რომელიმე სხვა ორგანოში.
2. რედაქციაში წარმოდგენილი სტატიის ორიგინალი ხელმოწერილი უნდა იყოს ავტორის, ხოლო თანაავტორობის შემთხვევაში ყველა თანაავტორის მიერ სახელის, გვარის, სამუშაო ადგილის, სამეცნიერო ხარისხისა და წოდების, სრული საფოსტო მისამართის, ტელეფონის, ფაქსის, ელექტრონული ფოსტის მითითებით.
3. სტატია დაბეჭდილი უნდა იყოს 1,5 ინტერვალით, A4 ფორმატზე, 12 ფონტით. რედაქციაში სტატიების წარმოდგენა აუცილებელია ორ ნაბეჭდ ეგზემპლარად, ელექტრონულ ვერსიასთან ერთად (MS WORD, ქართული ტექსტი შრიფტით ACADNUSX, ხოლო ინგლისური TIMES NEW ROMAN).
4. ჟურნალში სტატიები გამოქვეყნდება რედაქციაში მათი შემოსვლის რიგის მიხედვით. რედაქციის მიერ სტატიის წარმოდგენის თარიღად ჩაითვლება რედაქციის მიერ საბოლოო ტექსტის მიღების თარიღი.
5. სტატია, რომელიც სრულად არ პასუხობს ზემოთ მოყვანილ მოთხოვნებს, რედაქციის მიერ არ მიიღება.
6. ერთი გვერდის ღირებულებაა 5 ლარი.

ნაშრომების გამოგზავნა შეგიძლიათ ელექტრონული ფოსტით შემდეგ მისამართზე: economics_institute@yahoo.com, tealazarashvili@rambler.ru

ინსტიტუტის ხელმძღვანელობა და ჟურნალის რედაქცია მზადაა თანამშრომლობისათვის.

ღამატიანობის ცნობებისათვის დაგვიკავშირდით შემდეგ მისამართზე:
ქ. თბილისი, ქიქოძის ქ. №14, ტ.: 293-34-44; 599 97 01 03.

GEL

მიმღები	მიმღები: თსუ/ანგარიში პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტისათვის
	მიმღების IBAN ანგარიშის # GE72 BR00 0001 0405 5894 42
მიმღების ბანკი	ს.ს. ბანკი „რესპუბლიკა“
	ბანკის BIC კოდი: REPLGE22

THE RULES OF HANDING IN SUBMISSION THE REPORTS TO THE JOURNAL “ECONOMIST”

1. Scientific works sent to publish should be the result of independent research. The work should guarantee copyrights and should not be published in other organs.
2. An original paper sent to editorial board must be signed by the author, and in case of coauthorship – by all authors, providing names, first names, position, degrees, titles, full address, telephone, fax and e-mail.
3. The paper should be printed by computer with 1,5 spacing, A4 format, 12 font. The articles should be sent to editorial board in two printed copies together with electronic version (MS WORD, Georgian text font - AcadNusx, English text font - Times New Roman).
4. Articles are published in succession of their receiving by the editorial staff. If an article is sent back to the author for revision the data of receiving the final text is regarded as date of submission for consideration.
5. Price of a page – 10 \$.

The paper not meeting these requirements is not taken for consideration.

The articles should be sent by e-mail to the address: **economics_institute@yahoo.com, tealazarashvili@rambler.ru**

Institute managers and editorial staff is ready for collaboration.

For additional information, please, connect to the address: Tbilisi, 14 Kikodze str., tel: 293 34 44

USD

BENEFICIARY	Beneficiary's name: TBILISI STATE UNIVERSITY
	Beneficiary's IBAN NO: GE72 BR00 0001 0405 5894 42
BENEFICIARY BANK	BANK “REPUBLIC” Tbilisi, Georgia
	Correspondent Acc. 00195464 SWIFT: REPL GE 22
INTERMEDIARY BANK	SOCIETE GENERALE, N.Y., USA
	SWIFT: SOGE US 33

ჟურნალი “**ეკონომისტი**”

მისამართი: თბილისი, 0105, გ. ქიქოძის ქ. 14; ტელ.: 293 34 44; 599 970103.
E-mail: economics_institute@yahoo.com

Journal “**Economisti**”

Edress: Tbilisi, 0105, Kikodze street, tel. (+995 32) 293 34 44; 599 970103
E-mail: economics_institute@yahoo.com

თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა
რედაქტორი **ნატო აბესაძე**

Publishing House of Paata Gugushvili Institute of Economics of TSU

Redactor **Nato Abesadze**